T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN REKABETİNİN ORTADOĞU'DAKİ ÇATIŞMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: YEMEN ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ÇOMARLI

ŞARKİYAT ARAŞTIRMALARI PROGRAMI

ANKARA, 2020

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN REKABETİNİN ORTADOĞU'DAKİ ÇATIŞMALAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: YEMEN ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ÇOMARLI

ŞARKİYAT ARAŞTIRMALARI PROGRAMI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN

ANKARA, 2020

ONAY SAYFASI

Esra ÇOMARLI tarafından hazırlanan "İran ve Suudi Arabistan Rekabeti'nin Ortadoğu'da ki Çatışmalar Üzerindeki Etkisi: Yemen Örneği" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Şarkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	**Kurumu**	**İmza**
Danışman: Doç Dr. Sayim TÜRKMAN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mustafa Sıtkı BİLGİN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL	Hacı Bayram Veli Üniversitesi	

Tez Savunma Tarihi: 28.08.2020

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Şarkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı'nda 'Yüksek Lisans Tezi' olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

……

TEŞEKKÜR

Bu teze başlarken beni her anlamda özgür bırakan, bilimsel düşünceyi yasam biçimi olarak algılamamı sağlayan, tezimi yazarken beni yönlendiren değerli danışmanım Doç. Dr. Sayim Türkman'a teşekkürü bir borç bilirim.

Tez yazım sürecinde desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen, karamsarlığa kapıldığım her an bana yeniden hedeflerimi hatırlatan değerli kuzenim Kübra Çomarlı ve Ayşe Betül Doğu, Şule Akça, Halime Zehra Mangör ve ismini sayamadığım birçok arkadaşıma teşekkürlerimi sunuyorum.

Bugünlere gelmemde en büyük emeği sahip, eğitim hayatımda maddi – manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen sevgili annem Sevgi Çomarlı, babam Şefik Çomarlı, ağabeyim Fatih Çomarlı, duaları ile her zaman yanımda olan anneannem ve dayım Hanım – İlhan Güray'a ve yardımlarına ihtiyaç duyduğum her an benden yardımını esirgemeyen dayılarım İrfan ve Halim Güray'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez yazım sürecinde Yemen konusunda benimle her zaman bilgi paylaşımında bulunan Yeni Yemen Medya Merkezi'ni temsilen Hasan Esmail Moqbel Mohammed Alqadasi'ye teşekkür gönül borcumdur.

ÖZET

İran Ve Suudi Arabistan Rekabetinin Ortadoğu'daki Çatışmalar Üzerindeki Etkisi: Yemen Örneği

İran ve Suudi Arabistan günümüzde Orta Doğu'nun en önemli aktörleri arasında yer almaktadır. 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devriminin bir sonucu olarak kurulan İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politika anlayışı kökten değişmiş ve Suudi Arabistan ile ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Bundan sonraki süreçte de devrim ihracı ve Şii ayaklanmaları, Hac olayları, İran-Irak Savaşı, Nimr el-Nimr'in idamı, Şii Hilali, Arap Baharı gibi gelişmeler iki ülke arasında krizlere neden olmuştur. Yakın tarihte ise Yemen İç Savaşı'ndan sonra İran-Suudi Arabistan ilişkileri adeta Yemen merkezli bir vekâlet savaşı hâline gelmiş ve bu iki ülkenin Orta Doğu üzerinde hegemonya kurma mücadelesi gözle görülür bir hâl almıştır. Güney ve Kuzey Yemen'in birleşmesi ile oluşan Yemen Cumhuriyeti'nin bugün üç ana güvenlik problemi vardır: Husiler, Arap Yarımadası El Kaidesi ve Güney Hareketi'dir. Arap Baharı, var olan bu üç ana güvenlik probleminin neden olduğu anlaşmazlıkların ve çatışmaların şiddetlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu üç kesim tarafından da benimsenmeyen Salih Rejimi, 2011 yılında çıkan ayaklanmalar sonucu yaşanan istifalar ile dağılmıştır. Salih Rejimi'nin halefi Hadi Rejimi ise, kendisinden önceki rejimin hükûmet ve güvenlik güçleri üzerindeki etkisinden kurtulamamış ve güçlü bir otorite elde etmeyi başaramamıştır. Bu otorite boşluğunu fırsat bilen Husiler, Salih ile ittifak yaparak ülke kontrolünü ele geçirmiştir. 2015 yılında gerçekleşen ve Husi Darbesi olarak adlandırılan bu sürece İran ve Suudi Arabistan'ın müdahil olması, krizi içinden çıkılmaz bir hâle dönüştürmüştür. İran bu mücadeleler sırasında görünürde yumuşak güç unsurlarına başvurmuş, sert güce başvurması ise perde arkasından Husiler aracılığı ile gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan ise bu güç mücadelesinde geleneksel dış politika anlayışında görülmemiş bir hamle yaparak 2015 yılında düzenlenen "Kararlılık Fırtınası Operasyonu" ile doğrudan sert güç unsurları kullanarak sahnede yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Güç, Güç Mücadelesi, İran, Kararlılık Fırtınası Operasyonları, Ortadoğu, Suudi Arabistan, Yemen İç Savaşı

ABSTRACT

Tezin İngilizce Başlığı

Today, Iran and Saudi Arabia are two of the most important actors in the Middle East. After the 1979 Revolution, Iran's foreign policy changed radically as a result, relations with Saudi Arabia have reached breaking point. In the following this period, developments such as the exporting the revolution, the Hajj events, the Iran-Iraq War, Execution of Nimr al-Nimr, the Shiite Crescent and the Arab Spring have caused crises between the two countries. Recently, after the Yemeni Civil War, Iran and Saudi Arabia relations have become almost a proxy war over this country and the hegemonic power struggle of two countries over the Middle East has become apparent. The Republic of Yemen, formed by the unification of South and North Yemen, has three main security problems; Houthi, Al Qaeda of Arabian Peninsula and Southern Movement. The Arab Spring has exacerbated conflicts and disagreement caused by these three main security problems. The Salih regime, which was not adopted by these three groups, resigned as a result of the riots in 2011. Then the regime of Hadi took the control. However, Hadi regime did not have a strong authority. Benefiting from this authority gap and allied with Salih, Houthies took control of the country. What happened in 2015 and called Houthi Coup, led to the involvement of Iran and Saudi Arabia, the prolongation of the civil war and the intensification of the conflicts. Iran mostly resorted to soft power elements in this power struggle. The hard power is used by the Houthis behind the scenes. Saudi Arabia, on the other hand, made an unprecedented move in it traditional foreign policy approach in this power struggle and took its place directly on the stage with the "Stability Storm Operation" held in 2015, using the elements of hard power.

Keywords: Power, Power Struggle, Middle East, Iran, Saudi Arabia, Yemen civil war, Operation Decisive Storm

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET i
ABSTRACT ii
İÇİNDEKİLER iii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ v
ŞEKİLLER DİZİNİ vi
1. GİRİŞ 1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 6
2.1. Güç Nedir? 6
2.1.1. Gücün Çeşitleri 11
2.1.1.1. Sert Güç 12
2.1.1.2. Yumuşak Güç 13
2.1.1.3. Akıllı Güç 16
2.2. Güç Dengesi 18
2.2.1. Orta Doğu'da Güç Dengesi 21
3. İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN'IN GÜÇ MÜCADELESİNE GENEL BİR BAKIŞ 24
3.1. İran Dış Politikası 24
3.1.1. Devrim Süreci 24
3.1.2. Velayet-i Fakih Kuramı ve İran Dış Politikasındaki Yeri 26
3.1.3. Anayasa'ya Göre İran Dış Politikası 29
3.1.4. Devrimden Bugüne İran İslam Cumhuriyeti Dış Politika Süreci 31
3.2. Suudi Arabistan Dış Politikası 35
3.2.1. Suudi Arabistan Devleti'nin Kuruluşu 35
3.2.2. Suudi Arabistan Devleti'nin Hükûmet Yapısı 36
3.2.3. Suudi Arabistan Dış Politika Anlayışı 38
3.2.4. Suudi Arabistan Dış Politika Süreci 40
3.2.5. Suudi Arabistan'da Dış İşleri Bakanlığı 47
3.3. İran ve Suudi Arabistan İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış 48
3.3.1. Devrim Öncesi Süreç 48
3.3.2. 1979-1989 Arası Dönem 49
3.3.3. 1989-2001 Arası Dönem 52
3.3.4. 2001'den Günümüze 53

4. İRAN ve SUUDİ ARABİSTAN REKABETİNİN YANSIMASI OLARAK "YEMEN" 56
4.1. Yemen 56
4.1.1. Ülkeyi İç Savaşa Götüren Tarihsel Süreç 58
4.1.2. Yemen Krizi'nde Başlıca İç Aktörler 60
4.1.2.1. Husiler 60
4.1.2.2. Arap Yarımadası El Kaidesi (AYEK, AQAP) 61
4.1.2.3. İslam Devleti (IS, ISIS, DAEŞ) 62
4.1.2.4. Güney Hareketi (*al-Hirak* al-Janoubi) 62
4.1.3. Yemen'de Arap Baharı 63
4.1.4. Husi Darbesi 64
4.2. İran'ın Yemen'e Müdahalesi 66
4.2.1. İran-Yemen İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış 66
4.2.2. El-Hirak ve İran İlişkisi 69
4.2.3. Husiler ve İran İlişkisi 70
4.2.4. İran'ın Yemen'de Husilere Karşı Uyguladığı Yumuşak Güç Politikası 73
4.2.5. İran'ın Yemen'deki Faaliyetlerine İlişkin Kronolojik Bulgular 75
4.3. Suudi Arabistan'ın Yemen'e Müdahalesi 89
4.3.1. Suudi Arabistan Yemen İlişkileri Tarihsel Süreç 89
4.3.2. Sert Güç Olarak Askerî Operasyonlar 94
4.3.3. Suudi Arabistan'ın Yemen Üzerinde Kullandığı Yumuşak Güç Unsurları . 103
5. SONUÇ 107
KAYNAKÇA 111

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklama
ABD	**:** Amerikan Birleşik Devletleri
AQAP	**:** Allied Quality Assurance Publications
ARAMCO	**:** Saudi Arabian Oil Company
AYEK	**:** Arap Yarımadası El Kaidesi
BAE	**:** Birleşik Arap Emirlikleri
BM	**:** Birleşmiş Milletler
BMGK	**:** Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
CENTO	**:** Central Treaty Organization
CIA	**:** Central Intelligence Agency
DAEŞ / IŞİD	**:** Devlet-Al-Islamiya Fil Irak Wel Şam / Irak Şam İslam Devleti
HRW	**:** Human Rights Watch
IRNA	**:** Islamic Republic News Agency
ISIS	**:** Islamic State of Iraq and Syria
İDMO	**:** İran Devrim muhafızları ordusu
KİK	**:** Körfez İşbirliği Konseyi
OCHA	**:** The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs
OPEC	**:** Organization of Petroleum Exporting Countries
SRDPY	**:** Saudi Reconstruction and Devolopment Program in Yemen
SSCB	**:** Sovyet Sosyalist Devletler Birliği
UDK	**:** Ulusal Diyalog Konferansı
WHO	**:** World Health Organization
YAC	**:** Yemen Arap Cumhuriyeti

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Joseph Nye'nin Future of Power kitabı Sayfa 21'deki tablonun çevirisi olarak hazırlanmıştır. 16

Şekil 2.2. Halis Çevik tarafından yazılan "Kadim Toprakların Trajedisi Uluslararası Politikada Orta Doğu" kitabının 74 ve 75. sayfalarının özetlenmesi şeklinde hazırlanmıştır. 19

Şekil 4.1. Yemen, uluslararası ticaretin Doğu Afrika'dan Avrupa'ya, Basra Körfezi'nden ve Asya'dan Avrupa ve Amerika'ya ulaşmasını sağlamaktadır 57

Şekil 4.2. 2016 yılında Ülke'de durum 66

Şekil 4.3. Fotoğrafta Husi militanları ellerinde "Allah en büyüktür. Amerika'ya ölüm. İsrail'e ölüm. Yahudilere lanet. İslam'a zafer." Yazılı pankart taşımakta. REUTERS/Naif Rahma 73

Şekil 4.4. Hizbullah taraftarları Beyrut'ta Hizbullah lideri Seyyid Hasan Nasrallah ve Husi lideri Abdulmelik el Husi'nin fotoğraflarını taşıyor. (Reuters) 83

Şekil 4. 5. Kararlılık Fırtınası Operasyonu'na katılan ülkeler ve mühimmatları 97

Şekil 4.6. 2016 yılındaki haritadaki (Şekil 4.2.) Husilerin etkin olduğu bölge ile şu anki durum arasında çok fark olmadığı görülmektedir. 103

1. GİRİŞ

Orta Doğu bölgesi suni sınırlardan oluşmakta olup tarih içerisinde küresel güçlerin çıkarlarına ve tanımlamalarına göre şekillendirilmiştir. Hegemonik güçler bölge üzerinde kontrolü elinde bulundurarak bölgenin zenginliklerinden faydalanmak istemiş, kimi zaman bölge üzerinde vekâlet savaşlarını sürdürmüştür. Ünlü Oryantalist Edward W. Said durumu şu sözlerle özetlemiştir: "Sanki kadim toplumlar ve sayısız halkı kavanozdaki fıstıklar misali birbirine katıp karıştırmak mümkünmüş gibi, Washington'daki yüksek görevliler arasında ve sair çevrelerde Orta Doğu'nun haritasını değiştirmekten söz ediliyor sık sık." Nitekim, bu mücadelenin arasında kimi topluluk ve kabileler kendilerine bir devlet inşa edip sınırlarını genişletme konusunda başarılı olmuşken kimileri ezilmeye mahkûm olmuştur. Bölge, uluslararası güçlerin hâkimiyet kurmak istediği bir yer olduğu kadar bölgesel güçlerin rekabetlerine de sahne olmuştur. 1960'larda Mısır ve Suudi Arabistan; 1980-1990 arasında İran, Irak ve Suudi Arabistan; 2000'lerde Türkiye, İran ve Suudi Arabistan arasında rekabet yaşanmıştır. Bugün, Mısır ve Irak'ın güçlerini kaybetmeleri sonucu sahneden çekilmesi ve Türkiye'nin Orta Doğu'ya olan ilgisinin zamanla azalması sonucu bölgesel hâkimiyet mücadelesi daha çok İran ve Suudi Arabistan arasında şekillenmektedir.

Suudi Arabistan, Kral Abdülaziz liderliğinde Orta Doğu'nun şekillenme sürecini kendi lehine yönetebilmiş ve hegemonik güçlerle kurduğu ittifaklar neticesinde güçlü bir devlet kurmayı başarabilmiştir. Oral Sander Kral Abdülaziz ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır*; "Arap dünyasında bir önder, çok ender olarak, bu kadar kişisel meşruluk sağlayabilmiş, dinî değerleri hünerli bir biçimde kullanabilmiş ve geniş ailesini fetih ve güçlenme yolunda bu kadar başarılı örgütleyebilmiştir."* Ancak, Muhammed bin Suud ve Muhammed bin Abdülvahhab arasından yapılan anlaşmanın devamı olarak kurulan Suudi Devleti'nin kuruluşu sırasında hegemonik güçlerle kurduğu ortaklık onun pek çok bağımsızlık hakkının gasp edilmesine de zemin hazırlamış ve bundan sonraki süreçte başta ABD olmak üzere Batı'nın güdümünde politikalar izlemek durumunda kalmıştır.

İran ise 19. yüzyılın başlarından İslam Devrimi'ne kadar emperyalist güçlerin kontrolü altında kalmıştır. Pehlevi Hanedanlığı Şah Rıza Pehlevi döneminde, Batı yanlısı ancak daha çok milliyetçilik duygularının ön planda olduğu bir dış politika izlenirken; oğul Muhammed Rıza Pehlevi döneminde tamamen Batı etkisinde bir dış politika izlenmiştir. Özellikle Şah'ın döneminde demokratik olarak göreve gelen Başbakan Muhammed Musaddık'ın milliyetçi

ve dışa kapalı politikalar izlemesi sonucunda ABD tarafından yapılan bir darbe ile devrilmesi, Muhammed Rıza Şah'ı daha da Batılılaşma yoluna itmiştir. 1979 yılında Batı yanlısı politikaların oluşturduğu travmalar sonucu kurulan yeni İran İslam Cumhuriyeti Pehlevi Hanedanlığının aksine "*bağımsız, bağlantısız ve Batı karşıtı bir politika"* izlemiştir. Bu durumun İran politikası açısından bir kırılma noktası olduğu kadar Orta Doğu siyaseti için de kırılmalara neden olduğu açıktır. Pehlevi döneminde, kendisi gibi monarşi ile yönetilen ve Batı ekseninde izlenilen politikalar neticesinde adeta müttefiki olan Suudi Arabistan için İran'ın bu durumu büyük bir tehdit oluşturmuştur. İran, Suudi Arabistan'ın bu korkularını destekler nitelikte sert açıklamalarda bulunmuş, devrim öncesi aralarında ciddi manada herhangi bir sürtüşme yaşanmayan iki devlet bir anda karşı karşıya gelmiştir.

1979'dan sonra ortaya çıkan iki ülke arasındaki düşmanlık ve güç mücadelesi Arap Baharı'ndan sonra zirve noktasına ulaşmıştır. Her iki devlet de ayaklanmaların yaşandığı ülkelerde kendi lehine olan tarafı desteklemekte ve bu tarafları vekâlet savaşı unsuru olarak kullanmakta, onlar sayesinde bölgedeki güçlerini arttırmayı hedeflemektedir. İki ülke arasında güç mücadelesinin en somut bir şekilde kendisini gösterdiği ülke hiç şüphesiz Yemen'dir. İran Husiler vasıtası ile, Suudi Arabistan ise meşru kabul edilen Hadi hükûmeti üzerinden Yemen İç Savaşı'nın sonlanması için çalıştıklarını iddia ederken aslında birbirlerine gözdağı vermektedir.

Yemen'e gelecek olursak; Yemen, yukarıda bahsettiğimiz Orta Doğu'nun şekillenme sürecinde istediği üstünlüğü sağlayamamıştır. Tarihte el-Yemen essaid (السعيد اليمن), yani "Mutlu Yemen" olarak anılan ülke fakirliğin, istikrarsızlığın ve iç savaşların merkezi hâline gelmiştir. Bu durum onu dış müdahalelere de açık hâle getirmiştir. Ülke; Aden Körfezi, Bab'ül Mendeb Boğazı, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı'nın güneyinde stratejik bir konuma sahip olmasının yanında, diğer Körfez ülkelerine nazaran daha az miktarda da olsa petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahiptir. Sahip olduğu bu jeopolitik, stratejik ve politik önemin yanı sıra yaşadığı istikrarsızlıklar ve bölünmüşlük ülkeyi Orta Doğu'da süren İran-Suudi Arabistan gerilimin vekâlet merkezi hâline getirmiştir. Her ne kadar mezhepsel farklılıklar bulunsa da bu durum ülkede bir kutuplaşma sebebi değilken, Husi Kabilesi liderliğinde İran Şiiliğinden etkilenen Ensarullah Hareketi'nin doğması kutuplaşmayı beraberinde getirmiştir. Bu da Hareket'in İran tarafından hem sert hem de yumuşak güç unsuru olarak kullanıldığının düşünülmesinin yanında bir de Şii tehlikesinden korkan Suudi Arabistan'ı Yemen'e karşı

daha duyarlı hâle getirmiştir. Arap Baharı'nın Yemen'e sıçraması ve oluşan otorite boşluğunun yerini alacak taraf, İran ve Suudi Arabistan için büyük önem arz etmiştir.

Bu çalışmanın temel sorusu; İran ve Suudi Arabistan arasındaki güç mücadelesinin nasıl meydana geldiği ve Yemen üzerinde nasıl şekillendiğidir. Bu soruya cevaben tezimizde; güç, yumuşak güç, sert güç gibi kavramlar açıklandıktan sonra İran ve Suudi Arabistan ilişkilerinin tarihçesine değinilip gerilimin meydana geliş süreci anlatılmaya çalışılacak, Yemen örneği üzerinden bu gerilim somutlaştırılacak ve iki ülkenin Yemen üzerinden şekillenen yumuşak ve sert güç unsurlarına değinilecektir.

Çalışmanın önemini beş maddede açıklamak doğru olacaktır. İlk olarak, *güç* kavramı uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi açısından en önemli kavramlardan biridir ve önemini günümüzde de korumaktadır. Tarih boyunca sert güç olarak karşımıza çıkan bu kavram bugün yumuşak ve akıllı güç kavramlarının literatüre kazandırılması ile farklı bir boyut kazanmıştır. Çalışma, literatüre yeni kazandırılan bu kavramların somutlaştırılması açısından öneme sahiptir. İkinci önemi ise, Orta Doğu'nun bel kemiğini oluşturan ülkelerden olan İran ve Suudi Arabistan'ın dış politika anlayışlarının idraki konusunda yardımcı olmakta ve bugün bölge siyasetini yakından ilgilendiren iki ülkenin güç mücadelesinin kökenleri hakkında bilgi edinilmesini sağlamaktadır. Üçüncü olarak çalışma, Orta Doğu'nun bir gerçeği olan mezhep unsurunu anlamlandırabilmemiz için önemli bilgiler içermektedir. Dördüncü olarak ise, Yemen İç Savaşı'nın dinamikleri ve sebepleri hakkında bilgi verdiği gibi bu savaşın uluslararası önem kazanma sürecini açıklamaktadır. Beşinci ve son olarak ise bu çalışma, İran ve Suudi Arabistan'ın Yemen'deki güç mücadelesini yumuşak ve sert güç unsurları üzerinden ele almakta ve bu çerçevede Yemen'deki vekâlet savaşına açıklık kazandırmaya çalışmaktadır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar, kavramsal çerçevenin anlatıldığı ***Birinci Bölüm***; İran ve Suudi Arabistan'ın dış politikaları ile birlikte güç mücadelesine tarihsel bir bakışın anlatıldığı ***İkinci Bölüm***; Yemen İç Savaşı'nın ve İran ve Suudi Arabistan'ın bu savaşa müdahil oluşunun anlatıldığı ***Üçüncü Bölüm***'dür.

Birinci Bölüm'de; kavramsal çerçeve oluşturulmakta ve güç, gücün çeşitleri ve güç mücadelesi kavramları açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu bölüm temel argümanını oluşturan "taraflar arası güç mücadelesi"nin anlaşılmasına temel oluşturmak için gerekli kavramsal boyutu içermektedir. Güç kavramının uluslararası ilişkiler literatüründeki yeri, tanım

zorlukları, siyasal düşünürlerin ve ideolojilerin kavramı ele alış şekline değinilmiştir. Genel çerçeve ve sözlük anlamı ile basitleştirecek olursak güç, "özünün amaçlarına veya hedeflerine ulaşma kapasitesi", spesifik olarak ise, "kişinin -ya da devletin- istediği sonuçları elde etmek için başkalarını etkileme yeteneği"dir.[1] Gücü kullanan taraf amacına ulaşmak için baskı, bedel ödetme, ikna etme gibi çeşitli metotlar denemekte ve bu metotlar çerçevesinde gücün çeşitleri meydana gelmektedir. Bu bölümün alt başlığında güç çeşitlerine yer verilmiş ve Joseph Nye'nin kullandığı sınıflandırma baz alınarak sert, yumuşak ve akıllı güç kavramları açıklanmıştır. Kısaca, askerî yeteneklere başvurulması, baskı ve yaptırım uygulanması gibi kaba kuvvet yöntemlerinin kullanıldığı bir güç çeşidi olarak sert güç; ikna etme, kendine çekme gibi daha yapıcı politikaların uygulandığı yumuşak güç ve bu iki gücün birlikte kullanılmasını ifade eden akıllı güç kavramları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Son olarak, güç dengesi kavramı ele alınmış ve bu kavramın Orta Doğu üzerinde nasıl şekillendiği açıklanmıştır. Başta bölgede çok kutuplu bir güç dengesi sistemi mevcutken, aktörlerin bir kısmının iç sorunlardan, bir kısmının ise bölgeye olan ilgisinin azalmasından dolayı denge içerisindeki aktör sayısının azaldığı ve en belirgin iki devletin İran ve Suudi Arabistan olduğuna değinilmiştir. Bu durum iki devlet arasında belirgin bir şekilde sürmekte olan güç mücadelesinin nedenini açıklar mahiyettedir.

İkinci Bölüm'de ise; ilk olarak, İran ve Suudi Arabistan'ın dış politika anlayışları ve dış politikalarını meydana getiren dinamiklere kısaca değinilmiştir. İran, monarşik yapıya sahip ve Batı ekseninde dış politika yürüten bir devlet iken 1979 İslam Devrimi'nden sonra bir kırılma yaşayarak monarşi ve Batı karşıtı politikalar izlemeye başlamıştır. Bu durum İran politikası açısından bir kırılma noktası olduğu kadar Orta Doğu siyaseti için de kırılmalara neden olduğu açıktır. Kendisi gibi monarşi ile yönetilen ve Batı ekseninde izlenilen politikalar neticesinde adeta müttefiki olan Suudi Arabistan için İran'ın bu durumu büyük bir tehdit oluşturmuştur. İran, Suudi Arabistan'ın bu korkularını destekler nitelikte sert açıklamalarda bulunmuş, devrim öncesi aralarında ciddi manada herhangi bir sürtüşme yaşanmayan iki devlet bir anda karşı karşıya gelmiştir. Suudi Arabistan geleneksel olarak Suudi Rejimi'nin korunması ve Vahhabilik inancı ekseninde, Batı ile ittifak hâlinde bir dış politika sürdürmüştür. İran ise Devrim sonrası, şeriat yönetimine geçilmesinin ve anayasada resmî mezhep olarak Caferiliğin yer almasının etkilerinden dolayı daha önce dış politikasında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmayan mezhep unsuruna daha çok önem vermeye başlamıştır. Dolayısıyla Orta Doğu'da hem mezhep hem de devrim ihracı

[1] Nye, Joseph S. (2017) Yumuşak Güç, 2. Baskı, Ankara, BB101 Yayınları, s. 20

politikaları İran'ın dış politikasının bir parçası hâline gelmiştir. Bu bölümün ikinci ana başlığında ise İran-Suudi Arabistan ilişkilerinin tarihsel gelişimi ve kırılma noktalarına değinilmiştir.

Birinci ve İkinci Bölüm ana konuya hazırlık mahiyeti taşırken, son bölüm ise çalışmanın temel konusunu teşkil etmektedir. Bu bölümde öncelikle Yemen'deki iç savaşın anlaşılabilmesi için Yemen'in tarihçesine, ülke içi aktörlere, Arap Baharı ve Husi Darbesi'nin meydana geliş sürecine kısaca yer verilmiştir. Bölümün ikinci kısmında ise önce İran'ın Yemen'e müdahalesine, sonrasında ise Suudi Arabistan'ın Yemen'e müdahalesine yer verilmiştir. İran devrim sonrası hem kendi Şii inanışını hem de İslam Devrimi'ni ihraç etmek için öncelikle Orta Doğu'daki Şii nüfuslara yönelmiştir. Yemen'deki Zeydi grup da İran'ın yöneldiği bu topluluklardan biridir. Nitekim, Yemen'deki Şii nüfusa yönelik uyguladığı ihraç politikası bir Zeydi kabilesi olan Husiler tarafından karşılık bulmuş ve Husi ailesinden bir grup İran'a gelip burada eğitim almış, İran Şiiliğinden ve Devrim'den etkilenmiş hâlde ülkelerine dönmüştür. Başlarda siyasi bir grup olarak hareket ederken zamanla milis gücü hâline gelmiş ve adeta İran için Yemen'in Hizbullah'ı sayılabilecek faaliyetlerde bulunmuş, yönetimi ele geçirmiştir. İran, Husileri hem sert hem de yumuşak güç unsuru olarak kullanmakla kalmamış, çeşitli medya kuruluşları ile de Yemen halkı üzerinde sempati kazanmaya çalışmıştır. Bu durum Suudi Arabistan tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Yemen sınırı boyunca önemli petrol bölgelerinde hatırı sayılır Şii nüfusa sahip olan Suudi Arabistan için güneyinde İran güdümünde bir Şii yönetiminin kurulması kabul edilebilir değildir. Nitekim, Husilerin yönetimi ele geçirmesinden kısa bir süre sonra Yemen Devlet Başkanı Mansur Hadi'nin Yemen'e müdahalede bulunulması çağrısına ilk kulak veren Suudi Arabistan olmuştur. Suudi Arabistan öncülüğünde kurulan Arap Koalisyonu 2015 yılında Yemen'e müdahalede bulunmuş ve hava saldırıları düzenlemiştir. Suudi Arabistan tarihinde ilk kez hava kuvvetlerini sınırları dışına çıkarmıştır. Yemen'e Suudi Arabistan'ın müdahalesi bu tarihten sonra daha çok sert güç unsurları ile birlikte sürdürülmüştür. Kısacası, son bölümde bu hususlara ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Güç Nedir?

Güç kavramı, tam anlamıyla tanımı yapılamayan, her teorisyen ve düşünürün farklı yorumladığı ve her geçen gün anlamı daha da genişleyen bir kavramdır. Tek bir tanımı olduğunu söylemek mümkün değildir. Gücün tanımlanmasındaki zorluklardan biri, güç kavramının kapsamının geniş ve belirsiz olmasının tanımlarda çok sayıda unsura dikkat çekilmesini zorunlu kılması; ikincisi ise gücün anlamının zamanla değişebilen nitelik ve içerikte olmasındandır.[2] Kavramın varoluşu insanlık tarihi kadar eskidir ve tarih boyunca içinde bulunulan dönemin koşullarına ve önceliklerine göre değişimler yaşamıştır. Bu durum tanımlama konusuna da yansımıştır. Örneğin 18. yüzyılda güç kavramı ile nüfus büyüklüğü eşdeğer tutulmuştur.[3] Aynı şekilde geçmişte gücün askerî, yani sert yönü önemli iken bugün yumuşak güç tanımı ortaya çıkmış ve askerî güç kadar önemli hâle gelmiştir.

Tanımlama aşamasındaki tüm zorluklara rağmen güç kavramı literatürde genel hatları ile ifade edilerek somutlaştırılmaya çalışılmıştır. Güç konusunda önemli çalışmaları bulunan siyaset bilimci Joseph S. Nye, güç ile ilgili olarak; "güç, bir şeyi yapma kabiliyeti ve sosyal durumlarda istediğimiz sonuçları elde etmek için başkalarını etkileyebilme kapasitesi"[4] ifadesini kullanmış ve "bir ülke nispeten büyük nüfusa, bölgeye, doğal kaynaklara, ekonomik güce, askerî güce ve sosyal istikrara sahipse güçlüdür."[5] diyerek gücün somut, ölçülebilir ve öngörülebilir olabileceğini belirtmiştir. Siyaset bilimci Hannah Arendt, "güç bireyler birlikte hareket ettiklerinde ortaya çıkar ve bireyler dağıldığı an kaybolur. Güç, şaşılacak düzeyde maddi ögelerden bağımsızdır."[6] ifadelerini kullanarak gücün soyut yönüne değinmiştir. Güç konusunda değinebilecek bir başka tanım siyaset bilimci Robert Dahl tarafından ortaya konulmuştur. Dahl'a göre; "A, B'yi yapmayacağı bir şeyi yapmaya zorlayabildiği ölçüde B üzerinde güce sahiptir."[7] Karl W. Deutsch güçle ilgili "çatışmalarda üstün gelme ve engelleri aşma yeteneği" ifadelerini kullanarak gücün daha çok kaba/sert

[2] Özdemir, Haluk (2008), 'Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme', Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 63, Sayı: 3, s. 117.
[3] Nye, Joseph S. (1990), 'The Changing Nature of World Power', Political Science Quarterly, Cilt: 105, Sayı: 2, s. 178.
[4] Nye, Joseph S. (2011), Thu Future of Power, Newyork, Public Affairs Perseus Group, s. 6.
[5] A.g.e., s. 8.
[6] Wolin, Sheldon S. (1983) Hannah Arendt: Democracy and The Political, Salmagundi, Sayı: 60, s. 9.
[7] Morris, Peter 'From Power: A Philosophical Analysis', Haugaard, Mark (Editör) (2002), Power: A Reader, 1. Baskı, Newyork, Manchester University Press, s. 282.

yönüne değinmiştir.[8] Robert Gilpin ise gücü bir aktörün karşı tarafın direnişine rağmen iradesini dayatma yeteneği olarak tanımlamıştır.[9]

Her ne kadar tanımlama zorlukları olsa da uluslararası ilişkilerin bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmasında güç kavramının önemi büyüktür. M.Ö. 3000'li yıllara dayanan ve bilinen en eski medeniyet olan Sümerler dönemindeki kent devletleri güç kavramının gözlemlenebildiği ilk siyasal birimlerdir. M.Ö. 500'lü yıllarla birlikte Fars, Yunan, Hint ve Çin medeniyetleri belli başlı güç merkezleri hâline gelmiş, uluslararası ilişkiler ve güç mücadelesi konusunda ilk yazılı eserler ortaya konmuştur. Çinli komutan ve filozof Sun Tzu ve Antik Yunan tarihçisi Thucydides bu dönemde yaşamışlardır.[10] Sun Tzu'nun Savaş Sanatı isimli eseri uluslararası ilişkiler alanındaki ilk yazılı eserken, aynı dönemde Thucydides'in Peleponesses Savaşı Tarihi adlı eseri güç kavramı açısından ilk eserdir.[11] Thucydides bu eserde Atina ve Sparta şehir devletleri arasındaki savaşın nedeninin Atina'nın güçlenmesinden Sparta'nın rahatsızlık duyması olduğunu anlatmıştır. Thucydides'e göre savaşların nedenini, devletlerin çıkarları uğruna güç kullanımına başvurmasıdır.[12] M.Ö. 3. ve 4. yüzyıllarda yaşamış olan eski Hint İmparatorunun başbakanı Kautilya, Arthasastra adlı eserinde krala gücünü ve maddi kaynaklarını arttırmaya yönelik bir politika izlemesi yönünde tavsiyelerde bulunmuştur. Kautilya'dan yaklaşık 1800 yıl sonra Machiavelli uluslararası politikada başarının yolunun devleti korumak ve güçlendirmekten yani "güçlü bir devlet yaratmaktan" geçtiğini söyleyerek benzer fikirleri ortaya koymuş ve bu fikirleri sistemselleştirmiştir.[13] Bu kavramı uluslararası ilişkilerin merkezine oturtan kişi, İngiliz tarihçi Edward H. Carr olmuştur.[14] Carr 1940 "Yirmi Yıl Krizi: 1919-1939" adlı bir eser ortaya koymuş ve bu eserin önsözünde 1919-1939 yılları arasında akademik çalışmalarda güç faktörünün öneminin ihmal edilişine vurgu yapmıştır.[15]

[8] Sönmezoğlu, Faruk (2005), Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, 4. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, s. 173.
[9] Sheehan, Michael (1996), The Balance of Power History and Theory, 1. Baskı, London, Routledge, s. 7.
[10] Sancak, Kadir (2016), Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç, 1. Baskı, Ankara, Nobel Yayın, s. 2-3.
[11] A.g.e., s. 3.
[12] Sönmezoğlu, Faruk (2005), s. 107.
[13] A.g.e.
[14] Yatağan, Arda Görkem (2018), 'Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri', Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, Cilt: 28, Sayı: 2, s. 1.
[15] Sönmezoğlu, Faruk (2005), s. 110.

Zamanla uluslararası ilişkilerin merkezine oturan bu kavram teoriler tarafından farklı yönleri ile ele alınmış ve yorumlanmıştır. En eski uluslararası ilişkiler teorilerinden biri olan ve kökeni Thucydides ve Sun Tzu'nun öğretilerine kadar geri götürülebilen realizm güç kavramına en çok önem veren ve atıfta bulunan teorilerden biridir. İdealizmin uluslararası siyasetin ahlaki değerlerle yönlendirilmesi gerektiği görüşüne bir tepki olarak realistler güç siyaseti ve ulusal çıkar kavramlarına vurgu yapmıştır. Realistlere göre insan doğası kötücül, rekabetçi, çıkarcı ve egoist bir yapıya sahiptir ve onlar tarafından oluşturulan devlerin de böyle bir yapıda olacağı sonucuna varmıştır.[16] Onlara göre, dünya siyasetindeki ana aktör devletlerdir ve anarşik bir uluslararası sistem içinde var olma mücadelesi vermektedirler. Bu yüzden de uluslararası siyaset *"herkesin herkesle savaştığı bir güç mücadelesidir"*[17] ve böyle bir sistemde var olmak için güç temel belirleyici unsurdur. Realizmin önemli isimlerinden biri olan Machiavelli bu konu ile ilgili olarak, devletlerin rakibiyle iyi ilişkiler kurmaktansa onları korkutmasının daha iyi olacağını dile getirmiştir.[18] Machiavelli'nin de sözünden anlaşılabileceği gibi realistlerin güçten kasıtları daha çok kaba/sert güçtür, çünkü devletler için diğer devletler potansiyel bir düşmandır. Ancak, zamanla küreselleşme ile birlikte ülkeler arası karşılıklı bağımlılık ve etkileşim içerisine girilmesi üzerine realizmin bu radikal fikirleri modern sistemi açıklamakta yetersiz kalmıştır.

Realizm fikirlerine en sert eleştiriler davranışsalcılar tarafından gelmiştir. Davranışsalcılar, realizmin devletlerin yapısını insan doğasıyla paralel açıklamalarının bilimsellikten uzak olduğunu belirtmiş ve güç konusunda ekonomik unsurları ihmal etmelerini eleştirmiştir. Bu gibi eleştirilerin sonucunda teori içinde yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşımların sonucu olarak sistemselleştirilen neorealizmi ilk ele alan isim olan Kenneth Waltz'tur. Waltz devletlerin davranışlarını insan doğası ile açıklamaya çalışan klasik realizme tepki göstermiş ve devlet davranışlarının anarşik uluslararası sistem içinde şekillendiğini savunmuştur.[19] Waltz'un bir başka eleştirisi realizmin gücü bir "amaç" olarak görmesidir. Güce gereğinden az önem verilmesinin olduğu kadar, gereğinden çok önem verilmesinin de tehlikeli olacağını savunmuştur. Bu yüzden realizmin aksine Waltz başta

[16] Kalkan Küçüksolak, Övgü (2012), 'Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm Ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması', Turan-Sam, Cilt: 4, Sayı: 14, s. 203.
[17] Sönmezoğlu, Faruk (2005), s. 106.
[18] Çamır, Mehmet (2009), 'Yumuşak Güç Kavramı ve Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç' (Yüksek Lisans Tezi), Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, s. Tasnif dışı 3-11.
[19] Sancak, Kadir (2016), s. 24.

olmak üzere neorealistler gücü bir "araç" olarak görmüş ve sadece askerî güce değil, ekonomik ve teknolojik güce de atıfta bulunmuşlardır.[20]

Güç ile ilgili fikirler ortaya koyan bir diğer teori liberalizmdir. Liberalizm, idealizm ile benzer özellikler taşımakla birlikte kimi zaman birbirlerinin yerine kullanılabilen akımlardır. Liberaller realistler kadar olmasa da güce önem vermekle birlikte realistlerin aksine askerî güçten ziyade ekonomik gücü öne çıkarmışlardır. Zamanla realizme olduğu gibi liberalizme karşı da eleştiriler meydana gelmiş ve bunun sonucunda neoliberalizm akımı doğmuştur. Neoliberaller realistler gibi sistemin anarşik olduğunu düşünmektedir. Ancak bu anarşik sistemin doğasında var olmanın askerî güç ile değil ekonomik anlamda karşılıklı bağımlılık ve işbirliği ile mümkün olabileceğini savunarak ekonomik unsurlara daha fazla önem vermişlerdir. Neoliberallere göre "güç" diğer devletler izlediği politikalar sonucu ortaya çıkan ekonomik maliyetlerle baş ederek kendi isteklerini yapabilmektedir.[21]

Güç konusunda bahsedilmesi gereken bir diğer teori konstrüktivizmdir. Konstrüktivizm, uluslararası ilişkiler disiplininin temel kavramlarından biri hâline gelmiş olan gücü yok saymamaktadır ve diğer teorilerden farklı olarak devletlerin güç politikalarını "fikirlere" dayandırmaktadır. Yani bu teoriye göre esas olan askerî, ekonomik unsurlardan ziyade fikirlerdir ve güç kavramı devletlerin fikirleri doğrultusunda şekillenmektedir. Davranışsalcılara göre, güç belirsizdir ve gücün bu belirsizliğinden ve ölçülebilir, somut bir tanımı olmamasından rahatsız olmuşlardır. Bu yüzden güçle ilgili daha ayağı yere basan bir tanım ortaya koymaya çalışmışlar ancak başarılı olamamışlardır.[22]

Teorilerin bir kısmının "güç" unsuru üzerindeki görüş ve değerlendirmelerine kısaca değindik. Bu değerlendirmeler doğru ya da yanlış olsun her biri güç kavramının anlamının ve kapsamının anlaşılmasında büyük katkılar sağlamıştır. Bu katkıların da ışığında güç kavramını daha iyi anlayabilinmesi için teorilerin her biri için öncelik sırası ve kapsamı farklı yorumlanan gücün unsurları, ölçülebilirliği ve gücün çeşitlerine ayrı ayrı değinmek gerekmektedir.

Devletlerin hemen hepsi uluslararası sistemde var olabilmek için "güçlü bir devlet" olma ideasına sahiptir. Güçlü olma kavramı ise ancak diğer devletlerle bir karşılaştırma yapıldığından ortaya çıkabilecek durumdur. Bu yüzden gücün ölçülebilir olması

[20] Sönmezoğlu, Faruk (2005), s. 116.
[21] Sancak, Kadir (2016), s. 26-27.
[22] A.g.e., s. 29-31.

gerekmektedir. Bu hususta çeşitli çalışmalar yapılmış ve güç kavramı devletler özelinde genellikle maddi kapasiteleri ele alınarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu maddi kapasitelerin en önemliler askerî ve ekonomik unsurlardır. Ekonomik unsurların değerlendirilmesi çok daha kolay iken askerî unsurların değerlendirilmesi o kadar kolay değildir. Çünkü askerî unsurlar silah ve asker sayısı gibi somut ögeler içerdiği gibi strateji geliştirme yeteneği, taktiksel savunma becerileri gibi soyut sayılabilecek ölçülmesi zor ögeler de içermektedir. [23] Tüm bu zorluklara rağmen gücün ölçülebilirliğini deneyen ve bu konuda formül ortaya koyan önemli isimlerden biri Central Intelligence Agency (CIA)'de yüksek rütbeli bir yetkili olan Ray Cline'dir. Ray Cline'in ortaya koyduğu formül şu şekildedir;

Algılanan Güç = (Nüfus + Bölge + Ekonomi + Askeri Kabiliyet) X (Strateji + Stratejik Gelecek Tahmini)

Ancak Cline'in bu formülüne göre güç hesaplaması yapıldığında Sovyetler Birliği Amerkan Birleşik Devletleri'nden (ABD) iki kat daha güçlü çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu formül güvenilirliği yitirmiştir.[24] Zamanla güç unsurlarının gelişen teknolojilerden etkilenmesi ve yumuşak gücün öneminin artması ile bu güç çeşidi ile ilgili de ölçme formülleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri; USC Center on Public Diplomacy tarafından yayınlanan "The Soft Power 30"dir. Bu rapor, belli endeksler ele alınarak yıllık hesaplandığı ve ilk 30 ülkenin sıralandığı bir analizdir. Bu analiz yumuşak güç ölçümü yaparken; hükûmet, dijital, kültür, girişim, angajman ve eğitim gibi temel verilere yer verilirken; mutfak, cana yakınlık, yaşanabilirlik gibi göreceli verilere de yer vermektedir.[25] Analizin 2019 sıralamasında ilk sırada Fransa yer alırken Türkiye listeye 29. sıradan girebilmiştir.[26] Kısacası gücün ölçülebilirliği konusunda tahminler yapılabilse de unsurları ve kapsamı çok geniş ve nitel ögeler barındırdığı için kesin sonuçlara varmak imkânsızdır.

Gücün ölçülebilirliğinde esas alınan değerlerden biri de ülkelerin "ulusal gücünü" oluşturan unsurlardır. Bu unsurların karşılaştırılmalı sonucu ile ülkeler arasında değerlendirmeler yapılabilmekte ve "süper güç", "hegemonik güç" gibi kavramlar ortaya çıkabilmektedir. Bu yüzden gücün tespitinde güç unsurları son derece önemlidir. Güç

[23]Sancak, Kadir (2016), s. 38.
[24]Nye, Joseph S. (2011), s. 4.
[25]Dumankaya, Elif Merve (2019), Uluslararası İlişkiler ve "Güç" Kavramı, https://thinktech.stm.com.tr/detay.aspx?id=193 > s.e.t. 25.08.2019.
[26]Ayrıntılı bilgi içi bk. <https://softpower30.com/> s.e.t. 25.08.2019.

unsurları, tıpkı gücün kendisi gibi zaman geçtikçe gelişen ve dönüşen bir yapıya sahiptir. Nye'ye göre güç yani başkalarını etkileyebilme yeteneği genellikle belirli kaynaklara sahip olmakla ilişkili olduğundan, siyasi liderler genellikle başkalarının davranışlarında değişiklik yaratabilecek kaynaklar açısından gücü tanımlarlar. Uluslararası politikada bu kaynaklar/unsurlar nüfus, bölge, doğal kaynaklar, ekonomik büyüklük, askerî güçler ve siyasi istikrarı içerir. Nye'ye göre bu kategorizasyon gücün ölçülebilir, öngörülebilir ve somut olmasını sağlar.[27] Benzer şekilde Güç unsurları konusunda en çok kullanılan tespit Hans Morgenthau'ya aittir. Morgenthau'ya güç unsurları; coğrafya, nüfus, ulusal karakter, ulusal moral, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite, askerî hazırlık derecesi, diplomasinin ve hükûmetin niteliği/kalitesi şeklindedir.[28] Gücün unsurlarını doğal ve sosyal/beşerî olarak ayıranlar da mevcuttur. Buna göre doğal unsurlar coğrafya, kaynaklar ve nüfus iken; sosyal kaynaklar ekonomi, politika, askerî ve psikolojik unsurlar şeklinde sıralanabilir. Bu ikili ayrıma rağmen uygulamada sosyal ve doğal şeklinde net bir ayrım yapmak imkânsızdır. Örneğin, kaynaklar doğal bir faktördür ancak bunların kullanılma derecesi, kullanım alanı sosyal unsurlar içerisine girebilir.[29] Aynı şekilde nüfus da doğal bir faktör iken sosyal faktörlerin gelişiminde etki unsurudur. Günümüzde bu klasik güç unsurları içerisine teknolojik ve bilimsel gibi yeni unsurlar da eklenmiştir. Bir de gücü soyut ve somut olarak sınıflandıranlar bulunmaktadır. Bu unsurların bütünleşik bir şekilde değerlendirilmesi yukarıda da belirtildiği gibi ülkenin güç kapasitesi hakkında bize bilgi vererek gücünün ölçülebilirliğini ve diğer ülkelerle mukayese edilebilirliğini sağlaması açısından oldukça önemlidir.

2.1.1. Gücün Çeşitleri

Güç konusunda ele alınması gereken bir diğer önemli faktör gücün çeşitleridir. Gücün çeşitleri konusunda da farklı fikirler ortaya konmuştur. Örneğin; realist düşünür Edward Carr gücü; *askerî, ekonomik* ve *fikrî* güç olmak üzere üç sınıfa ayırmıştır. Neorealist düşünür Gilpin "Güç, devletlerin askerî, ekonomik ve teknolojik yetenekleridir." diyerek o da gücü

[27] Nye, Joseph S. (2011). Power: Hard, Soft, and Smart. In The Encyclopedia of Peace Psychology, D.J. Christie (Ed.). doi:10.1002/9780470672532.wbepp2161
[28] Morgenthau, Hans Joachim (1970), Uluslararası Politika, cev: B.Oran-U.Oskay, Seving Matbaası, Ankara, s. 140.
[29] Paul, Drew (2018), Political Science and International Relations, 1. Baskı, Ed Tech Press, Essex, s. 110.

üç sınıfa ayırmıştır.[30] Joseph Nye ise, güç kavramını kullanılan araçlara göre üçe ayırmaktadır: sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç.

2.1.1.1. Sert Güç

Sert güç, gücün belki de en eski çeşididir. Bu kavramın uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yer bulması yaklaşık 400 yıl önce Niccolò Machiavelli'nin prenslere zulüm ve korku politikalarını öğütlemesi sonucunda sağlanmış ve bilimsel bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır.[31] Joseph Nye'ın tabiri ile sert güç öncelikle zorlamaya/baskıya ve bedel ödetmeye dayanır.[32] Bir başka tabirle sert güç bir devletin imkân ve kabiliyetlerini karşı tarafı "cezalandırma" amacına yönelik kullanmasıdır. Bu cezalandırma askerî enstrümanlar ile güç kullanımı olabileceği gibi ekonomik yaptırımlar, diplomatik yalnızlaştırma, tehditte bulunma gibi yöntemlerle de karşımıza çıkabilmektedir.[33] Yani, sert güç dediğimizde aklımıza ilk gelen unsur askerî güç olmasına karşın farklı unsurlar da sert güç ögesi olarak kullanılabilmektedir. Ancak, sert gücün en bariz görüldüğü alan savaşlar ve çatışmalardır. Geçmişte de birçok düşünür sert gücü askerî güç ile eş değer bir biçimde kullanmıştır.

Geleneksel olarak bir ülkenin gücü; savaşa girebilme kapasitesi, yani askerî gücüne göre yorumlanmıştır. Diğer güç unsurları kimi zaman önemini kaybedip kimi zaman önem kazanırken askerî güç en başından itibaren önemini korumuştur. Özellikle realistler bir sert güç unsuru olarak askerî güce fazlasıyla önem vermiştir. Çünkü realistlere göre anarşik uluslararası sistem içerisinde devletlerin hayatta kalabilmesi, varlığını sürdürebilmesi, ulusal güvenliğini sağlayabilmesi için askerî güç son derece önemlidir. Edward Carr, Morgenthau gibi önemli realist yazarlar da gücün genelde sert/askerî yanı üzerinde durmuşlardır.[34]

Sert gücün hedefine ulaşabilmesi için; kullanılacak sert güç kaynağının yeterli miktarda olması, karşı taraf eğer kendisinden istenileni yapmazsa bu kaynakların sonuna kadar kullanılabileceğinin açıkça gösterilmesi ve sonuç olarak istenilen olmadığı takdirde

[30]Nogayeva, Ainur (2011), Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları, 2. Baskı Ankara USAK Yayınları, s. 43
[31] Yatağan, Arda Görkem (2018), s. 71.
[32] Nye, Joseph S., 'Power: Hard, Soft, and Smart', Christie, Daniel J. (Editör) (2012) The Encyclopedia of Peace Psychology, 1. Baskı, West Sussex, Blackwell Publishing, s. 1.
[33] Dumankaya, dn. 25.
[34] Örki, Armağan / Erdem, Tolga (2019), 'Uluslararası İlişkilerde Klasik Askerî Güç Anlayışının Evrimi: Dış Uzay Sahası', İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, s. 14-15.

kullanılması gerekmektedir.[35] Örneğin, bir ülke ekonomik yaptırımlar ile korkutulmak isteniyorsa o ülkeye nazaran ekonomik imkânların daha güçlü olması ve o ülkenin ekonomisinde etki doğurabilecek üstünlüğe sahip olunması gerekmektedir. Ya da bir ülke, bir başka ülkeyi sert güç kullanmakla tehdit ediyorsa bu gücü kullanacağı konusunda karşı tarafı yeterince korkutabilmesi gerekmektedir. Örneğin, Kuzey Kore nükleer güce sahip olduğunu ve bu unsuru kullanabileceği konusunda sık sık düşmanlarını tehdit etmesinin yanı sıra nükleer denemeler yaparak bu gücü sergilemektedir.

Ancak, şu bir gerçektir ki sert güç unsurları günümüzde hâlâ önemli olmasına karşın geçmişte olduğu kadar önemli bir yere sahip değildir. Bunun başlıca sebeplerinden biri savaş ve çatışma durumlarının uluslararası kuruluşlar tarafından denetlenmesi ve yaptırımlarının bulunması ve eskisi kadar rahat bir şekilde uygulanamamasıdır. Bir diğer önemli sebep yumuşak gücün çok daha az masraf ile daha etkili bir güç unsuru olarak kullanılabilir hâle gelmesi ve etkinliğinin gün geçtikçe artmasıdır. Sert güç, kısa vadede çabuk sonuç vermesine karşın maliyeti çok fazla ve yükümlülüğü daha ağırdır. Küreselleşme ve bilgi çağına geçilmesi ile birlikte bir ülkenin sistem içinde göstermiş olduğu imaj da o ülkenin gücü konusunda çok önemlidir. Sert güç unsurlarının kontrolsüz bir şekilde kullanılması ülkenin imajını zedeleyebileceği gibi bu sebepten ötürü de etkinliğini azaltabilir. Bu gibi sebeplerden günümüzde sert güç unsurları son çarede ve daha nadir tercih edilen bir unsur hâline gelmiştir.

2.1.1.2. Yumuşak Güç

Uluslararası ilişkiler disiplininin zaman içinde gelişmesi ile paralel bir şekilde gücün katı yorumları da yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Bu değişime en büyük katkı Amerikan siyaset bilimci Joseph S. Nye tarafından gelmiştir. Nye, uluslararası ilişkilerin değişen doğası içerisinde güç kavramının kültür, ideoloji, ve kurumlar gibi somut olmayan/soyut kavramlarla yeniden tanımlanıp değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur.[36] Bu bakış açısının sonucunda Nye, 1990 yılında yayınlanan "Liderliğe Mecbur: Amerikan Gücünün Değişen Doğası (Bound to Lead - The Changing Nature of American Power)" isimli kitapta "Yumuşak Güç" kavramını ortaya koymuştur.[37] Kavramı Nye ilk önce *co-optive power*

[35] Yatağan, Arda Görkem (2018), s. 72.
[36] Raimzhanova, Aigerim (2015), 'Power In Ir: Hard, Soft, And Smart', Institute for Cultural Diplomacy and the University of Bucharest, s. 5.
[37] Balçıner, Onur (2019), Bir Yumuşak Güç Aracı Olarak Ulus Markalama: Almanya ve Türkiye Ulus Markalarının Değerlendirilmesi, ARHUSS, Cilt: 2, Sayı: 2, s. 66.

şeklinde isimlendirmiştir. Co-optive kelimesinin kökeninin Latince "cooptare" kelimesine dayandığı, "birlikte" anlamına gelen *co* ve "seçmek" anlamına gelen *optare* kelimesinin birleşmesiyle türetildiği düşünülmektedir. Bu bağlamda "co-optive" kelimesi kısaca, bir aktörün fikir veya politikasının kendi amaçlarına hizmet edecek şekilde hedefteki aktörlere benimsetilmesi anlamına gelmektedir.[38] Nye aynı yıl yayınladığı "Soft Power" isimli makalede yumuşak gücü "bir ülkenin, istediği şeyi diğer ülkerinde istemesini sağlamakla ortaya çıkan bir ikinci yüz" olarak tanımlamıştır.[39]

Kavram co-optive ya da yumuşak (soft) güç olarak, her ne kadar 1990 yılında Nye tarafından kavramsallaştırılıp uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yerini almaya başlasa da daha önce de bu kavramı dolaylı yollarla vurgulayan düşünürler olmuştur. Kavramın kökenlerinden biri 1970'li yıllarda İngiliz teorisyen Steve Lukes'in kullandığı iktidarın üçüncü yüzü/boyutu konusundaki argümanlara dayandırılabilir.[40] Steve Lukes tarafından dile getirilen iktidarın üç boyutunda bahsedilen ilk boyut, Dahl tarafından da ortaya atılan etki unsurudur. İkinci boyut, gündem belirlenmesi ve karar alma sürecinde iktitarın öne çıkarılmasıdır. Son boyut, *"bu süreçte kendi perspektifini iktidar ilişkisi geliştirdiği öznelere benimseterek kendi düşünce yapılarına uygunmuş gibi algılamalarını sağlamaktır."*[41] Yumuşak gücün kökenini daha da eskilere dayandırmak istersek Edward Carr tarafından 1940'lı yıllarda ortaya atılan, "Gücün Çeşitleri" başlığı altında belirtildiği üzere askerî, ekonomik ve fikrî güç sınıflandırmasına dayandırmak mümkündür.[42] Burada bahsedilen askerî ve ekonomik güç sert gücü ifade ederken fikri güç, Nye'nin yumuşak güç tanımlamasının bir değişkeni olarak değerlendirilebilmektedir.[43] Kavramın kökenini daha da gerilere götürmek istersek M.Ö. 500'lerde yaşayan Sun Tzu'nun *"Mükemmellik yüz savaşın yüzünü de kazanmak değildir. Asıl maharet/strateji düşmana hiç savaşmadan boyun eğdirmektir."*[44] sözlerini ilk yumuşak güç teorisi olarak örnek göstermek mümkündür. Sun Tzu burada askerî güç dışındaki güç ve stratejilerle, günümüz tabiri ile yumuşak güç ile, düşmana boyun eğdirmenin daha etkin bir yol olduğunu savunmuştur.

[38] Özel, Cengiz (2018) Yumuşak Güce Bütünsel Bakış, Güvenlik Bilimleri Dergisi, Cilt: 7, Sayı:1, s. 6.
[39] Nye, Joseph S. (1990), Soft Power, Foreign Policy, No: 80, s. 166.
[40] Raimzhanova, Aigerim (2015), s. 6.
[41] Satır, Mehmet Emin (2018), Siyasal Meşruiyetin Sağlanmasında Medyanın Rolü Üzerine Bir Değerlendirme, Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, DOI: 10.17829/turcom.457154, s. 118.
[42] Raimzhanova, Aigerim (2015), s. 6.
[43] A.g.e.
[44] Öksüz, Harun (2013), Algı Yönetimi ve Sosyal Medya, İdarecinin Sesi, Sayı: 156, s. 13. ve Sancak, Kadir (2016), s. 64.

Yumuşak gücün ortaya çıkışı ve kökenlerine değindikten sonra değinilmesi gereken en önemli hususlardan biri yumuşak gücün kaynakları, unsurlarıdır. Joseph Nye kavramı ilk ortaya attığında üç kaynaktan bahsetmiştir. Bunlar kültür, ideoloji ve kurumlardır. Nye'ye göre, eğer bir ülkenin ideolojisi ve kültürü çekiciyse, diğer ülkeler onu daha istekli bir şekilde takip edecektir. Aynı şekilde ülkenin kurumlarının meşruiyeti ve imajı ne kadar kuvvetli ise gücünü başkaları üzerinde daha kolay bir şekilde meşru hâle getirebilecektir. [45] Nye'nin 1990'lı yıllarda yaptığı değerlendirmeye göre ABD sert güç politikaları yüzünden çekiciliğini kaybetmeye başlasa da yumuşak güç konusunda diğer ülkelere göre daha avantajlıdır. Örneğin, Amerikan filmleri o dönem de dâhil olmak üzere günümüzde de dünya sinema sektöründe çok önemli bir konuma sahiptir ve bu filmler sayesinde ABD kültür ve ideolojilerini diğer toplumlara dayatma fırsatı bulabilmektedir. Bir diğer avantajlı olduğu konu, ülkesinin resmî dilinin küresel bir dil olmasıdır.[46]

Nye'nin yumuşak güç konusunda üzerinde durduğu kaynaklara zamanla eklemeler yapılmıştır. Jonathan McClory kaynakları genişletip hükûmet, kültür, diplomasi, eğitim, iş/inovasyon olarak değerlendirmiştir.[47] Ancak şu bir gerçektir ki, her geçen gün gücün kaynakları artmakta ve kapsamı genişlemektedir. Bugün gelişen teknoloji ve bilim sadece bilim dünyasını değil devletlerarası ilişkileri de etkilemektedir. Örneğin 2019 sonu ve 2020 başından itibaren Çin'den yayılıp tüm dünyayı etkisine alan Covid-19 (Yeni Tip Korona Virüsü) Çin'in dünya kamuoyundaki imajını son derece zedelemiştir. Küresel güç olma gayesinde olan Çin, vakaların bulunduğu ülkelere tıbbi ekipmanlar, test kitleri gibi yardımlar yaparak bu yardımları adeta bir yumuşak güç unsuru olarak kullanmaya çalışmış ve insanlar/devletler üzerinde tekrar sempati kazanmayı amaçlamıştır. Aynı şekilde başta ABD ve Almanya olmak üzere pek çok ülke virüsün aşısını ve tedavisini bulmak konusunda adeta birbirleri ile yarış hâline girmiştir. Görüldüğü gibi bir virüs bile ülkeler açısından bir yumuşak güç unsuru hâline getirilebilmektedir.

Akıllı güce geçmeden önce yumuşak ve sert gücün ilişkisine, etkileşimine ve birbirine dönüştürülebilme potansiyellerine değinmek gerekmektedir. Sert ve yumuşak güç birbirine zıt gibi görünseler ve kimi zaman birbirlerini engelleseler de bazı zamanlarda birbirlerini desteklemektedirler.[48] İki güç arasındaki desteğe örnek olarak Er Ryan'ı Kurtarmak ve Kara Şahin Düştü filmleri örnek gösterilir. İki filmde de yaşanmış olaylar üzerinden Amerikan

[45] Nye, Joseph S. (1990b), s. 167.
[46] A.g.e., s. 169.
[47] Raimzhanova, Aigerim (2015), s. 8.
[48] Nye, Joseph S. (2017), Yumuşak Güç, 2. Baskı, Ankara, BB101 Yayınları, s. 49.

askeri kahramanlaştırılarak anlatılmakta ve dünyada Amerikan askerlerine karşı oluşan negatif algı dağıtılmaya çalışılmaktadır.[49] Joseph Nye, bu iki gücün etkileşimine örnek olarak Irak Savaşı'nı göstermektedir. Nye'ye göre ABD'yi savaşa götüren nedenlerin bir kısmı sert gücün caydırıcı etkisi ile çözülebilecek mahiyettedir. Terörizm buna örnektir. Ancak bir de savaşın yumuşak güç olarak algılanabilecek yönü vardır. Bu, "*Irak'a demokrasi götürülmesi ve Orta Doğu siyasetinin değiştirilmesi için kullanılabileceği inancıdır.*"[50] Kısacası bu iki güç birbirlerini destekleme potansiyeline sahiptir ve kimi düşünürlere göre en sağlıklısı da budur.

Şekil 2.1. Joseph Nye'nin Future of Power kitabı Sayfa 21'deki tablonun çevirisi olarak hazırlanmıştır.

2.1.1.3. Akıllı Güç

2009 yılında Hillary *Clinton "Amerika acil sorunları tek başına çözemez ve Dünya da Amerika olmadan sorunları çözemez. Bunun için 'akıllı güç' olarak adlandırılan şeyi, elimizdeki tüm araçlarla kullanmalıyız."* şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bu açıklamadan sonra "akıllı güç" kavramı herkesin konuştuğu, editöryal sayfaların, blogların sıklıkla yer verdiği bir kavram hâline gelmiştir. Joseph Nye, bu açıklamadan sonra yayınladığı bir makalesinde Hillary Clinton'ın bu sözlerine yer vererek *"Peki bu kavram ne demektir?"* sorusuna cevap vermiştir.

Nye, akıllı güç kavramını, 2003 yılında yumuşak gücün tek başına etkili bir dış politika üretebileceği yanılgısına karşı geliştirdiğini dile getirmiştir. Nye'ye göre akıllı güç hem sert güç hem de yumuşak güç stratejilerinin birleştirilmesi, birlikte kullanılması ile oluşmaktadır.[51] Hem sert hem de yumuşak güç kaynaklarının başarılı bir şekilde birleştirilip akıllı güç oluşturulabilmesi için bağlamsal bir zekâ (contextual intelligence) gerekmektedir.

[49] Konu ile ilgili detaylı bilgiler için bkz. Chouliaraki, Lilie (Editör)(2007), The Soft Power of War, Londra, John Benjamins Yayınları.
[50] Nye, Joseph S. (2017), s. 50-51.
[51] Nye, Joseph S. (2009), 'Get Smart: Combining Hard and Soft Power', Foreign Affairs, Cilt: 88, Sayı: 4, s. 160.

Nye bu durumu ABD başkanları üzerinden değerlendirmiş ve Ronald Reagan ve George H. W. Bush'un etkileyici bağlamsal zekâları olduğunu; ancak George W. Bush'ta böyle bir zekâ olmadığını dile getirmiştir.[52]

Nye ve Richard Armigate, yaptıkları bir başka çalışmada akıllı güç ile ilgili şu ifadeleri kullanmışlardır: "*Akıllı güç ne sert ne de yumuşaktır, Her ikisinin de ustaca birleşimidir. Akıllı güç, hem sert hem de yumuşak güçten yararlanabilmek için Amerikan hedeflerine ulaşmak adına entegre bir strateji, kaynak tabanı ve araç kiti geliştirmek anlamına gelir. Bu, güçlü bir ordunun gerekliliğinin altını çizen, aynı zamanda Amerikan etkisini genişletmek ve Amerikan eyleminin meşruiyetini oluşturmak için her düzeydeki ittifaklara, ortaklıklara ve kurumlara büyük yatırımlar yapan bir yaklaşımdır."*[53] Çalışmada Nye de Armigate de akıllı güç yaklaşımlarının Amerikan dış politikasında var olduğunu ancak gerekli altyapılara, kurumsal temel sahip olmadığını düşünmektedir.

Aynı düşünceye yine Amerikan bir bilim insanı olan Ernest J. Wilson III da sahiptir. Wilson, ABD'nin dış politikasındaki stratejik eksiklerden dolayı böyle bir kavram üzerinde yoğunlaşıldığını, ancak bu kavramın daha etkin ve uygulanabilir olması için bazı eksikliklerin olduğunu savunmaktadır. Wilson, akıllı gücün daha etkili olması için öncelikle bu kavramı oluşturan sert ve yumuşak gücün anlamlarının daha iyi tanımlanması ve kavramsallaştırılması gerektiğini; kurumsal gerçekliklere daha çok önem verilmesi gerektiğini ve reel-politik dinamiklerini kapsayıcı daha sistematik bir çaba olması; meseleleri tutarlı ve sonuçsal yollarla politik olarak ele almak için daha atılgan girişimlerde bulunulması gerektiğini savunmaktadır.[54] Anlaşılacağı gibi bu kavram Amerikan politikası içerisinde ortaya çıkıp geliştirildiği için kavramı ortaya atan düşünürler de daha çok Amerikan özelinde değerlendirmeler yapmıştır. Ancak bu değerlendirmeler, başka ülkeler tarafından da akıllı gücün kullanılması konusunda bize pek çok ipucu vermektedir.

[52] A.g.e., s. 161.
[53] Richard L. Armitage Joseph S. Nye, Jr. (2007) Smart Power and the U.S. Strategy for Security in a Post-9/11 World, Testimony before the Subcommittee on National Security and Foreign Affairs, House Committee on Oversight and Government Reform, https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/Nye_Armitage_Nov_7_2007_testimony.pdf > s.e.t. 27.04.2020.
[54] Ernest J. Wilson, III (2008), 'Hard Power, Soft Power, Smart Power', The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Cilt: 616, Sayı: 1, s. 114.

2.2. Güç Dengesi

Güç kavramını irdeledikten sonra hiç şüphesiz ki güç dengesi kavramını anlamak daha kolay olacaktır. Belirtildiği gibi güç kavramı özellikle sert yönü ile realizm içerisinde daha çok yer bulmuş ve deyim yerindeyse realizm ile gelişmiştir. Aynı şekilde "güç dengesi" kavramı da realizmin öğretilerinden filizlenmiştir. Ancak güç dengesi, her ne kadar realizmden etkilenmiş olsa da başlı başına ayrı bir teorik kavramdır. Hatta Kenneth Waltz, uluslararası ilişkilerde belirgin bir şekilde bir siyasal teoriden bahsedecek olursak bu, güç dengesi teorisi olur, demiştir.[55]

Kavramın tıpkı güç kavramı gibi açıklaması zor, pek çok tanımı vardır. Dar ve basit bir şekilde tanımlayacak olursak güç dengesi, hegemonik gücün olmadığı ve devletlerin göreceli olarak eşit veya benzer güçlere sahip olduğu bir koşul ve yapıdır.[56] Aynı zamanda güç dengesi, bir devletin sistemde daha üstün bir konuma gelmesi durumunda diğer devletlerin sistemin dengesini korumak adına bu devlete karşı oluşturdukları koalisyon ve birliktelik hâlini ifade etmektedir.[57] Siyaset bilimci Ernst Haas kavramı 8 farklı şekilde tanımlamaktadır; *"güç dağılımı, denge durumu, üstünlük, istikrar ve barış, istikrarsızlık ve savaş, güç politikası, evrensel tarih yasası ve sistem, politikaya yol gösterici araç".* Realizmin kurucularından Morgenthau kavramı; *"devletin bir hedefe ulaşmak gayesiyle izlediği politika, devletin gerçek ilişkileri, eşit güç dağılımı, herhangi bir biçimde güç dağılımı"* olmak üzere dört farklı şekilde tanımlamıştır.[58] İnis Claude, üç farklı şekilde tanımlamıştır (Şekil 2);

[55] Waltz, Kenneth (2015), Uluslararası Politika Teorisi, 1. Baskı, Ankara, Phoenix Yayınları, s. 147.
[56] Ekşi, Muharrem (2017), 'Regional Hegemony Quests in the Middle East from the Balance of Power System to the Balance of Proxy Wars: Turkey as Balancing Power for the Iran - Saudi Rivalry', Gazi Akademik Bakış Cilt: 11, Sayı: 21, s. 136.
[57] Çevik, Halis (2005), Kadim Toprakların Trajedisi Uluslararası Politikada Orta Doğu, 1. Baskı, İstanbul, Nüve Kültür Merkezi, s. 70.
[58] Keyik, Mehmet / Erol, Mehmet S. (2019), Realizme Göre Güç Ve Güç Dengesi Kavramları, Uluslararası Kriz Ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, S. 35.

Inis Lothair Claude'un ayrımına göre "Güç Dengesi" üç farklı statüde tanımlanabilir;		
Bir Durum Olarak Güç Dengesi	Bir Politika Olarak Güç Dengesi	Bir Sistem Olarak Güç Dengesi
Güç Dengesi bazen gerçek güçler arasındaki bir denge durumunu ifade etmektedir. Devletlerin güçlerinin diğer devletler tarafından dengelendiği durumları açıklamaktadır.	Güç Dengesinin devamı için veya bir bir denge oluşturabilmek için uygulanması gereken politikaları ifade etmektedir. Yani güç dengesi, dengenin devam ettirilmesi ve istikrarın sağlanması için uygulanan politikalardır.	Güç Dengesinin oluşumunun ve devamının belli mekanizmalara bağlı olduğu ve bir devletin dengeyi değiştirmek için uyguladığı politikalara karşı diğer devletlerin de harekete geçeceğini ifade etmektedir. Sistemi oluşturan öğelerin arasında göreceli bir eşitlik mevcuttur.

Şekil 2.2. Halis Çevik tarafından yazılan "Kadim Toprakların Trajedisi Uluslararası Politikada Orta Doğu" kitabının 74 ve 75. sayfalarının özetlenmesi şeklinde hazırlanmıştır.

Güç dengesi denildiğinde aklımıza gelen ilk bölge Avrupa'dır. Avrupa'nın temsil ettiği bu güç dengesi sistemi Klasik Güç Dengesi Sistemi (1648-1945) olarak karşımıza çıkmaktadır.[59] Kavram uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde 1648 Westphalia Barışı ile birlikte yer bulmuştur. Aynı zamanda uluslararası ilişkilerin başlangıcı olarak da görülen Westphalia ile birlikte Avrupalı devletler din savaşlarını bırakmış, ilişkilere daha rasyonel yaklaşarak ulusal çıkarlarına yönelik hareket etmeye başlamışlardır. Bu barış ile birlikte devletler denge sisteminin ideal sistem olduğunu düşünerek hareket etmiş ve ne zaman içlerinden biri daha çok güçlense diğerleri birlik olarak onu karşısında durup dengelemeye çalışmıştır.[60] Bunun ilk örneği 1713 yılında yaşanmıştır. Fransa, Kral XIV. Louis liderliğinde sistemde egemen güç olmaya çalışmış ancak bu çabası diğer devletler tarafından bastırılmış ve bu durum Hollanda'nın Utrecht kentinde imzalanan bir anlaşma ile çözülmüştür.[61] Fransız İhtilali'ne kadar Avrupalı devletler arasında sistem korunmuştur. Ancak Fransız İhtilali pek çok açıdan sistemin dengesini bozmuştur. İkinci kez Fransa'nın sisteme egemen olma girişimi ile karşılaşan Avrupa ile Fransa arasında Napolyon Savaşları yaşanmıştır. Fransa'nın bu çabası diğer Avrupa ülkeleri tarafından kurulan "Kutsal İttifak"a İngiltere'nin de dâhil olmasıyla önlenmiştir. Sistem 1815 Viyana Kongresi ile birlikte yeniden düzene girmiştir.[62] Ancak bu durum kısa sürmüş ve bu sefer de 1871 yılın da Otto von Bismarck'ın tahta geçmesi sonucu Almanya'nın sistemde egemen olmaya çalışmasıyla yeni bir kriz yaşanmıştır. Bu krizin sonucunda Birinci Dünya Savaşı patlak vermiştir.[63] Birinci Dünya Savaşı'nın bitiminden İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar olan

[59] Sönmezoğlu, Faruk (2005), s. 693.
[60] Aydın, Aydın / Bakıncak, Emir (2016) 'Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki', C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 1, s. 96.
[61] A.g.e., s. 102.
[62] Sönmezoğlu, Faruk (2005), s. 700.
[63] Aydın, Aydın / Bakıncak, Emir (2016), s. 102.

dönem, bir geçiş dönemidir. Faruk Sönmezoğlu, bu dönemde "bozuk bir klasik güç dengesi sistemi"nin işlediğini dile getirmektedir. Almanya'nın yeniden sisteme egemen olmaya çalışması sonucunda ortaya çıkan İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve müttefiklerine karşı İngiltere, Fransa, ABD ve SSCB gibi önemli ülkelerin karşı ittifak kurması ile bu girişim de engellenmiştir.[64] O tarihten bugüne de Avrupa özelinde güç dengesinin devam ettiği düşünülmektedir. Göründüğü üzere İngiltere sistemde daima dengeleyici unsur olarak yer almış ve sistemin güçlüsü olmaya çalışmadığı gibi başkasının da güçlenmesi ihtimalinde bunu engellemek için en önde yer almıştır. Morton Kaplan İngiltere'nin bu dengeleyici yönünü çatışma bölgelerine uzakta olmasına, Avrupa'da topraklarını genişletme emellerinin olmamasına ve büyük bir deniz gücüne sahip olmasına bağlamaktadır.[65]

Morton Kaplan'a göre (klasik güç dengesi sistemini baz almaktadır) güç dengesi sistemi en az beş aktörden oluşmalıdır ve sistemin bazı temel kuralları vardır. Bunlardan birincisi, devletler kapasitelerini arttırmaya yönelik hareket ederler, ancak savaş ilk tercihleri değildir. İlk tercihleri karşılıklı görüşmelerdir. Avrupa uyumu bu kurala örnek gösterilebilmektedir. İkincisi, eğer devletler kapasitelerini arttırmakta başarısız olurlarsa o zaman savaştan çekinmeyecekleri ve savaşı tercih edecekleridir. Üçüncüsü, eğer temel aktörlerden birinin ortadan kaldırılması ihtimali söz konusu ise savaş durdurulmaktadır. Dördüncüsü, sistem içerisinde egemen güç olmaya çalışan devlet ve koalisyonlara karşı diğer güçler harekete geçmektedir. Beşincisi, uluslarüstü örgütlenmeye yönelik hareket eden devletleri sınırlamaya çalışılmaktadır. Fransız İhtilali'ne diğer devletlerin karşı koyması buna örnek gösterilebilmektedir. Sonuncusu, yenilmiş ve yıkılmış bir devletin denge unsuru göz ardı edilerek tekrar sistem içinde yer almasına ya da temel aktör olmayan bir devletin temel aktör olabilmesine yönelik çaba gösterilmesidir. Buna Napolyon sonrası zayıflayan Fransa'nın tekrar sisteme kabulü örnek gösterilebilmektedir.[66]

İkinci Dünya Savaşı ile başlayıp 1990'lara kadar devam eden sistem, SSCB ve ABD'nin süper güç olarak yer aldığı İki Kutuplu Sistem'i ifade etmektedir. Neorealistler, en istikrarlı sistemin iki kutuplu sistem olduğunu iddia etmişlerdir.[67] Ancak SSCB'nin parçalanması ile bu sistem son bulmuştur. Kimileri yeni kurulan sistemi ABD önderliğindeki tek kutuplu sistem olarak değerlendirmiştir. Reel duruma da bakıldığında sistem içerisinde

[64] Sönmezoğlu, Faruk (2005), s. 704.
[65] Arı, Tayyar (1990), 'Morton Kaplan ve Uluslararası Politikada Sistem Yaklaşımı', Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1-2, s. 106-107.
[66] A.g.e., s. 106.
[67] Aydın, Aydın / Bakıncak, Emir (2016), s. 96.

ABD'nin gücünü dengeleyecek bir devlet ya da koalisyonun olmaması bu görüşü haklı çıkarır mahiyette idi.[68] Ancak 2001 yılına gelindiğinde ABD, dünyanın tek süper gücü olarak görülürken 11 Eylül Saldırıları'nı engelleyememiş ve bu izlenimin zedelenmesine, bir dönüşüme girilmesine sebep olmuştur. Bu süreçten sonra ABD klasik güç dengesinde özellikle askerî açıdan bakıldığında süper güç olduğunu söylemek ve tek kutuplu bir yapıdan bahsetmek mümkündür. Fakat bugün uluslararası sistem, sadece bu açıdan değerlendirilmemektedir. Örneğin, ekonomik açıdan baktığımızda ABD'nin tek güç olduğunu söylemek mümkün değildir. Bugün Avrupa Birliği, Japonya, Çin gibi ülkeler olmadan ekonomik, ticari gibi konularda istenilen sonuçları elde etmek olası değildir. Bu açıdan düşünüldüğünde dünyanın çok kutuplu olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan terörizm, devlet dışı örgütler gibi konularda da sistem çok karmaşık bir yapıya sahiptir.[69]

2.2.1. Orta Doğu'da Güç Dengesi

Avrupa örneğinin aksine, Orta Doğu'daki güç dengesi daha çok çatışma ve istikrarsızlık üzerine karakterizedir. Dolayısıyla, gücün bölgesel dağılımını tanımlayan faktörler göz önünde bulundurularak güç dengesi teorisinin açıklanması daha makuldür. Tarihsel olarak Orta Doğu güç dengesi sistemi içerisinde şekillenmiştir demek mümkündür. Orta Doğu, ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bölgesel bir devlet sistemi olarak algılanabilir. Çünkü, bundan önceki savaşlar arası dönemde, eskiden Osmanlı hâkimiyetinde olan Arap nüfusun çoğunlukta olduğu bölge, İngilizler ve Fransızlar tarafından nüfus alanlarına bölünmüştür.[70] Öyle ki bugünkü Orta Doğu sınırları büyük ölçüde İngiliz ajan Gertrude Bell tarafından belirlenmiştir. Bundan sonraki süreçte devletlerin kimliklerinin oluşmaya başlaması, 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulması ve akabinde meydana gelen Arap-İsrail Savaşları, gerginlik ve şiddet ile karakterize edilmiş yeni bir bölgesel düzen yaratmıştır.[71]

İsrail'in kurulmasından sonraki süreçte güç dengesi konusunda önemli bir başka hadise ise Arap dünyası içinde yaşanmıştır. Arap ülkeleri arasında daha İslami bir yaklaşımı benimseyen Faysal yönetimindeki Suudi Arabistan'a karşı panarabizm yanlısı bir Arap lider

[68] Kantarcı, Şenol (2012), 'Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?"', Güvenlik Stratejileri, Yıl: 8, Sayı:6, s. 60.
[69] Nye, Joseph S. (2017), s. 23.
[70] Kontos, Michalis (2016), 'Hegemony and Balance of Power in The Middle East', Eastern Mediterranean Geopolitical Reviev, Vol: 2, s. 17-18.
[71] A.g.e., s. 18.

olma idealindeki Cemal Abdünnasır'ın (Mısır lideri) çıkması ikisi arasında bir güç dengesi mücadelesinin yaşanmasına sebep olmuştur. İlerleyen bölümlerde de değinileceği gibi bu mücadele Yemen İç Savaşı'na kadar uzanmıştır. Bu dönemdeki bir başka önemli gelişme, İsrail-ABD yakınlaşması ve Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulması olmuştur.[72]

Soğuk Savaş süreci, ABD'yi bölgeye çekmiş ve ABD bölgesel güç dengesi oyununun önemli bir aktörü hâline gelmiştir. Bu konuda ABD'nin ilk icraatlarından biri 1953 yılında İran'da Muhammed Musaddık yönetimine karşı CIA (Central Intelligence Agency) tarafından darbe gerçekleştirilmesi ve onun yerine tamamen Batı yanlısı olan Pehlevi Rejimi'nin getirilmesi olmuştur.[73] İlerleyen bölümlerde değinileceği gibi ABD'nin gözetiminde birbiri ile yakın ilişkiler kurmak durumda olan İran, Suudi Arabistan ve Irak birbirine yakın güçler olarak sistemin temel aktörleri ve bölgesel güç dengesinin önemli unsurları hâline gelmiştir. Bölgede en önemli hegemonik güçlerden biri olan İngiltere'nin 1971 yılında Orta Doğu'dan çekilmesi ile büyük bir güç boşluğu oluşmuş ve bu durum ülkeler arasındaki rekabeti arttırmıştır. Özellikle, İran ve Suudi Arabistan 1973 Petrol Ambargosu ile elde ettikleri gelirler ile kapasitelerini önemli ölçüde arttırmışlardır.[74]

İlerleyen dönemde güç dengesi sistemini kökten sarsacak bir başka hadise yaşanmış ve 1979'da İran İslam Devrimi'nin ilan edilmiştir. Suudi Arabistan gibi Batı yanlısı devrimlerle müttefik olan İran, bir anda Batı ve monarşi karşıtı bir hâle gelmiştir. Bölgede üstün güç olmaya çalışan devletlerden biri olan Irak, İran'ın dönüşümünün oluşturacağı zayıflıktan faydalanma gayesi ile İran'a savaş ilan etmiştir. Bu savaşta ABD ve SSCB bölgesel güç dengesinin bozulmaması için savaş boyunca zayıf tarafı destekleyerek mutlak bir kazananın olmamasını sağlamıştır. Irak'ın bu savaştan sonra bir de Kuveyt'e yönelik saldırı düzenlemesi yine ABD başta olmak üzere Batılı Devletler tarafından bölgesel güç dengesine tehdit olarak algılanmış ve Irak'ın girişimi engellenmiştir. O dönemde yaptığı güç dengesi sistemini bozacak hamlelerine rağmen Irak yönetimini üstlenen Saddam Rejimi'nin yıkılmamasının en önemli sebeplerinden biri de yine güç dengesi sisteminin korunmasıdır. ABD rejimi devirerek bölgede ikinci bir belirsizlik oluşturmaktan kaçınmıştır.[75] Çünkü, yukarıda güç dengesi sisteminde de belirtildiği gibi sistemde bir devletin daha güçlü hâle gelmesi bir tehdit iken, aynı zamanda sistemde önemli olan bir devletin sistem dışına itilmesi

[72] A.g.e.
[73] A.g.e., s. 19.
[74] Arı, Tayyar (1996), Basra Körfezi ve Orta Doğu'da Güç Mücadelesi (1978-1996), 2. Baskı, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım, s. 20.
[75] A.g.e., s. 21.

de bir tehlikedir. Tıpkı Avrupa güç dengesi sisteminde devletlerin sistem dışı kalması engellendiği gibi o dönem Irak'ın da sistemin dışında kalması engellenmiştir. 1970-80'li yıllar ile ilgili olarak kısaca ABD'nin dengeleyici bir faktör olarak bölgede yer aldığı "kırılgan bir güç dengesi sistemi" ile karakterize edilmiş bir bölgesel düzeninin olduğu söylenebilmektedir.[76]

1990 sonrası sürece gelindiğinde, Soğuk Savaş'ın sona ermesi sonucu ABD'nin tek süper güç olarak anılması, onun bölgede daha aktif yer almasına sebep olmuştur. ABD, 11 Eylül Saldırıları'ndan sonra daha önce sistemin dışına itmekten çekindiği Irak'a operasyon düzenlemiş ve Irak Orta Doğu'da bölgesel güç olmaktan çıkmıştır. Bu süreçte, Irak'ın güç dengesi sisteminden çıkmasının yanında Türkiye ve İsrail sistemde daha önemli bir yere sahip olmaya başlamıştır. Türkiye, Suriye, Mısır, İsrail, Suudi Arabistan, İran gibi ülkeler güç dengesi sistemi içerisinde önemli bir konuma gelmiştir. Ancak 2011 yılında Arap Baharı'nın patlak vermesinin akabinde Suriye ve Mısır yaşanan iç savaşlar neticesinde sahneden çekilmiştir. Güç mücadelesinde geriye en belirgin aktörler olarak İran ve Suudi Arabistan kalmış ve iki ülke başta mezhepsel farklılıklar olmak üzere kendilerine bir müttefik sistemi oluşturarak bir güç mücadelesinin içerisine girmiştir. Yani, İran ve Suudi Arabistan, 2011'den sonra Orta Doğu jeopolitiğinde bölgesel güçler olarak listelenmiştir. Ancak elbette bu ülkeler için küresel güç demek mümkün değildir. Uluslararası güç dağılımında güç dengesi, basit veya karmaşık bir güç dengesi olarak ortaya çıkabilmektedir. Basit güç dengesinde, iki ülkenin güçleri arasında bir tür eşitlik bulunurken; karmaşık güç dengesi, güç dengesinde ikiden fazla rekabetin durumunu ifade eder. Orta Doğu'ya uyarlanırsa, İran ve Suudi Arabistan arasında dar anlamda basit bir güç dengesi bulunurken; bölgedeki bölgesel güç olarak İran, Suudi Arabistan, Türkiye ve İsrail'i de (ki bu iki ülkenin bölgeye yönelik ilgileri azalsa da tam olarak güç dengesi sahnesinden çekilmiştir diyemeyiz) içerebilen karmaşık güç dengesinden bahsedilebilmektedir. [77]

[76] Kontos, Michalis (2016), s. 20.
[77] Ekşi, Muharrem (2017), s. 137.

3. İRAN VE SUUDİ ARABİSTAN'IN GÜÇ MÜCADELESİNE GENEL BİR BAKIŞ

3.1. İran Dış Politikası

İran'ın devrim sonrası dış politikasını şekillendiren unsurlar arasında Rus ve İngiliz işgallerinin, Başkan Musaddık'ın CIA darbesi ile devrilmesinin, Şah'ın Amerika ve batı yanlısı dış politikalar izlemesinin etkilerini görmek mümkündür.[78] Nitekim devrim sonrasında anayasa başta olmak üzere politikalarda sömürge ve hegemon güçlere karşıtlık ve tam bağımsızlık vurguları sık sık dile getirilmiştir. İran İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasını şekillendiren bir diğer husus velayet-i fakih kuramı ve devrim ihracıdır. Bundan dolayı İslam Cumhuriyeti'nin dış politikasını daha iyi anlamak için başta devrim süreci, velayet-i fakih kuramı ve devrim lideri Ayetullah Humeyni'nin fikirlerini bilmekte fayda vardır.

3.1.1. Devrim Süreci

İran devrimi sosyal, ekonomik ve toplumsal olarak hoşnutsuzluk yaşayan pek çok kesimin bir araya gelerek başlattığı halk hareketlerinin neticesi olarak meydana gelmiştir. Bu yüzden devrim öncesi ekonomik, sosyal ve siyasal duruma kısaca değinmekte fayda olacaktır.

1963 yılında uygulanmaya konan, dinî öğretilere dayalı İran'ı çağdaş ve laik bir sisteme oturtmayı amaçlayan ve toprak reformları başta olmak üzere bir dizi reformlar öngören Ak Devrim, başta dinî kesim olmak üzere pek çok kesim tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Şah'a karşı olan tüm kesimlerin birleştiği gösteriler meydana gelmiş ve bu sürecin sonunda 1964 yılında Humeyni'nin 15 yıl sürecek olan sürgün hayatı başlamıştır.[79] Şah'a karşı halkın tepkilerinin artmasına sebep olan bir diğer gelişme, 1973 petrol krizinden sonra yaşanan petrol fiyatlarındaki artışın kendi yaşam standartlarında da iyileşmeye sebep olacağını düşünen halkın beklentilerinin sonuçsuz kalmasıdır.[80] Petrol üretimi sayesinde elde edilen gelirlerin büyük kısmı silahlanma ve saray harcamalarına gitmiş, gelir adaletli

[78] Doster, Barış (2012), 'Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Orta Doğu Politikası' Orta Doğu Analiz, Cilt:4, Sayı:44, s. 57.
[79] Detaylı bilgi için bk. Gündoğan, Ünal (2016) İran ve Orta Doğu, 2. Baskı, Ankara, Liberte, s. 108-110.
[80] Arı, Tayyar (1999), 2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Mücadelesi, 4. Baskı, İstanbul, Alfa Basım Yayım, s. 129.

bir şekilde bölüştürülmemiştir.[81] Bu düzensiz harcamalar ve kontrolsüz gelişme ekonomide dengesizliğe yol açmış ve toplumsal istikrar olumsuz etkilemiştir. Hükûmetin yaşam standartlarını iyileştirme konusundaki vaatleri gerçekleşmemiş ve bu durum ülke genelinde hoşnutsuzluklara yol açmıştır. [82] 1975 yılında Şah, halkın demokrasi yönündeki isteklerine rağmen tek partili hayata geçmiş ve tüm siyasi birliklerin Rastakhiz Partisi altında örgütlenmesini emretmiştir. Şah'ın atmış olduğu bu adım zaten yönetimden memnun olmayan halkın rejimden tamamen umudunu kesmesine ve silahlı mücadelelere başlamasına sebep olmuştur. 1960'lı yıllarda başlayan tepkiler 1977 yılına gelindiğinde tepe noktasına ulaşmış ve eylemler daha aktif bir hâl almıştır.[83] Ekonomik sorunlar, yüksek enflasyon ve işsizlik, şehirlerin kalabalıklaşması, petrol gelirlerine rağmen alt ve orta gelire sahip kişilerin giderek fakirleşmesi, Şah'ın geleneksel dinî kesimlerin nefretine yol açan yaşam tarzı gibi sorunlar İran'da meydana gelecek krizin habercisiydi.[84] Nitekim 1978 yılında bir gazetecinin Humeyni'ye hakaret içerikli yazı yayınlamasından sonra Kum'da patlak veren medrese öğrencilerinin gösterileri ülke geneline yayılmış ve devrim süreci başlamıştır.[85] 1979 Ocak'ına gelindiğinde halk ayaklanmalarına engel olamayan ve daha fazla iktidarda kalamayacağını anlayan Şah ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır.[86] Şah'ın ayrılmasından yaklaşık 15 gün sonra son sürgün yeri olan Fransa'dan İran'a gelen Humeyni büyük gösterilerle karşılanmıştır. Humeyni gösterilerin devam ettiği dönemde sürgündeyken bile fikirlerini İran halkına ulaştırmaya devam etmiş ve bir mesajında mücadelenin amacının İslam Devleti kurulması olduğunu açık bir şekilde dile getirmiştir.[87] 30 Mart 1979'da yapılan referandumda halkın yüzde 99'unun desteğini alarak fikrini uygulama imkânı bulmuş ve İran İslam Cumhuriyeti ilan edilmiştir.[88] Referandumdan dokuz ay sonra kasım ayında referanduma sunularak ezici bir çoğunlukla kabul edilen İran İslam Cumhuriyeti Anayasası 3 Aralık 1979'da yürürlüğe girmiştir.[89] Anayasa ülkenin dış politikası hakkında önemli ilkeleri de barındırmaktadır.

[81] Özkan Fulya, 'Tarihsel Perspektiften 21. Yüzyıl Orta Doğu'sunu Anlamak' : İzol, Ramazan / Öztürk, Tolga (2016), 21. Yüzyıl Orta Doğu Bölgesel Politikalar/ Uluslararası Sorunlar / Küresel Aktörler, 1. Baskı, Ankara, Seçkin, s.
[82] Arı, Tayyar (1999), s. 130.
[83] Yılmaz Şahin, Türel (2011) Uluslararası Politikada Orta Doğu, 3. Baskı, Ankara, Barış Kitap, s.
[84] Gündoğan, Ünal (2016), s. 111-112.
[85] Yılmaz Şahin, Türel (2011), s. 250.
[86] Sağlam, Kadir (1999) Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri, 1. Baskı, İstanbul, Elit Kitaplar, s. 56
[87] Yılmaz Şahin, Türel (2011), s. 250.
[88] A.g.e., s. 251.
[89] Kılınç, Ahmet (2008) 'İran Anayasa Hukukunun Genel Esasları' Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 1-2, s. 919.

3.1.2. Velayet-i Fakih Kuramı ve İran Dış Politikasındaki Yeri

Velayet-i Fakih kavramı karar alıcı otoritelere doğrudan etki edebildiği için hem iç hem dış politikanın belirlenmesinde önemli bir kavram, kuram ve kurumdur. Kavram, teopolitik bağlamda "fakihin hükmetme otoritesi" anlamına gelmektedir.[90] İran İslam Cumhuriyeti'nin siyasi temelini oluşturan bu kuram, seçilmiş olan fakihe devletin tüm organlarına ve politikalarına hükmetme imkânı ve yetkisi vermektedir.[91] Velayet-i fakih kuramı Humeyni tarafından 1960'lı yıllarda sürgünde olduğu Irak'ta ortaya konmuştur. Buna göre kayıp İmam devletin yönetilip, hükûmetlerin kurulması yetkisini fakihe vermektedir.[92] Kayıp imamın yokluğunda yönetimin tek ve mutlak otorite olan fakih tarafından yönetilmesi gerektiğini savunan Humeyni'ye göre; fakihler imamlar tarafından, imamlar Hz. Muhammed tarafından ve Hz. Muhammed ise Allah tarafından görevlendirilmiştir.[93] Dolayısı ile Humeyni'nin kurduğu bu zincir fakihe ilahi bir önem atfetmekte ve insanların Fakihin söylemlerini sorgulamasının önünü kesmekte ve insanların fakihe olan itaatini arttırmaktadır.

İran İslam Cumhuriyeti anayasasına göre yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç organ bulunmaktadır. Bu üç organı denetleyen kişi velayet-i fakih makamına sahip dinî liderdir. Bu husus anayasanın 57. Maddesinde şu şekilde belirtilmiştir*; "İran İslam Cumhuriyeti'ne hâkim olan yetkili makamlar yasama, yürütme ve yargıdan müteşekkil olup, bu yasanın sonraki maddelerine göre Velayet-i Mutlak-ı Emr ve ümmetin liderinin gözetimi altında görevlerini yürütürler. Bu erkler birbirinden bağımsızdır."*[94] Fakih ayrıca devletin genel politikasını belirlemek (ki buna dış politikada dâhildir) ve kararlaştırılan politikanın doğru icra edilip edilmediğini denetlemek; genelkurmay başkanını, Devrim Muhafızları Komutanını, üç silahlı kuvvet komutanını tayin ve azletmek; savaş, barış ve seferberlik ilan etmek; cumhurbaşkanı seçiminden sonra mazbatasını imzalamak ve belli şartlarda cumhurbaşkanını görevden azletmek gibi geniş yetkilerle donatılmıştır.[95] Cumhurbaşkanının ise sadece yürütme organı ile ilgili konularda geniş yetkileri bulunmaktadır.[96]

[90] Çelik, Ahmet Hüsrev/ Yılmaz, Muhammed Mücahid (2017) 'İran Dış Politikasında Kurumsal ve Kuramsal Bir Aktör, Velayet-i Fakih' Türk Dünyası Araştırmaları, Cilt: 116, Sayı: 229, s. 147.
[91] Uyar, Mazlum (2016) 'Şii Politik Düşüncesi Bağlamında İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda Otoritenin Kaynağı' Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı IV, cilt: 4, Sayı:85, s. 21.
[92] Keskin, Arif (2016) 'İran Nasıl Yönetiliyor?' Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı IV, cilt: 4, Sayı:85, s. 43.
[93] Çelik, Ahmet Hüsrev/ Yılmaz, Muhammed Mücahid (2017), s. 149.
[94] Age, s. 151.
[95] Kılınç, Ahmet (2008), s. 126.
[96] Hafeziniya, Muhammed R. (2017) İran Jeopolitiği ve Siyasi Coğrafyası, 1. Baskı, Ankara, İraniyat Yayınları, s. 196.

Cumhurbaşkanı ile ilgili madde 113'te "Velayet-i Fakih makamından sonra" en yüksek makam olduğu vurgulanmıştır. Madde 122'de anayasa cumhurbaşkanının velayet-i fakih makamına karşı sorumlu olduğunu belirtmiştir. [97] Kısacası İran'ın ne anayasası ne de siyasal yapısı cumhurbaşkanına ülkenin iç ve dış politikasını belirlemede geniş yetkiler vermemektedir. Devlet idaresinde, iç ve dış politikanın belirlenmesinde geniş yetkilere sahip olan esas kişi fakihtir ve fakihin fikirlerini irdelemek bize ülkenin iç ve dış politikası hakkında fikir verecektir.[98]

Velayet-i Fakih makamının ilk temsilcisi olan Humeyni *"... Bizler, Amerika, Siyonizm ve İsrail'in başını çektiği küresel batılı yağmacılarla olduğu kadar aynı zamanda uluslararası komünizm ile de savaş hâlindeyiz. Amerika İngiltere'den kötüdür; İngiltere de Amerika'dan kötüdür. Sovyetler birliği her ikisinden de berbattır..."* [99] sözleri ile dış politikada her türlü hegemon güce karşı olduğunu belirtmiş ve Humeyni'nin bu görüşü çerçevesinde oluşan "Ne Doğu ne Batı: İslam Cumhuriyeti" [100] doktrini İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından Humeyni'nin vefatına kadar (1979-1989 arası dönem) İran dış politikasının baskın özelliklerinden biri olmuştur. Humeyni, henüz İslam Devrimi ilan edilmeden önce Fransa'da sürgün olduğu dönemde Eylül 1978'de bir Fransız radyosuna verdiği röportajda şu sözleri söylemiştir: *"İlk merhalede(aşama), ülkeyi bağımsızlığına kavuşturmayı, yabancı ve yerli uşaklarının sultasını, ayrıca siyasi, askerî, kültürel ve iktisadi sultaları yok etmeyi, her kim olursa olsun sömürgeci ve emperyalist güçleri ülkeden çıkarmayı, ülkenin yeraltı zenginlikleri ve madenlerini yoksulluk ve hastalık içerisinde kıvranan yoksul halka vermeyi hedefliyoruz."*[101]

1980'lerde İran dış politikasına yön veren Humeyni'nin şiddetle savunduğu diğer ilkelerden en önemlileri; dış politikanın İslamileşmesi, monarşi karşıtlığı, tüm mustazaf (ezilen) halkların koruyuculuğu ve devrim ihracıdır.[102] Nitekim bu ilkeler devrimin ilk yıllarında dış politikada etkisini fazlası ile göstermiştir. İlk olarak, dış politikayı İslami esaslara göre ilerletmeyi kendisine düstur edinen Humeyni monarşi ve krallıkların İslam'a aykırı olduğunu dile getirmiş ve yaptığı bir konuşmada *"İslam'ı korumak, tiranları ve*

[97] Taflıoğlu, Serkan (2013), 'İran İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı "Velayet-i Fakih", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt:68, No:3, s. 108-109.
[98] Keskin, Arif (2016), s. 42.
[99] Gündoğan, Ünal (2016), s. 172-173.
[100] Ramadani, Ruhi K. (2004) 'İdeology and Pragmatism in İran's Foreign Policy' The Middle East Journal, Volume: 58, no:4, s. 555.
[101] İmam Humeyni (1992), Mustaz'af Mustekbir, 1. Baskı, İstanbul, Objektif Yayınları, s. 58.
[102] Metkin, Kısmet (2016) 'İran Devrimi ve ABD Dış Politikasına Etkileri: Humeyni Dönemi' Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı IV, cilt: 4, Sayı:85, s. 103.

parazitleri devirmek için kanlarınızı feda ediniz." İfadelerini kullanarak İslami monarşilere açık bir gönderme yapmıştır.[103] İkinci olarak, devrimin güvenliğinin sağlanması için devrimin ihraç edilmesi gerektiğini düşünen Humeyni *"İslam Devrimi'nin İran sınırları içerisinde kalması, rejimin Fatiha'sının okunması anlamına gelir."*[104] ve *"savaşımız inanç savaşıdır ve coğrafi sınır tanımamaktadır. Bu inanç savaşımızda tüm dünyada büyük İslam ordusu oluşturmalıyız."*[105] sözleri ile bu ideolojisini somutlaştırmış ve dış politikada uygulamaya çalışmıştır. Son olarak hem İslami değerler hem de "devrim ihracı" için gerekli gördüğü bir ilke olarak ezilen halkların koruyuculuğunu dış politikanın merkezî unsurlarından biri hâline getirmiştir. Konuyla ilgili bazı açıklamaları şu şekildedir:

> *"İran mustazaf halklar için bir numunedir. Dünya mustazafları, eli boş olan İran halkının iman, birlik gücü ve İslam'a dayanarak büyük güçler karşısında direnebileceğine ve onları mağlup ettiğine bakmalıdırlar. Başka uluslar, imana ve İslam'a dayanma sırrına kavramalıdırlar. Toplumun bütün kesimlerinden Müslümanlar ve hatta mustazaflar ayaklanmalıdırlar…"*[106]
>
> *"Bugün İnkılabımız ihraç edilmiştir; Bütün her yerde İslam gündemdedir ve mustazaflar bütün ümitlerini İslam'a bağlamışlardır…"*[107]
>
> *"İnşaallah İslam İnkılabının yayılmasıyla, şeytani güçler inzivaya itilecektir. Mustazafların hükûmeti kurulacak ve son zamanın Mehdi'sinin hükûmeti için gerekli hazırlıklar yapılmış olacaktır."*[108]

Humeyni'nin vefatından sonra yerine geçecek olan fakihin seçilmesi konusu ülkede büyük bir kaos hâline gelmiştir. Çünkü Humeyni ne sözlü ne de yazılı olarak vasiyetinde herhangi bir halef belirtmemiştir. Ehli Hibre (Uzmanlar Meclisi) Hamaney'i Fakih olarak ilan etmiştir. Hamaney, Humeyni'nin popülaritesine ve dinî itibarına (Humeyni bir Şii makamı olan Mercii iken Hamaney daha alt bir makam olan Huccet'ül İslam'dı) ve karizmasına sahip değildir. Hamaney Humeyni'den daha az müdahaleci bir devlet politikası

[103] Metkin, Kısmet (2016), s. 102.
[104] Tüysüzoğlu, Göktürk (2017), İran'ın Artan Bölgesel Etkinliği ve Yaşanan Krizler Özelindeki Uygulamaları, 1. Baskı, Ankara, Yayın No:17, Analiz No: 3, ANKASAM, s. 10.
[105] Yılmaz Şahin, Türel (2011), s. 254.
[106] İmam Humeyni (1992), s. 58.
[107] A.g.e., s. 137.
[108] A.g.e., s. 138.

izlemiştir.[109] Yakın dostu pragmatist Rafsancani'nin Cumhurbaşkanı olarak seçilmesi Hamaney'in otoritesini pekiştirmiştir. Rafsancani, başbakanlık makamı kaldırarak bu makama ait görevleri de Cumhurbaşkanına devretmiştir. Hamaney, Humeyni'nin aksine daha dışa dönük ve pragmatist bir dış politika benimsemiştir. Bu durum uygulamalarda da gözle görülür vaziyettedir[110]. Ancak her ne kadar daha ılımlı olsa da Suudi Arabistan ve Batı konusundaki karşıtlıktan taviz vermemiştir. Hamaney, pek çok konuşmasında Suudi Arabistan'a karşı sert olmuştur. Aynı şekilde ABD içinde pek çok kez nefret söylemi içerisinde bulunmuş ve bu ülkeye güvenmediklerini dile getirmiştir. [111]

3.1.3. Anayasa'ya Göre İran Dış Politikası

İran İslam Cumhuriyeti Anayasası bir tepki anayasasıdır. Anayasayı hazırlayanlara göre ülke emperyalistlerin istekleri doğrultusunda yönetilmekteydi. Önceki sistemde olduğu gibi halkın kendi kültür ve sosyal yapısı dikkate alınmadan yapılan bir düzenlemenin halkın ihtiyaçlarını karşılayamayacağı düşünülmekteydi. Bu yüzden İslami değerlerden uzaklaşmayan, emperyalizme karşı ve bağımsızlık vurgusu yapan yeni bir anayasa düzenlenmiştir.[112] Devletin görev ve hedefleri Anayasa Madde 3'te belirtilmiştir. Fıkra 5'te şu ifadeler kullanılmıştır; *"emperyalizmin bütünüyle ülkeden geri çıkarılması ve yabancı nüfuzunun engellenmesi"*.[113] Bu fıkra hem devletin genel dış politika prensipleri hem de İran tarihinde yer alan sömürge geçmişinin yarattığı travma hakkında bize ipuçları vermektedir. Fıkra 16'da doğrudan dış politika ile ilgili *"Tüm Müslümanlara karşı kardeşlik taahhütlerinin yerine getirilmesi ve dünyanın tüm yoksul insanlarının elden gelen tüm imkânlarla desteklenmesi için İslami ilkelere dayalı olarak ulusal dış politikanın düzenlenmesi"* ifadeler kullanılmıştır. [114] Burada belirtildiği gibi din dış politikanın belirlenmesinde son derece önemlidir. Öyle ki Anayasa Madde 12'de belirtildiği gibi; "*İran'ın resmî dini İslam'dır ve mezhebi Oniki İmam Mezhebi (İsnâ Aşerî Câferî)'dir (Şiilik). Bu esas, sonsuza kadar değişmeden kalacaktır."*[115] ve Madde 72'de belirtildiği gibi; *"İslami Şura Meclisi, ülkenin resmî mezhebinin ilke ve hükümleriyle ve anayasayla çelişen kanunlar*

[109] Milani, Muhsin M. (2004), 'Humeyni'den Hamaney'e, Velayet-i Fakih kurumunun Değişimi', (Çeviren: Topaloğlu, Fatih), D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 19, s. 202-203.
[110] Çelik, Ahmet Hüsrev / Yılmaz, Muhammed Mücahit (2017), 'İran Dış Politikasında Kurumsal ve Kuramsal Bir Aktör: Velayet-İ Fakih', Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Cilt: 116 Sayı: 229, S. 153
[111] A.g.e., s. 155.
[112] Kılınç, Ahmet (2008), s. 919.
[113] Çeçen, Halil (2019), İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayıncılık, s. 21.
[114] A.g.e., s. 22.
[115] A.g.e., s. 27.

koyamaz..."[116] Dolayısı ile dış politika kararları da resmî din ve mezhepten bağımsız alınamaz. Fıkra 16'dan çıkarabileceğimiz diğer bir husus, anayasanın İran'a yüklemiş olduğu misyondur. Tüm mustazaf ve müminlerin devlet tarafından korunmasının gerektiği düşüncesi İran'ın bugünkü Orta Doğu politikasında oldukça etkili olmuş ve Kudüs Gücü vasıtası ile özellikle Arap Baharı sonrası süreçte karışıklık yaşanan bölge devletlerinde milis yetiştirilmesi, bu devletlerle ilgili taraf tutulması gibi sonuçlar doğurmuştur. Bu misyonun doğurduğu bir diğer sonuç devrim ihracı politikasıdır.

Bunların dışında Anayasa'da devletin dış politika stratejileri Madde 152, 153 ve 154'te açık bir şekilde belirtilmiştir;[117]

> *"Madde 152: İran İslam Cumhuriyeti'nin dış siyaseti, her türlü hâkimiyet kurmanın ve hâkimiyet altına girmenin reddine; ülkenin her yönden bağımsızlığına ve toprak bütünlüğünün korunmasına; tüm Müslümanların haklarının savunulmasına; despot güçlere karşı hiçbir ilişkide bulunmamaya; savaş yanlısı olmayan devletlerle karşılıklı barışçıl ilişkiler kurma temellerine dayanır.*
> *Madde 153: Ülkenin doğal ve ekonomik kaynakları, kültürü, ordusu ve diğer işlerinde yabancı tahakkümü ile sonuçlanacak her türlü anlaşma yasaktır.*
> *Madde 154: İran İslam Cumhuriyeti, insan mutluluğunu bütün insanlık düzeyinde ülkü olarak görür. Bağımsızlığın, özgürlüğün, adalet ve doğruluğun yönetimini tüm dünya halklarının hakkı olarak tanır. Sonuç olarak, diğer ulusların içişlerine her türlü müdahaleden tamamen uzak dururken, dünyanın her yerinde zulmedenlere karşı ezilenlerin haklı mücadelelerini destekler."*

Kısaca belirtmek gerekirse anayasada genel hatları ile İslami temelli bir dış politikanın benimsenmesi, ülkenin dış politikasında tam bağımsızlığın korunması, daima mustazafların (ezilenler) yanında yer alınması ve müstekbirlere (ezenler) karşı mücadele edilmesi gibi hususlardan bahsedilmiştir.[118]

[116] A.g.e., s. 53.
[117] A.g.e., s. 191.
[118] Gündoğan, Ünal (2016), s. 192.

3.1.4. Devrimden Bugüne İran İslam Cumhuriyeti Dış Politika Süreci

Gelişmiş ülkelerde dış politika kurumlar tarafından belirlenirken, gelişmekte olan ülkelerde dış politikayı liderler belirlemektedir.[119] Devrim sonrası İran dış politikası da dönemin koşullarına ve liderlerin görüşlerine göre değişiklik göstermiş kimi zaman gerçekçi kimi zaman idealist, pragmatik, yapıcı ve çatışmacı özellikler taşımıştır.

Humeyni dönemi dış politikayı 1979-1981 yılları arası gerçekçi ve ılımlı politikaların izlendiği Bazergan dönemi ve 1981-1987 yılları arası idealist politikaların izlendiği Humeyni dönemi olarak incelemek gerekmektedir.[120] Devrim sonrası geçici hükûmetin başbakanı Bazergan dönemini incelediğimizde uzlaşmacı liberal bir bakış açısına sahip daha ılımlı bir dış politika izlendiğini görmekteyiz. Bazergan bağlantısızlığı savunup, ABD'nin İran'daki nüfuzunu sonlandırmaya yönelik adımlar atmış, (CENTO'dan ayrılmış ve 1959 tarihinde ABD ile imzalanan ABD-İran Savunma Anlaşması'nı feshetmiştir.[121]) ancak bunu yaparken düşmanca bir ilişki kurmaktan yana da olmamıştır. Humeyni'nin 'ne Doğu ne Batı'' prensibini içselleştiremeyen geçici hükûmet, ABD ile iyi ilişkiler geliştirmekten yana olmuştur.[122] Humeyni, süper güçlere bağımlılığı sonlandırmak ve onlarla ilişkilerde belirleyici taraf olmak isterken kabine çıkarlar doğrultusunda ABD ve Sovyetler ile ilişkilerin devamını amaçlamıştır[123] Humeyni'den farklı olarak batı ile dengeli ilişkiler kurmak isteyen Bazergan hükûmetinin bu politikaları gelişen olaylar sonucu kısa ömürlü olmuştur. Şah'ın tedavi için ailesi ile birlikte ABD'ye gelmesine ABD hükûmeti tarafından izin verilmesi ve bunun sonucu olarak Humeyni taraftarı öğrencilerin Kasım 1979'da Tahran'daki ABD büyükelçiliğini işgal etmesi ile başlayan sürecin sonunda Bazergan istifa etmek zorunda kalmıştır.[124] Humeyni bu krizde öğrencilerden yana bir tavır sergilerken, Bazergan arabulucu bir tavır sergileyerek rehinelerin koşulsuz olarak salıverilmesini istemiş ancak isteği kabul edilmemiştir.[125] Bazergan istifa ettikten sonra yerine geçen Benisadr da ABD ile iyi ilişkiler kurmaktan yana olmuş, bu durum onun devrime ihanetle suçlanmasına ve İran'ı terk etmek zorunda kalmasına sebep olmuştur. Humeyni'nin Bazergan ve

[119] Przeczek, Sermin (2013) 'Iran's Foreign Policy under President Rouhani: Pledges versus Reality' Orta Doğu Analiz, Cilt:5, Sayı: 57, s. 66.
[120] İbrahimli, Haleddin C. (2016) 'İran, Belgelerde ve Gerçeklerde' Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı IV, cilt: 4, Sayı:85, s. 62.
[121] Arı, Tayyar (1999), s. 146.
[122] Yeğin, Abdullah (2014) 'Devrimin 35. Yılında İran Dış Politikası' SETA Perspektif, Sayı: 32, s. 1.
[123] Sarı, İsmail 'Devrimden Günümüze İran'ın Güvenlik Stratejisi': Kurt, Veysel (Editör) (2018) Orta Doğu'da Güvenlik Stratejileri, 1. Baskı, SETA, s. 43.
[124] Sarı, İsmail (2018), s. 44.
[125] Arı, Tayyar (1999), s. 147.

Benisadr'a karşı bu üstünlüğü bize velayet-i fakih makamının etkisini de anlatmaktadır. Nitekim Benisadr'dan sonra Cumhurbaşkanlığına Hamaney, meclis başkanlığına Rafsancani ve başbakanlığa Musavi getirilmiştir. Humeyni tüm kadrolara yakın adamlarını getirerek kendi ekibini kurmuş ve hem iç politikada hem de dış politikada hâkim hâle gelmiştir.[126]

Humeyni, çıkarlar doğrultusunda değil doğru olanın yapılması doğrultusunda bir hayat görüşüne sahipti ve mutlak zaferin manevi anlamda inananların olacağını savunuyordu.[127] Bu yüzden dış politikası da pragmatik bir yaklaşımdan ziyade ideolojik bir tavır barındırıyordu. Bir önceki bölümde de bahsetildiği gibi Humeyni'nin dış politikası müstekbir olarak nitelendirdiği süper güçler ve monarşik baskıcı İslami rejimlere karşı bir tutum sergilerken, bir diğer dış politika hedefi devrim ihracıydı. Devrim ihracı politikasını gördüğümüz ilk somut olay 1982 yılında Irak ile sürmekte olan savaşın İran'ın lehine dönmesi ve Irak'ın işgal ettiği tüm toprakların geri alınmasına karşın, Irak'ta İslami bir rejim kurma isteğinden olan Humeyni'nin savaşı sonlandırmaktan yana olmamasıdır. Savaş altı yıl daha sürmüş ve 1988 yılında sona ermiştir. İran, Irak'a devrim ihraç edememiştir. Bundan sonraki süreçte devrim ihracı Irak savaşı dışında daha çok yumuşak güç bağlamında Şiiliğin ve İslam devriminin Orta Doğu coğrafyasına yayılmasını istemekle sınırlı kalmıştır.[128] Savaşın İran'a tek katkısı çatışmacı bir tavırdan çok iş birliği ve uzlaşı yönünde bir dış politika geliştirmeye çalışması olmuştur. İran-Irak Savaşı'ndan bir yıl sonra Haziran 1989'da Humeyni'nin ölümü devletin sorgulanamaz otoritesini ortadan kaldırmış ve İran'ın iç ve dış politikasında yeni bir dönem başlamıştır.[129]

Hamaney'in yeni dinî lider seçilmesi ile boşalan cumhurbaşkanlığı koltuğuna Rafsancani geçmiş ve başbakanlık makamını kaldırmıştır.[130] Bundan sonraki süreçte Hamaney'in Humeyni kadar karizmatik bir lider olmaması ve başbakanlık makamının kaldırılması ile cumhurbaşkanlığının yetkilerinin artırılması dış politikada cumburbaşkanının Humeyni dönemine nazaran daha çok söz sahibi olmasını sağlamıştır. Rafsancani göreve geldikten sonra daha yapıcı, liberal, statükocu, işbirliği ve uzlaşıya dayalı pragmatik bir dış politika izlemiştir. Rafsancani'nin *"Dünyanın geri kalanından soyutlanmış*

[126] Alıcı, Birgül (2016) 'Muhsin Mahmelbaf Ekseninde Devrim Sonrası İran Sineması' Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:33, s. 134.
[127] Gündoğan, Ünal (2016), s. 171.
[128] Tamer, Cenk (2017) 'İran'ın Kara Hâkimiyeti Teorisi Bağlamında Yemen Politikası Hedef, Yöntem, Söylem Ve Araçlar' ANKASAM, Yayın No: 15 Balgat Çalışmaları No: 5, s. 19.
[129] Sarı, İsmail (2018), s. 49.
[130] Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi. Ekber Haşimi Rafsancani'nin Ölümü ve İran Siyaseti İçin Önemi <https://ankasam.org/page/194/?lang=en> s.e.t. 06 Eylül 2019.

bir ülkede yaşamak istemiyoruz." sözünden de anlaşılacağı gibi İran'ın uluslararası sistemle entegre olmaya çalıştığı bir döneme geçilmiştir.[131] Rafsancan'i sekiz yıl süre İran- Irak Savaşı'ndan büyük ekonomik ve siyasal tahribatlarla çıkan İran'ın bu sorunlarla başa çıkabilmesini siyaseten ve iktisaden dışa açılmakla mümkün olacağını savunuyordu. Bunun ilk sonuçlarından biri olarak Humeyni'nin ölümünden hemen sonra Rusya (SSCB) ile geniş çaplı silah anlaşması imzalanmıştır.[132] Rusya ile geliştirilmeye başlanan ilişkilerin devamı olarak 1995 yılında nükleer iş birliği konusunda anlaşmaya varılmıştır. İran'ın Rusya ile yakınlaşması ABD tarafından endişe ile karşılanmış ve 1999 yılında ABD İran'a ambargo uygulamaya başlamıştır.

Rafsancani'den sonra cumhurbaşkanlığı koltuğuna Mayıs 1997'de reformist lider Seyyid Muhammed Hatemi geçmiştir. Hatemi dönemini Rafsancani'nin uygulamaya çalıştığı pragmatik politikaların devamı olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Hatemi döneminde İran'ın modernleşmesi ve demokratikleşmesi yönünde bazı adımlar atılmaya çalışılmış ve bu durum ülkenin dış politikasında da kendisini göstermiştir. Dönemin ön önemli dış politika stratejilerinden biri Humeyni'nin "ne Doğu ne Batı" prensibin aksi olarak "hem Doğu hem Batı, hem Kuzey hem güney" şeklinde tanımlanan açılım sürecidir.[133] İran İslam Devrimi ile oluşturulan mirasın tersine ülkelere karşı iyi niyete dayalı politikalar hayata geçirilmeye çalışılmıştır.[134] Bu iyi niyetli politikaların bir örneği olarak 2001 yılı Hatemi'nin önerisi ile Birleşmiş Milletler tarafından "medeniyetler arası diyalog" yılı olarak ilan etmiştir. Hatemi'nin uzlaşmacı politikası İran'ın bölge siyasetine de yansımıştır. Bölgedeki işbirliğinin sağlanması ve süper güçlerin hegemonyasını kırarak istikrarlı bir ortam yaratılması için Körfez monarşileriyle ilişkilerin geliştirilmiştir.[135] Hatemi'nin bu ılımlı siyasetinin sebeplerinden biri de 11 Eylül Saldırısı ve sonrasında Afganistan ve Irak'a yapılan müdahalelerdir. Bu dönemde devrim vaatlerinden ve İslam Cumhuriyeti'nin çıkarlarından vazgeçmeden ABD ile iyi ilişkiler kurulmaya çalışılmıştır.[136] Sonuç itibari ile Rafsancani döneminde ekonomik gerçeklerden etkilenen dış politika karar alma süreci Hatemi döneminde siyasal gerçeklerden etkilenmiştir.[137]

[131] Sarı, İsmail (2018), s. 48.
[132] Doster, Barış (2012), s. 57.
[133] Sarı, İsmail (2018), s. 52.
[134] Kılınç, Ramanzan (2001) 'İran Dış Politikasının Evrimi: Körfezde İran-Arap İlişkileri Örneği' Liberal Düşünce, Yıl: 6, Sayı: 23, s. 171.
[135] Kılınç, Ramanzan (2001), s. 172.
[136] Alıcı, Birgül (2016), s. 140.
[137] Amir M. Haji-Yousefi (2010) 'Iran's Foreign Policy during Ahmadinejad: From Confrontation to Accommodation' Alternatives: Turkish Journal of International Relations, Vol. 9, No. 2, s. 5.

Hatemi'den sonra Cumhurbaşkanlığı görevine muhafazakâr kimliği ile bilinen Ahmedi Nejad geçmiştir. Ahmedi Nejad'a göre Hatemi'nin dış politikası özellikle nükleer program konusunda yabancı devletlerin müdahalesini önlemek konusunda yeterli olmamıştır. Üstelik batı ile iyi ilişkiler kurma girişimlerine rağmen İran dönemin ABD başkanı Bush tarafından "şer ekseni" olarak nitelendirilmiştir. Bu nedenle Ahmedi Nejad ılımlı politikaların işe yaramadığını düşünerek dış politikanın Batı ile etkileşim içerisinde olduğu on altı yıllık süreci değerlendirerek Batı'ya yönelik yeni bir yaklaşım tasarlamıştır. Bu yeni yaklaşıma göre Ahmedi Nejad, çatışmacı bir dış politika izlemiş ve pasiflikten kaçınılarak Batı'nın baskılarına teslim olunmaması durumunda Batı'nın geri çekileceğini düşünmüştür.[138] İran dış politikasındaki bu yeni dönemi 1981-1987'li yıllardaki Humeyni'nin devrimci idealist yıllarına dönüş olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. İran-Irak savaşından sonra devrim ihraç politikasından uzaklaşan İran, uluslararası ve bölgesel ortamı tanıyarak yeniden devrim ihraç etme ve İslam âlemini zulme karşı birleştirme fikrine yönelmiştir. [139]

Ahmedi Nejad'ın ardından 2013 seçimlerinden cumhurbaşkanlığına seçilen ve hâlâ görevini sürdürmekte olan Hasan Ruhani pragmatist ve reformcu politikalar izlemiştir. Ruhani bölgesel politikalar konusunda Hamaney tarafından belirlenen güvenlik politikalarını benimserken, Batı ile ilgili konularda dinî liderden farklı bir bakış açısına sahiptir.[140] Dış politikada itidalli bir yaklaşımı benimseyen Ruhani Batı ile ilişkilerde daha uzlaşmacı bir tavırdan yana gözükmektedir. Bunun bir adımı olarak göreve geldikten sonra dış politikayı yürütmekle görevli seçkinleri değiştirmiştir. Yerlerine bir kısmı Rafsancani ve Hatemi döneminde görev yapmış, dış dünyaya açık, pragmatist kişileri seçmiştir. İran'ın nükleer programı Ahmedi Nejad döneminde olduğu gibi Ruhani döneminde de devam ettirilmiştir. Ancak hem ABD'de başkanlık koltuğunda oturan Barack Obama yönetiminin ılımlı tavrı hem de Ruhani'nin iyimser ve pragmatist politikaları neticesinde nükleer program iki taraf arasında çatışmacı bir anlayıştan çok müzakereler çerçevesinde çözülmeye çalışılmıştır. Bunun neticesi olarak BMGK 5 daimî üyesi ve Almanya arasından süren görüşmeler sonucunda Temmuz 2015'te P5+1 Anlaşması imzalanmıştır.[141] Anlaşma Ruhani

[138] a.g.e., s. 9.
[139] İbrahimli, Haleddin C. (2016), s. 62.
[140] Yalçınkaya, Alaeddin/ Konukcu, Yasemin (2017) 'İran Siyasetinde Dinî Lider ve Cumhurbaşkanı İlişkileri: Hasan Ruhani'nin Birinci Dönemi Örneği' Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, s. 409.
[141] Cavadbeyli, Rahim (2016) 'İran 5+1 Anlaşması Ülkeyi İç Savaşa Götürür' Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı IV, cilt: 4, Sayı:85, s. 133.

ile dinî lider Hamaney ve Devrim Muhafızları arasında zaten var olan gerilimi gözle görülür hâle getirmiştir.[142]

Görüldüğü gibi cumhurbaşkanlarının siyasi görüşlerine göre kimi dönem daha ılımlı ve reformist, kimi dönem çatışmacı ve idealist özellikler gösteren İran dış politikasında değişmeyen bazı unsurlar vardır. Bunlar rejimin korunması ve devamlılığının sağlanması, İslami unsurların ve resmî mezhebin dikkate alınması (ki Orta Asya ve Kafkasya politikalarında bu prensibe uyulup uyulmadığı tartışmalıdır.[143]), emperyalizm karşıtlığı, ülke güvenliğin korunması ve devletin çıkarlarıdır.

3.2. Suudi Arabistan Dış Politikası

3.2.1. Suudi Arabistan Devleti'nin Kuruluşu

1932'de Abdülaziz bin Suud tarafından kurulan modern Suudi Arabistan'ın köklerini 1744 yılında kabile reisi Muhammed bin Suud ve Muhammed bin Abdülvahhab arasında yapılan ittifaka dayandırmak mümkündür. İlk Suudi Arabistan devleti bu ittifak ile kurulmuştur. Bu tarihten itibaren Vahhabilik devletin resmî mezhebi ve hâkim dinî ideolojisi olarak tanınmış ve aralarındaki anlaşma günümüze kadar devam etmiştir.[144]

İlk Suudi Devleti'nin yıkılması ile Kuveyt'e sürgüne gönderilen Suud ailesi burada bulunduğu dönemde eski otoritesine sahip olmak ve güçlü bir ordu kurmak için dönemin emperyal gücü Britanya ile ilişkiler kurmuş ve İngilizlerin desteği ile 1902 yılında Riyad'ı ele geçirerek kendi otoritesini ilan etmiştir.[145] Bu olayın Suudi Arabistan'ın statükocu ve batı yanlısı dış politikasının temellerini oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

İngilizlerin desteği ile yeniden güçlenen Suudiler I. Dünya Savaşı döneminde Arap yarımadasının batı kısmındaki Necd'e egemen durumdaydı. Hâlihazırda Necd'e egemen bulunan Suudiler Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasını fırsat bilerek topraklarını genişletmeye başlamıştır. 1915 yılında İngilizlerle yapılan yeni bir anlaşma ile Suudilerin bu

[142] Yalçınkaya, Alaeddin/ Konukcu, Yasemin (2017), s. 409.
[143] Detaylı bilgi için bk. Şahin, Mehmet (2007) 'İran Dış Politikası'nın Dinî Retoriği' Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 4, s. 10-19.
[144] Akdoğan, İsmail/ Kalaycı, Rıdvan (2014) 'Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik' Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, s. 157.
[145] Mammadov, Allahverdi (2018) 'Suudi Arabistan`da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı' (Yüksek Lisans), Marmara Üniversitesi, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü, s 7.

yeni sınırları da tanınmıştır. Savaşla beraber Necd Sultanı hâline gelen Abdülaziz bin Suud ile Mekke Şerifi Hüseyin arasında da bir rekabet başlamıştır. Savaş bitiminde Şerif Hüseyin'in oğullarından birinin Irak, diğerinin Ürdün ve kendisinin de Hicaz Kralı olması Abdülaziz'i rahatsız etmiştir. 1924 yılında Hicaz'a savaş ilan eden Abdülaziz, önce Mekke'ye girmiş ve sonra Cidde ve Hicaz'ı da ele geçirmiştir. 1926 yılında, kendisini Hicaz ve Necd Sultanı olarak ilan etmiş, 1927 yılında imzalanan Cidde anlaşması ile bu durum İngilizler tarafından tanınmıştır. 1932 yılına gelindiğinde, bölgedeki Suudi egemenliği bugünkü Suudi Arabistan Krallığı adını almıştır.[146] Kurulmasından kısa bir süre sonra, 1933 ve 1936 yıllarında Amerikan petrol şirketi ARAMCO'ya (Arabian-American Oil Company) petrol imtiyazları vermiştir. Bu imtiyazların Amerikan Birleşik Devletleri'nin Orta Doğu'ya girmesinin başlangıcı olduğunu dile getiren görüşler mevcuttur.[147]

3.2.2. Suudi Arabistan Devleti'nin Hükûmet Yapısı

Suudi Arabistan Devleti'nin idari şekli monarşidir. Kral hükûmet başkanı ve başkomutanlık görevlerini de sürdürmektedir. Hükûmet fonksiyonları Bakanlar Kurulu tarafından yönetilmekte, yasama çalışmalarında ise her bir üyesi Kral tarafından atanan Şura Meclisi görevi üstlenmektedir. [148] Esasen Şura Meclisi Kral Fahd döneminde ABD baskıları neticesinde kurulan ve üyeleri seçim yoluyla belirlenmeyen sembolik bir parlamentodur.[149] Dolayısı ile ülkenin hem iç hem de dış politikasında esas söz sahibi olan kişi kraldır.

Kral kendisine yardımcı olması, krallık vazifesini yerine getiremediği durumlarda (hastalık gibi) yerine bakması ve tahttan feragat ettiğinde ya da vefat ettiğinde yerine geçmesi için kraliyet kararnamesi ile bir veliaht atar. Veliaht aynı zamanda başbakan olan Kral'ın yardımcısı olarak başbakan yardımcılığı görevini üstlenir. 2017 yılında yayınlanan Kraliyet kararnamesi ile son veliahdın Kral'ın oğlu Muhammed bin Selman olduğu ilan edilmiştir. Muhammed bin Selman, hâlihazırda hem Kraliyet Divanı Başkanlığı hem de Savunma Bakanlığı görevini sürdürmektedir. [150]

[146] Armaoğlu, Fahir (2012) 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, 18. Baskı, İstanbul, Alkım, s. 259-260.
[147] Armaoğlu, Fahir (2012), s. 261.
[148]Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı. Suudİ Arabistan'ın Siyasi Görünümü <http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> s.e.t. 12.12.2019.
[149] Ataman, Muhittin 'Suudi Arabistan 2005': İnat, Kemal/ Balcı, Ali (Editörler) (2006) Orta Doğu Yıllığı 2005, 1. Baskı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, s. 186.
[150] Rawash, Amir (2017), 'Suudi Arabistan'ın veliaht prensi Muhammed bin Salman kimdir?' BBC NEWS, < https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40357188 > s.e.t. 13.12.2019.

Anayasaya göre Suudi Arabistan şeriat hukukunun uygulandığı İslami bir Arap devletidir. Ancak diğer şeriat devletlerinden farklı olarak en yüksek dinî otorite yani başmüftü kral tarafından atanmaktadır.[151] Örneğin İran'da Ayetullah, yani en yüksek dinî otorite, karar alma konusunda ülkenin en üst idari makamı olan Cumhurbaşkanı'ndan dahi daha etkili olabiliyorken Suudi Arabistan'da durum böyle değildir. Suudi Arabistan için monarşi teokrasinin önüne geçiyor demek yanlış olamayacaktır. Öyle ki Fransız araştırmacı Anne-Clementine Larroque Suudi Arabistan için "yarı teokrasi" tanımlamasını kullanmıştır. Başmüftü, 1744 yılında Abdülvahhab ailesiyle yapılan ittifakın devamı olarak Vahhabi ailesinin nesli olan Alü'ş Şeyh ailesinden seçilmektedir.[152]

Suudi Arabistan'da dışişleri bakanlığı ilk kurulan bakanlıktır. Ülkenin ilk dışişleri bakanı Abdülaziz bin Suud'un oğlu olan ve 1964-1975 yılları arasında ülkenin kralı olarak görev yapmış olan Faysal bin Abdülaziz'dir. Faysal bin Abdülaziz Kral tahtına oturduktan sonra onun görevini Abdullah el-Suveyl devralmıştır. Abdullah el-Suveyl'den sonra dışişleri bakanlığına Kral Faysal'ın oğlu olan Suud el Faysal geçmiş ve 40 yıl boyunca dışişleri bakanlığını sürdürmüştür. [153] Suud el Faysal Kral olmadan önce dışişleri bakanlığı görevini üstlenen babasından çocuk yaşta aldığı hariciye kültürü ve akabinde aldığı eğitimler ile göreve donanımlı bir şekilde başlamıştır.[154] Suud el Faysal'ın sağlık sorunlarından dolayı görevi bırakmasından sonra yerine Adil el- Cubeyr ve İbrahim el-assaf geçmiştir. Günümüzde dışişleri bakanlığı görevini yürüten kişi eski Berlin Büyükelçisi Prens Faysal bin Ferhan bin Abdullah'tır.[155]

[151] Örmeci, Ozan (2018) 'İsrail-Suudi Arabistan Yakınlaşması Gerçeğe Dönüşebilir Mi? Yapısalcı Realist Bir Analiz' International Journal of Economics, Administrative and Social Sciences (IJEASS), Cilt:1, Sayı:1, s. 65.
[152] Örmeci, Ozan (2018), s. 67.
[153] Muhammed el-Ayed, Şarku'l Avsat, Suudi diplomasisinin yeni yüzü: Prens Faysal bin Ferhan <https://aawsat.com/turkish/home/article/1960916/suudi-diplomasisinin-yeni-y%C3%BCz%C3%BC-prens-faysal-bin-ferhan> s.e.t. 21.11.2019.
[154] Keçeci, Ali İzzet (2018) 'Kralın Oğlu ile Hariciyede 40 Yıl: Suud bin Faysal' Uluslararası Politika Akademisi <http://politikaakademisi.org/2018/10/23/kralin-oglu-ile-hariciyede-40-yil-suud-bin-faysal/> s.e.t. 09.12.2019
[155] Muhammed el-Ayed, dn. 153.

3.2.3. Suudi Arabistan Dış Politika Anlayışı

Suudi Arabistan dış politikasının öncelikleri kimi zaman değişme eğiliminde olsa da geleneksel olarak dört temel amaç doğrultusunda şekillenmektedir. *"Bunlar, içte ve dışta İslami bir yaşam tarzının korunması, ülkesel bütünlüğün muhafaza edilmesi, ülkenin ekonomik refahının sağlanması ve kraliyet rejiminin sürdürülmesidir."*[156] Suudilerin bir devlet hâline gelmesini sağlayan İngilizler iken rejimin devamlılığını ve güvenliğini sağlayan, Amerika Birleşik Devletleri'dir. Nitekim Basra Körfezi ve Kızıl Deniz'e kıyısı olması sebebiyle jeostratejik, dünyanın en önemli petrol ihracatçılarından biri olması hasebiyle jeoekonomik, Müslümanlar için kutsal iki şehir olan Mekke ve Medine'ye sahip olmasından dolayı dinî, hem ekonomik zenginliği hem de Arap dünyasında üstlendiği liderlik vasfı dolayısı ile de bölgesel öneme sahip olan Suudi Arabistan'ın[157] askerî açıdan bölgenin diğer ülkelerinden daha zayıf olması dış politika amaçlarına ulaşabilmesi için onu Batı'ya bağımlı hâle getirmiştir. Öyle ki Suudi Arabistan'ın zamanla en önemli yatırımları askerî harcamalara yönelik olmuş ve ABD'nin en önemli pazarlarından biri hâline gelmiştir. Jeostratejik, jeoekonomik, dinî ve bölgesel bu denli öneme sahip bir ülke olması Suudi Arabistan'ı batıya bağımlı kıldığı gibi batıyı da ona bağlı kılmış ve bu karşılıklı bağımlılık geçmişten günümüze Suudi Arabistan'ın dış politikasında en belirleyici unsurlardan biri olmuştur.[158]

Suudi Arabistan dış politikasındaki belirleyici unsurlardan/araçlardan bir diğeri enerji kaynakları ve ondan elde edilen gelirlerdir. Suudi Arabistan dış politikasında belirli dönemlerde enerji kaynakları sayesinde Batı ile aralarında oluşan karşılıklı bağımlılığı kullanmıştır. Bu kaynaklardan elde ettiği gelirle Arap ve Müslüman dünyasına yardımda bulunarak rejimin güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır. Örnek vermek gerekirse Kral Faysal Soğuk Savaş öncesinde ve sonrasında Arap ve Müslüman ülkelere hatırı sayılır finansal yardımlarda bulunmuş ve İsrail'e destek veren ülkelere karşı petrol ambargosu uygulamıştır.[159]

---

[156] Ataman, Muhittin (2005), s. 182.
[157] Kalaycı, Rıdvan (2017) 'Sistem Modelleri Bağlamında Devletlerin Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi: İran, Suudi Arabistan, Mısır Ve Türkiye'. (Doktora), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 108.
[158] Ataman, Muhittin (2006), s. 183.
[159] Akdoğan, İsmail/ Ataman, Muhittin 'Suudi Arabistan 2013' : İnat, Kemal/ Ataman, Muhittin (Editörler) (2014) Orta Doğu Yıllığı 2013, 1. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap, s. 483.

Suudi Arabistan'ın ikinci önemli dış politika aracı güvenlik konusunda yapılan yatırımlar, askerî mühimmat ve teçhizatın arttırılması ve ordunun güçlendirilmesidir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu araç Suudi Arabistan'ı ABD'nin en önemli pazarlarından biri hâline getirmiştir.[160] Üçüncü dış politika aracı, dinî söylem ve geleneksel bedevi Arap kimliğinin kullanılmasıdır. Bu araca özellikle 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra ihtiyaç duyulmuştur. İran'ın kendisini ezilen (mustaz'af) halkların ve Müslüman toplumların temsilcisi olarak görmesi ve bunu dillendirmesi Suudi Arabistan'ın kendisini İran'a alternatif bir kimlik olarak, özellikle Sünni dünyanın temsilcisi olarak gösterme çabalarına sebep olmuştur. 1986 yılında daha önce Yavuz Sultan Selim'den itibaren Osmanlı padişahları tarafından da kullanılan "Mekke ve Medine'nin (iki kutsal camiinin) hizmetçisi/emanetçisi" unvanı Suudi Krallar için kullanılmaya başlanmıştır. Riyad iki kutsal mekânın ülkesinde bulunmasının kendisini Müslüman dünyasının liderleri arasına sokacağını bilerek bu argümanı kullanmıştır.

Suudi Arabistan'ın özellikle bölgesel politikalarda kullandığı bir diğer dış politika aracı da monarşik yönetim biçimidir. Bölgede kendisi gibi monarşik yapıya sahip rejimlerin öncelikle kendi meşruiyeti için korunmasına önem göstermiş ve bu rejimlere yardımlarda bulunmuştur.[161] İran İslam Devrimi'nden sonra İran'ın monarşi karşıtı söylemleri ve monarşiyi İslam dışı olarak tanımlaması ve Arap Baharı ile bölgedeki kimi monarşilerin yıkılması ve kiminin de güvenliğinin sarsılması Suudi Arabistan'ın rejim güvenliği konusundaki endişelerini arttırmış ve bu konuda önlemler almasına sebep olmuştur.

Uluslararası İlişkiler ve Körfez Çalışmaları Profesörü olan Gerd Nonneman "çok yönlü dengeleme" olarak adlandırdığı Suudi Arabistan'ın dış politikasının belirleyici unsurlarını üç kategoriye ayırmıştır. Bunlar iç çevre, bölgesel çevre ve küresel çevredir.[162] İç çevre; ana çıkar grupları ve karar alıcıların dış tehditlerin rejim güvenliğine etkisini algılama biçimi ve Suudi Arabistan'ın rantiye devlet olmasıdır.[163] Bölgesel çevreden kastedilen belirleyici unsurlar; Orta Doğu, Arap Dünyası ve Basra Körfezidir. Orta Doğu bağlamında güç dengesine dikkat eden Suudi Arabistan dengeyi bozacak girişimlere karşı

[160] Demir, Gülşah N. / Ataman, Muhittin (2012), 'Suudi Arabistan 2011' : Muhittin Yıldırım, Bilal/ Aydın, Fuat (Editörler) (2012) Orta Doğu Yıllığı 2011, 1. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap, s. 196.
[161] Demir, Gülşah N. / Ataman, Muhittin (2012), s. 197.
[162] Nonneman, Gerd, "Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: "Omni-balancing" and "Relative Autonomy" in MultipleEnvironments": Saudi Arabia in the Balance: Political Economy, Society, ForeignAffairs, Aartsand, Paul /Nonneman, Gerd (Editörler(2006), Hurst&Company, London, s. 316.
[163] Şahin, Mehmet/ Doğan, Hatice (2016) 'G-20'nin Arap Ülkesi : Suudi Arabistan' Akademik Orta Doğu, Cilt:11, Sayı:1, s. 43.

politikalar izlemekte, Körfez bölgesinde ise kendini etkileyecek durumlarla ilgili siyasi kararlar almaktadır. Yemen ve Bahreyn'e müdahalesi buna örnektir.[164] Küresel çevre düzleminde; karşılıklı bağımlılığa ve uluslararası dengelere dikkat ederek özellikle ABD ile müttefiklik ilişkilerine özel önem vermektedir. Kısaca özetlemek gerekirse genel hatları ile Suudi Arabistan rejim güvenliği ve Vahhabi inancının korunmasını gözeterek, ABD ile müttefiklik ilişkilerine bağlı kalarak, bölgesel bir güç olma hedefine dönük statükocu ve pragmatist bir dış politika izlemektedir.

3.2.4. Suudi Arabistan Dış Politika Süreci

Suudi Arabistan dış politikasının teorik çerçevesini somutlaştırmak için dönemin Krallarının dış politika yaklaşımlarına değinmekte fayda vardır. Suudi Arabistan devletini kurduktan sonra İhvan ayaklanmaları ve kabileler üzerinde kontrol sağlamak gibi zorluklarla karşılaşan Kral Abdülaziz bin Suud'un en önemli gündem maddeleri merkezî bir ordunun kurulması ve merkezî yönetimin tesis edilmesi olmuştur. Nitekim 1940'lı yıllarda petrol konusunda verdiği imtiyazlardan elde ettiği gelirlerle Suudi Arabistan merkezî bir ordu tesis etmeyi başarmıştır. Kabilelerin sadakatini, kimi zaman dini (Vahhabizm) kullanarak, kimi zaman da zor kullanarak ve evlilikler yaparak sağlamıştır. Kral Abdülaziz'in yaptığı bu evliliklerden kırk bir erkek çocuğu olmuştur.[165]

Henüz şimdiki kadar zengin olmayan ve ana gelir kaynağı Hac gelirleri olan Suudi Arabistan içte ve dışta kendisine yönelen tehditleri tek başına bertaraf edecek güçte değildi. Bu yüzden hem yeni bir devlet kurulmasından kaynaklanan iç sorunlar hem de yeterli maddi kaynağa sahip olmaması Kral Abdülaziz'in dış politika konusunda yeteri kadar aktif olamamasına ve bağımsız hareket edememesine sebep olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi Kral Abdülaziz Suudi Arabistan'ın kuruluşundan kısa bir süre sonra ABD ile petrol arama-çıkarma münasebetiyle ilişkiler kurmaya başlamıştır. Bu ilişkiler ABD-Suudi Arabistan müttefikliğinin başlangıcı sayılabileceği gibi Kral Abdülaziz döneminde ABD ile ilişkiler dış politikada belirleyici olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nda İngiltere'yi desteklediğini açıklamış ve Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Buna karşılık savaş esnasında mali zorluklar yaşadığı için İngiltere ve ABD'den mali yardım almıştır.[166] Bu dönemde Kral,

[164] Efegil, Ertan (2013) 'Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler' Orta Doğu Analiz, Cilt:5, Sayı:53, s. 111.
[165] Sandler, Oral (1996) Siyasi Tarih, 1998-1994, 5. Baskı, Ankara, İmge Kitapevi, s. 78.
[166] Arı, Tayyar (2008) Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi, 4. Baskı, Bursa, Marmara Kitap Merkezi, s. 180-182.

Filistin davasına sahip çıkmak mahiyetinde İsrail'i Filistin topraklarında işgalci bir güç olarak değerlendirmiş ve Arap-İsrail savaşlarında bölgeye askerî teçhizat göndermiş, maddi yardımlarda bulunmuştur.[167] Filistin'in bağımsızlığının tanınması için Birleşmiş Milletler'e teklifte bulunmuştur.[168] Ancak yine de savaşta diğer Arap ülkeleri kadar aktif bir rol üstlenmemiştir.

Kral Abdülaziz'in ölümünden sonra yerine oğlu Kral Suud bin Abdülaziz geçmiştir. Kral Suud bin Abzülaziz'in döneminde Orta Doğu'da Süveyş Krizi, Eisenhower Doktrini, Bağdat Paktı, Mısır ve Irak'ta monarşinin yıkılması, Yemen İç Savaşı gibi önemli gelişmeler yaşanmış ancak Kral yeterli etkinliği gösterememiştir. ABD'nin Orta Doğu'ya kararlı ve kesin bir şekilde girişinin başlangıcını teşkil eden Eisenhower Doktrini, Suriye ve Mısır başta olmak üzere Orta Doğu ülkeleri tarafından içişlerine doğrudan müdahale olarak değerlendirip karşı çıktıkları bir doktrin olmasına karşın Suud bin Abdülaziz başta doktrine tepki gösterse de ABD'nin Dahran Hava Üssü'nü kullanmasına karşılık 250 milyon dolar değerinde silah satın alınca hemen tutumunu değiştirip doktrine ılımlı bakmaya başlamıştır.[169] Aynı şekilde kendi rejim güvenliği için büyük bir tehdit oluşturacak hadiseler olan Mısır ve Irak'taki darbelere sessiz kaldığı gibi Mısır'daki darbeci lider Cemal Abdülnasır'ın bölgedeki popülaritesi karşısında etkili bir politika üretememiş, Mısır ve Suriye'nin birleşmesi fikrine sessiz kalmış ve Irak'ın Kuveyt'i işgali konusunda etkin bir politika izleyememiştir.[170] Sınır güvenliği ve bölgesel hegemonyası için önemli bir konuma sahip olan Yemen'de gerçekleşen iç savaş sırasında, Albay Abdullah Sallal (Cemal Abdünnasır tarafından desteklenmekteydi) tarafından gerçekleştirilen darbede de belirleyici taraf olamamıştır. Suudi Arabistan için açık bir tehlike arz eden bu durum karşısında belirleyici olamadığı gibi Nasır ve Sallal ile görüşmeler yaparak ilişkileri düzeltme yolunu seçmiştir.[171] Dış politika konusunda bu denli pasif politikalar izlemesinin yanında Kral Suud'un sorumsuzca yaptığı harcamalar devleti iflasın eşiğine getirince 1964 yılında ülkede dinî önderlerin fetvası alınarak adete bir saray darbesiyle görevinden alınmış ve yerine kardeşi Faysal geçmiştir.[172] Tayyar ARI Suud bin Abdülaziz hakkında "*Abdülaziz'in ölümüyle yerine geçen oğlu Suud günümüze kadar işbaşına geçen dört oğlundan en zayıf*

[167] Öztop, Mustafa (2019) 'Suudi Arabistan Dış Politikasında Muhammed bin Selman'ın "Bumerang" Etkisi' Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi, Cilt:6, Sayı:1, s. 210.
[168] Armaoğlu, Fahir (2012), s. 588.
[169] Yılmaz Şahin, Türel (2011), s. 119-120.
[170] Arı, Tayyar (2008), s. 287.
[171] Yılmaz Şahin, Türel (2011), s. 145.
[172] Arı, Tayyar (2008), s. 287.

karakterli olanıydı. İktidarda olduğu süre içinde içerde ve dışarıda başarılı bir politika uygulayamadı."[173] ifadelerini kullanmıştır.

Suud bin Abdülaziz'in sarayın kararı ile görevinden azledilmesinden sonra yerine geçen Kral Faysal bin Abdülaziz yukarıda da belirtildiği gibi Suudi Arabistan'ın ilk dışişleri bakanıdır ve Kral oluncaya kadar bu görevini sürdürmüştür. Dolayısı ile dış politika konusunda oldukça deneyimli olarak göreve başlayan Faysal bin Abdülaziz selefi Suud bin Abdülaziz'e göre daha aktif, bağımsız ve başarılı bir dış politika izlemiştir. Kral Faysal dönemine damga vuran olaylar 1973 Arap-İsrail Savaşı ve akabinde gelen petrol ambargosu, Mısır lideri Cemal Abdül Nasır ile rekabet ve pan-İslamizm politikasına öncelik verilerek Nasır'a karşı İhvan Hareketi'nin desteklenmesi olmuştur. İsrail'in kurulmasından sonra meydana gelen Arap-İsrail Savaşı'nda kendisini yeterince gösteremeyen Suudi Arabistan, Kral Faysal döneminde yaşanan Arap-İsrail savaşlarında oldukça aktif bir tutum sergilemiştir. Bunun ilk örneklerinden biri 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda "Arap âleminin ve İslam ümmetinin ayrılıklarının temel sebebi İsrail'dir." diyerek Filistin davası konusunda hep birlikte mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamış, savaş sonrasında da bir İslam zirvesi çağrısında bulunmuş ve en önemli rakiplerinden olan Cemal Abdül Nasır'ın İsrail'e karşı yardım çağrısına açık destekte bulunmuştur.[174] Kral Faysal 1973 savaşında da Filistin davasına sahip çıkarak Arap ülkelere ciddi yardımlarda bulunmuş ve bununla da yetinmeyip İsrail'e destek veren ülkelere karşı petrol ambargosu uygulamıştır. Sonraları 1973 Petrol ambargosu olarak anılacak olan bu hadise Kral Faysal özelinde ve Suudi dış politikası genelinde önemli bir hamledir. Kral, 1972 yılında petrolle ilgili sahip olduğu haklar arttıktan sonra petrolü politik maksatlarla kullanmayacağının sözünü vermiştir. Fakat, 1973 yılında The National Broadcasting Company (NBC)'ye verdiği demeçte Suudi Arabistan'ın petrol üretimini arttırması için iki şart ortaya koymuştur. Bunlardan biri Orta Doğu krizi ve siyonistlerin genişleme istekleri ile bozulmuş olan siyasi ortamın uygun hâle getirilmesidir. Aynı dönemde ABD Devlet Başkanı Nixon'un Kongre'ye "İsrail'e yardım yapılması" teklifini sunduğunun haberini alan Faysal, ABD'nin soruna eşit ve barışçıl çözüm üretemeyeceğine kanaat getirerek Suudi Arabistan'ın petrol ihracatının derhâl %10 kısılmasına ve sonrasında da ABD'ye yapılan petrol sevkiyatının toptan ambargo edilmesine karar vermiştir. Bu durum petrolün silah gibi kullanılabileceğini göstermiştir.[175] Ambargo ile Kral Abdülaziz ve Suud döneminde ABD ile tam uyumlu ve bağımlı seyreden dış politika

[173] Arı, Tayyar (2008), s. 286.
[174] Öztop, Mustafa (2019), s. 210.
[175] Türkman, Sayim (2007) ABD, Orta Doğu ve Türkiye, 1. Baskı, Ankara, Nobel, s. 288-289.

bir kırılmaya uğramıştır. Fakat Kral Faysal'ın yeğeni tarafından şaibeli bir şekilde öldürülmesi kendisinin halefi olarak gelen Kralların ABD ve Batı ile ilişkilerde daha dikkatli davranmasına sebep olmuştur.

Kral Faysal'ın 1973 savaşı öncesi ve sonrasında izlediği bu politikalar, yaptığı finansal yardımlar, Müslüman ülkelere verdiği destek ve İsrail'e destek veren ülkelere karşı uyguladığı petrol ambargosu Kral'ın Arap dünyasındaki prestijini bir hayli arttırmıştır.[176] Ancak, bu dönemde Arap dünyasında lider olmaya çalışan tek kişi Kral Faysal değildir. Mısır başbakanı Cemal Abdül Nasır da Arap dünyasının liderliğini elde etmek için birtakım politikalar uygulamıştır. Özellikle Modern anlamda silahlanması Nasır'ın Arap dünyasındaki popülaritesini arttırmış ve bu durum Filistin sorununda bir çözüm olarak görülmüştür.[177] Nasır'ın milliyetçiliği öne çıkaran seküler ve sosyalist politikalarına karşılık Faysal, dini ön plana çıkararak Müslüman Kardeşler Hareketi'ne destek vermiştir. Müslüman Kardeşler'e verdiği bu destek ile Faysal sosyalist ideoloji ve seküler Arap milliyetçiliğini bertaraf etmeyi hedeflemiştir. Çünkü Nasır'ın ideolojileri sadece Arap dünyasında liderlik mücadelesi yönünden önemli değil aynı zamanda Suudi Arabistan'ın rejimi ve Vahhabizm Hareketi için de bir tehdittir.

Kral Faysal dönemindeki bir diğer önemli gelişme, İngiltere'nin Yemen'den çekilmesi ile harekete geçen Marksist bir örgüt olan Yemen Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin girişimleri sonucu kurulan Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin (Güney Yemen) bölgedeki tüm monarşi karşıtı hareketleri destekleyeceğine dair yapmış olduğu açıklamalardır. Kral Faysal, güneyindeki bu tehditten kurtulmak için Kuzey Yemen'le uzlaşmaya varmıştır.[178] Ancak, yine de Kral Faysal güneyinde yeteri kadar güvenli ortam sağlayamamıştır. Güneyindeki güvenlik zafiyetine ek olarak Arap Yarımadasının birçok yerinde ulusal kurtuluş hareketlerinin etkinliğinin artması ve Nasır'la girilen çatışma ortamında askerî açıdan eksikliklerini görmesi sonucu Faysal askerî harcamaları arttırmaya başlamıştır. Bu durum, Suudi Arabistan'ın 1970 ve 1980'li yıllarda ABD'nin silah konusunda bir numaralı pazarı hâline gelmesine sebep olmuştur.[179] Kısaca özetlemek gerekirse Kral Faysal dönemi, petrol konusunda zenginleşmeye başlayan Suudi Arabistan'ın bölge siyasetinde etkin olduğu, Arap

[176] Arı, Tayyar (2008), s. 483.
[177] Telci, İsmail N. /Rakipoğlu, Mehmet (2018) 'Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016' Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:13, Sayı:1, s. 145.
[178] Arı, Tayyar (2008), s. 478.
[179] a.g.e., s. 479.

coğrafyasında liderlik iddiasında bulunduğu, dinin ön planda olduğu bir dış politika izlediği ve olaylara pragmatist olarak yaklaştığını söylemek mümkündür.

Kral Faysal'ın öldürülmesinden sonra göreve kardeşi Halid bin Abdülaziz gelmiştir. Fakat Kral Halid sağlık sorunları yaşaması ve ülke yönetimden çok anlamaması sebebi ile yetkilerini kardeşi Veliaht Prens Fahd'a devretmiştir.[180] Nitekim Halid'in ölümünden sonra yerine kardeşi Fahd geçmiştir. Kral Halid döneminde iki önemli olay Suudi Arabistan dış politikasında önemli gelişmelere sebep olmuştur. Bunlardan biri 1979 yılında İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulması, diğeri Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalidir.[181] Bu iki önemli olaydan sonra hem Sovyetler hem de İran tehlikesine karşı Suudi Arabistan, ABD ve Batı ile daha sıkı ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. Kral Halid'in ölmesi ile yerine geçen Kral Fahd döneminde, Suudi Arabistan tamamen ABD güdümünde hareket etmeye başlamıştır.[182] Kral Fahd, İran'ın etkilerini azaltmak, bölgesel hegemonya arayışını ve İslam dünyası üzerindeki liderlik iddialarını engellemek için tıpkı Kral Faysal'ın yaptığı gibi dine yönelik politik adımlar atmıştır."İki Kutsal Cami'nin Koruyucusu" unvanını kullanmaya başlamış ve hem bölgedeki hem de dünyadaki İslami gruplara maddi yardımlarda bulunmuş, camiler inşa ettirmiştir.[183] Afganistan'daki mücahitlere yaptığı yardımlar sonucu Taliban ve El Kaide'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. ABD güdümünde izlenen politikaların somut bir örneği olarak Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra ABD'nin ülkesinde askerî üs bulundurmasına ve ABD askerlerinin kutsal mekânlara girmesine izin vermiştir. 1995 yılında felç geçiren Kral Fahd'ın yerine yönetimi fiilî olarak Veliaht Prens Abdullah üstlenmiştir.[184]

Kral Fahd felç geçirdikten sonra on yıl ülkeyi fiilî olarak yöneten Veliaht Prens Abdullah, 2005 yılına gelindiğinde Fahd'ın ölümü ile resmî olarak Kral ilan edilmiştir. Kral Abdullah tahta geçtiğinde en önemli dış politika sorunlarından biri 2001 yılında gerçekleşen 11 Eylül Saldırıları'ndan sonra ABD'nin Suudi Arabistan'ı teröre destek vermekle suçlaması ve bu nedenle ilişkilerin zedelenmesi, diğeri ise Arap Baharı'dır. Bölgesel ve jeopolitik gelişmeler Kral Abdullah'ın ABD ile bağlarını koparmadan farklı eksenlerle ilişkiler geliştirerek dış politikada çeşitliliğe gitmesine, çok yönlü ve aktif bir dış politika izlenmesine

[180] a.g.e., s. 484.
[181] Abdullah Bin Hacis Eş-Şemri (2016) 'Kıbrıs Sorunun Kral Halid Bin Abdülaziz Döneminde Türk-Suud İlişkilerine Yansıması (1975-1982)' Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, Cilt: 10, Sayı:2, s. 68
[182] Kalaycı, Rıdvan (2017), s. 109.
[183]Ataman, Muhittin (2006) s. 190.
[184] a.g.e., s. 191.

neden olmuştur.[185] ABD'ye karşı güveni sarsılan Kral Abdullah, İran'dan algıladığı güvenlik tehdidinin artması ile Çin, Pakistan ve Türkiye gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirerek dengeyi korumaya çalışmıştır. Bu çok yönlü politikaların başlangıcı olarak Kral Abdullah tahta geçtikten sonra ilk yurt dışı ziyaretini Çin'e gerçekleştirmiştir.[186] Çin ile ilişkiler diplomatik ziyaretlerle sınırlı kalmamış, ekonomik işbirliği yönünde adımlar atılmış ve 2009 yılına gelindiğinde Çin Suudi Arabistan'ın en büyük petrol ihracatçısı hâline gelmiştir.[187]

Kral Abdullah'ın hem iç hem de dış politikada başlattığı reform sürecine Arap Baharı sürecinin başlaması ile daha çok yoğunluk verilmiştir. Bölgede yaşananları kontrol altına almak, rejim güvenliğini zedeleyecek grupların etkinliğini kırmak için iç ve dış yardımlar arttırmıştır. Ayaklanmaların başlaması ile Yemen, Bahreyn ve Suriye'de aktif bir dış politika izlerken; Tunus, Libya ve Mısır konusunda daha pasif kalarak tavrını beyan etmiştir. Bu dönemde Suudi Arabistan, Irak işgalinden sonra kendini göstermeye başlayan "Şii hilali" tehlikesinden sonra Arap Baharı süreci ve Mısır'da Müslüman Kardeşlerin güç kazanması ile bir de "İhvan Hilali" tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.[188] Bu yüzden Suudi Devleti sadece aktif bir dış politika izleyerek sorunu çözmeye çalışmamış aynı zamanda da hava gücünü modernize etmiş ve askerî gücünü arttırmaya yönelik adımlar da atmıştır.

2015 yılına gelindiğinde Kral Abdullah'ın ölmesi ile tahta kardeşi Kral Selman bin Abdülaziz geçmiştir. Kral Selman tahta geçtiğinde karşı karşıya olduğu dış politika sorunları şunlardı:

- İran'ın bölgedeki nüfuzunun benzeri görülmemiş şekilde artması ve İran'a bağlı Şii milislerin Arap dünyasındaki pek çok ülkede hâkim konuma yükselmesi,
- DAEŞ ve El Kaide gibi aşırı grupların etkinliğinin artması ve Suudi Arabistan'ın yakın coğrafyasındaki faaliyetlerinin artması,
- Bölgesel güç mücadelesi bağlamında İran'ın elini güçlendirecek mahiyete sahip olduğu düşünülen Amerikan-İran Nükleer müzakereleriydi.[189].

[185] Akdoğan, İsmail/Ataman, Muhittin 'Suudi Arabistan 2012' : İnat, Kemal/ Ataman, Muhittin (Editörler) (2014) Orta Doğu Yıllığı 2012, 1. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap, s. 161.
[186] Uçgan, Nuh/Ataman, Muhittin 'Suudi Arabistan 2010': İnat, Kemal/ Ataman, Muhittin (Editörler) (2011) Orta Doğu Yıllığı 2012, 1. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap, s. 212.
[187] Uçgan, Nuh/Ataman, Muhittin (2011), s. 210.
[188] Demir, Gülşah N./Ataman, Muhittin (2012), s. 185; Akdoğan, İsmail/Ataman, Muhittin (2014), s. 142-143.
[189] Bakir, Ali Hüseyin, Aljazeera, Kral Selman'ın dış politikası: Değişimin boyutu ve fırsatlar <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kral-selmanin-dis-politikasi-degisimin-boyutu-ve-firsatlar>s.e.t 10.11.2019.

Kral Selman dış politikada daha önce gerginlik yaşanan ülkelerle yeni bir sayfa açılması yönünde ılımlı adımlar atmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri dönemin ABD Başkanı Obama'nın İran ile ilişkileri yumuşatma girişimleri ve nükleer müzakerelerdir. ABD'nin bu tutumu Suudi Rejimi'ni son derece rahatsız etmiş ve Selman Rusya, Türkiye ve Mısır ile ilişkileri güçlendirme yoluna gitmiştir. Tahta geçmeden önce Yemen'e müdahale edilmesi yönünde açıklamalarda bulunarak ileride izleyeceği aktif dış politikanın ipuçlarını veren Kral Selman, savunma bakanlığı koltuğuna oğlu Muhammed bin Selman'ı getirmiştir. Nitekim Muhammed bin Selman'ın ilk icraatlarından biri Yemen'e askerî müdahalede bulunmak olmuştur. 25 Mart 2015 tarihinde Suudi Arabistan liderliğinde "Kararlılık Fırtınası" adıyla hava operasyonları başlatılmıştır.[190] Zamanla iç politikada olduğu kadar dış politikada da etkin hâle gelen Veliaht Prens Muhammed bin Selman'ın ABD yanlısı ve İran karşıtı bir çizgide olduğu görülmüştür. İran'a karşı söylemlerini gün geçtikçe daha da sertleştiren Prens, İran'ın dinî lideri Ayetullah Ali Hamaney için "Orta Doğu'nun Hitleri" tabirini kullanmıştır. [191] Kral'ın ve Veliaht Prens'in bu sert ve saldırgan politikalarının arkasında 2017 yılında iktidara gelen Trump Rejimi ile ivme kazanan ABD ile ilişkilerin etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Başkanlık koltuğuna oturan Trump, Suudi Arabistan'ı ziyaret etmiş ve milyon dolarlık anlaşmalar imzalanmıştır.[192] Ayrıca İran ile ilişkileri yumuşatma eğiliminde olan ve bu yüzden Suudi Arabistan'ın ABD'ye olan güvenini sarsan Obama yönetiminin aksine Trump yönetimi İran konusunda oldukça serttir ve nükleer müzakerelerin sonlandırılması için elinden geleni yapmaya çalışmıştır.

Kısacası Suudi Arabistan yönetimi, Kralların tutumlarına göre kökten değişebilecek bir yapıya sahip olmasına karşın, şimdiye kadar tahta geçen kralların dönemin koşullara göre öncelikleri değişse bile Vahhabizm ve rejim güvenliğini koruma temelinde Batı yanlısı istikamette olan dış politikasında köklü değişiklikler görülmemiştir.

[190] Öztop, Mustafa (2019), s. 215.
[191] Örmeci, Ozan (2018), 'İsrail-Suudi Arabistan Yakınlaşması Gerçeğe Dönüşebilir Mi? Yapısalcı Realist Bir Analiz' International Journal of Economics, Administrative and Social Sciences (IJEASS), Cilt: 1, Sayı: 1, s. 75.
[192] Öztop, Mustafa (2019), s. 216.

3.2.5. Suudi Arabistan'da Dış İşleri Bakanlığı

Kral Abdülaziz 1926 yılında Suudi Arabistan Dış İşleri Genel Müdürlüğü'nü kurmuştur. Dört yıl sonra Kral Abdülaziz'in oğlu Prens Faysal bin Abdülaziz resmî olarak Dış İşleri Bakanı ilan edilmiş ve Dış İşleri Genel Müdürlüğü'nün adı Dış İşleri Bakanlığı olarak değiştirilmiştir. Dış İşleri Bakanlığı Suudi Arabistan Krallığı'nda ilan edilen ilk bakanlık olmuştur.[193] Suudi Arabistan'ın devlet kurumları Suud ailesinin fertleri arasında paylaştırılmıştır. Dış İşleri Bakanlığı da bu aile arası dağılım sistemine tabii tutulmuştur. Dış İşleri Bakanlığı'na atandığında henüz on üç yaşında olan Faysal bin Abdülaziz 1960 yılına kadar yaklaşık çeyrek asır görevini sürdürmüştür. [194] Faysal bin Abdülaziz 1962 yılında Kral ilan edilinceye kadar yerine İbrahim bin Abdullah el-Suveyl geçmiştir.1964 yılında Faysal bin Abdülaziz Kral ilan edildikten sonra ülkenin dış politika koruyucusu vazifesini de üstlenmiştir. Kral Faysal döneminde dışişleri bakanlığı doğrudan krallığa bağlanmış ve Kral aynı zamanda dışişleri bakanlığı görevini de üstlenmiştir.[195] Kral 1975 yılında öldürülmesinin ardından yeri geçen Kral Halid bin Abdülaziz bu konuda değişikliğe gitmiş ve Kral Faysal'ın oğlu Prens Suud el Faysal'ı dışişleri bakanlığı görevine atamıştır.[196] Prens Suud el Faysal 1975-2015 yılları arasında toplamda kırk yıl görevde kalarak, hem Suudi Arabistan'da hem de dünyada en uzun süre dışişleri bakanı olarak görevlendirilen isim olmuştur. Suud el Faysal'ın Soğuk Savaş ortamında başladığı görevi Arap Baharı'nın olduğu bir ortamda sonlanmıştır. Babası Faysal bin Abdülaziz'in ilk dışişleri bakanı olması ve uzun yıllar bu görevi sürdürmesi Suud el Faysal'ın çocukluğundan itibaren diplomasi kültürü içinde olmasını sağlamıştır. Babasından edindiği tecrübeler ve yurtdışında aldığı eğitim sayesinde diplomasi ve dünya siyaseti hakkında donanımlı bir şekilde göreve başlamıştır.[197] Dış politika konusunda Kralların bir danışmanı ve hatta akıl hocası diyebileceğimiz Suud El Faysal uluslararası platformlarda ülkesini temsil etmiş ve önemli dış politika hamlelerinin beyni olmuştur.

[193]Kingdom of Saudi Arabia Ministry of Foreign Affair, Brief History <https://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/aboutMinistry/Pages/aboutMinistry10.aspx> s.e.t. 10.11.2019.
[194] Omar, Muwafaq Adil (2018) 'Suudi Arabistan-İran İlişkileri Bağlamında Orta Doğu'nun Güncel Sorunları' ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, s. 212.
[195] a.g.e.
[196]Kingdom of Saudi Arabia Ministry of Foreign Affair, dn. 193.
[197] Keçeci, dn. 154.

3.3. İran ve Suudi Arabistan İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış

Bu bölümde Devrim sonrası İran ve Suudi Arabistan ilişkilerini tarihsel süreç içerisinde ele alarak, yumuşama ve gerilime sebep olan olay ve olgulardan bahsedilerek anlatılmaya çalışılacaktır.

3.3.1. Devrim Öncesi Süreç

Bugünkü İran-Suudi Arabistan gerilimine mezhepsel temelden bakacak olursak bu gerilimin kökeninin 1802 yılında gerçekleşen Kerbela baskınına dayandığını söylemek mümkündür. 1802 tarihinde Diriye Emiri Abdülaziz bin Suud Şiilerin kutsal şehri olan Kerbela'ya baskın düzenlemeye karar vermiş ve oğlu Suud bin Abdülaziz'i bu konuda görevlendirmiştir. Şiilere en fazla kayıp verdirmek için İmam Hüseyin'in şehitliğini anmak için binlerce Şii'nin Kerbela'da toplandığı günü seçerek buraya baskın düzenlemiştir.[198] Baskında üç bine yakın Şii öldürülmüş ve Vahhabi inancına göre mezar/türbe ziyareti bidat olduğu için Hz. Hüseyin'in türbesi yağmalanmıştır. Bu olay bugün de devam eden Şii-Vahhabi düşmanlığının başlangıcı olmuştur.[199]

İki ülke arasındaki ilk diplomatik temaslar 1925 yılında kurulmuştur. Bu diplomatik temasta Farslar Necid Kralı Suud ile Hicaz Kralı Hüseyin arasında arabuluculuk yapmayı amaçlamıştır.[200] İlk resmî diplomatik ilişki, 1930 yılında Pehlevi Hanedanlığı'nın Cidde'de büyükelçilik açması ile gerçekleşmiştir. Yeni kurulan iki devletin uluslararası arenada tanınma gereksiniminden kaynaklanan bu olumlu ilişkiler tarafların Körfez konusunda anlaşmazlık yaşaması ve İranlı hacıların Suudi Devleti tarafından rahatsız edici uygulamalara tabi tutulması sonucu sekteye uğramıştır.[201] 1943 yılında İranlı hacılar kutsal yerlere ihanet suçlaması ile idam cezasına çarptırılmıştır. Bu olay iki ülke arasında krize yol açtığı gibi 1944-1946 yılları arasında ilişkilerin tamamen kesilmesine sebep olmuştur. 1956 yılında Cemal Abdül Nasır Mısır'da iktidarı ele geçirmesinden sonra canlanan seküler Arap milliyetçiliği Suudi Arabistan'ı olduğu kadar İran'ı da endişelendirmiştir. Nasır'ın Yemen'deki varlığından da rahatsız olan Suudi Arabistan ve İran ortak tehlikeye karşı

[198] Khatab, Sayed (2011) Understanding Islamic Fundamentalism, The Theological And Ideological Basis Of Al-Qa'Ida's Political Tactics, Cairo Egypt, The American Univercity İn Cairo Press, s. 74.
[199] Kocaoğlu, Canip (2017) 'Selefiliğe Tarihsel Bir Bakış ve Suudi Arabistan'ın Selefilik Üzerine Geliştirdiği Politikayı Yayma Stratejisi' Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 6, Sayı:2, s. 348.
[200] Omar, Muwafaq Adil (2018), s. 206.
[201] Kashef Asl, Nasser (2009) 1979 Sonrası İran'ın Orta Doğu Politikası Ve Bölge Ülkeleri İle İlişkileri (Doktora), Azi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 76.

yakınlaşmaya başlamıştır.[202] Eylül 1960'ta İran, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Venezuela'nın katılı ile Bağdat'ta kurulan OPEC[203] sonrası ilişkiler biraz daha gelişmiştir.

İngiltere'nin 1968 yılında Körfez bölgesinden 1971'e kadar tamamen çekileceğini açıklaması ile birlikte doğacak olan güç boşluğunu doldurma gayesinde olan iki ülke arasında rekabet krize dönüşmüştür.[204] Fakat aynı dönemde Körfez konusunda daha aktif bir dış politika geliştirme eğiliminde olan Richard Nixon 1969 yılında başkan olarak seçilmiş ve "Çifte Sütun" olarak adlandırdığımız politikayı geliştirmiştir. Bu politikaya göre ABD, İran ve Suudi Arabistan'a silah satacak, iki ülke bölgesel tehdit ve sorunlarla karşılaştığında bu sorunların çözümü için ABD müdahalesi olmadan hareket etmeyecektir.[205] Bu durum tarafların bölgesel sorunlar yaşasalar da gerilimi tırmandırmadan temkinli ve ölçülü davranmalarına sebep olmuş, 1979 yılına kadar ilişkilerin istikrarlı bir şekilde ilerlemesini sağlamıştır.

3.3.2. 1979-1989 Arası Dönem

1979 yılında İran'da İslam devriminin gerçekleşmesi ile "çifte sütun" politikası sayesinde kontrol edilebilir olan rekabet yerini düşmanlığa bırakmıştır. Devrim öncesi İran, Suudi Arabistan gibi statükocu bir çizgide dış politikaya sahip iken, devrimle birlikte revizyonist bir çizgiye kaymıştır. Körfezdeki monarşileri gayri meşru ve gayri İslami olarak nitelendirmiş ve bu rejimlere karşı Şii ayaklanmalarını desteklemiştir. Pehlevi döneminde dış politikada kullanılmayan Şiilik devrimden sonra dış politikada önemli bir araç olarak kullanılmış ve devrim ihracını devlet politikası hâline getirmiştir.[206] İran'ın yaşadığı bu köklü değişim Suudi Arabistan tarafından hem rejim güvenliği hem de mevcut dinî ideolojileri olan Vahhabizmin güvenliğine ve İran'ın kendisini Müslümanların koruyucusu olarak nitelendirmesi ile de bölgesel hegemonyasına bir tehdit olarak algılamıştır. Bu tarihten itibaren ikili ilişkiler zaman zaman yumuşamalar olsa da genel itibari ile gerilim politikaları üzerinden ilerlemiştir.

---

[202] Omar, Muwafaq Adil (2018), s. 209.
[203]The Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC), Brief History <https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm> s.e.t. 11.11.2019.
[204] Omar, Muwafaq Adil (2018), s. 210.
[205] Mammadov, Hafiz (2017) 'Abd'nin Suudi Arabistan-İran İşbirliğine Dayalı Körfez'de Güvenlik Politikası: "Çifte Sütun" Politikası' Türkiye Orta Doğu Çalışmaları Dergisi, Cilt:4, sayı:2, DOI: 10.26513/tocd.309830, s. 171.
[206] Akdoğan, İsmail (2016) 'İran Devrimden Arap Baharına Suudi Arabistan- İran İlişkileri Orta Doğu Analiz Dergisi, Cilt: 8, Sayı:73, s. 17.

Devrim sonrası başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez ülkelerinin en çok korktuğu hususlardan biri devrim ihracı yoluyla ülkelerindeki Şiilerin isyana teşvik edilmesi ve rejimlerinin tehlikeye uğraması olmuştur. 1980 yılında CIA Körfez ülkelerinin bu korkusunu destekler nitelikte bir rapor yayınlayarak İran'da iktidarı ele geçiren yöneticilerin devrimi komşu ülkelere yaymaya çalıştığı yönünde bir iddia ortaya atmıştır. CIA'in 1980 tarihli raporu şu şekildedir;

> *"İran'ın devrim ihracı çabaları ABD'nin bölgedeki müttefikleri, İran'ın bölgede daha aktif rol oynamasından rahatsızlık duyacaktır. Bölgede İran'ın destekleyeceği ayaklanmalar, Basra Körfezi'ndeki ülkelerdeki birçok petrol bölgesinde Şiilerin bulunduğu göz önüne alındığında sabotajlara ve petrol sektöründe grevlere sebep olabilir."* [207]

Raporda belirtildiği gibi Suudi Arabistan'ın nüfusunun yaklaşık %5-10'luk (günümüzde bu rakamın %10-15 olduğu yaygın kabul edilen bir görüştür.)[208] bir kesimini oluşturan Şiilerin çoğunluğu Suudi Arabistan'ın doğusunda önemli petrol bölgesi olan al-Hasa ve Qatif şehirlerinde yaşamakta ve ülkenin işgücünün yaklaşık %40-60'ını oluşturmaktaydı. [209] Nitekim Suudi Arabistan'daki Şiilerin ilk gösterileri 1979 Kasım'ına denk gelen Aşura törenlerinin Suudi yönetimi tarafından yasaklanması üzerine başlamıştır. 20 Kasım 1979 tarihinde bir grup isyancı Kabe'yi işgal etmiş, Fransa yardımı ile isyan bastırılmış ve İran'ın bağlantısı ile ilgili herhangi bir delil olmamasına rağmen Suudi Arabistan olayların arkasında İran'ın olduğunu düşünmüştür. Devrim sonra kasım ayına kadar temkinli ilerleyen ilişkiler esasen kasım ayından sonra bozulmaya başlamıştır.

Suudi Arabistan ile Şiiler arasında yaşanan en ciddi olaylar 1981 yılında Medine'de Suudi polisler ve İranlı hacılar arasında çatışma çıkması sonucu yaşanmış, yüzlerce İranlı yakalanarak sınır dışı edilmiştir.[210] CIA'in açıklaması ve ülkelerinde yaşanan gösterilerle korkuları somutlaşan Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez Ülkeleri "Suudi Arabistan Toplu Güvenlik Haritası" adı altında bir güvenlik mekanizması oluşturarak 1981 yılında bu mekanizmayı Körfez İşbirliği Konseyi adı altında hayata geçirmişlerdir.[211] İran'ın devrim

[207] Dursun, Ahmet, Anadolu Ajansı, İran ve Suudi Arabistan'ın Bölgesel Güç Mücadelesi < https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-ve-suudi-arabistanin-bolgesel-guc-mucadelesi/1590533> s.e.t. 02.01.2020.
[208] Central Intelligence Agency(CIA), The World Factbook Archive, <https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/fields/401.html> s.e.t. 01.01.2020.
[209] Arı, Tayyar (1999), s. 152.
[210] Kashef Asl, Nasser (2009), s. 153.
[211] A.g.e., s. 80.

ihracından Suudi Arabistan kadar rahatsız olan Irak, 1970'li yıllardan beri Şatt'ül Arap su yolu üzerinden devam eden sınır anlaşmazlıklarını öne sürerek 22 Eylül 1980[212] tarihinde İran'ın batı bölgesini işgal ederek İran'a karşı savaş başlatmıştır.[213] Sekiz yıl sürecek olan savaşın İran-Suudi Arabistan ilişkilerine etkisi büyük olmuştur. Bütün olumsuzluklara rağmen Suudi Arabistan, Devrim sonrası gelişmelerden duyduğu kaygılardan dolayı başlarda İran'a ılımlı yaklaşmış ve ortak nokta bulmaya çalışmıştır. Suud el Faysal 1985 yılında Tahran'a yaptığı ziyarette OPEC çerçevesinde iki ülkenin iş birliği yapması yönünde adım atmış ve aynı yıl İran Dış İşleri Bakanı'nın Suudi Arabistan'ı ziyaretinde de barış karşılığında İran'ın Irak'la savaşı esnasında oluşan tüm zararlarının karşılanacağını gündeme getirmiştir. Ancak, Suudi Arabistan Dış İşleri Bakanı Suud El Faysal eliyle uygulanmaya çalışılan bu ılımlı politikalar her seferinde İranlı yetkililerin sert tutumuyla karşılaşmıştır. İran'la iyi ilişkiler kurulması yönündeki umutlarını kaybeden Suudi Arabistan yeni bir politika izlemeye başlayarak Irak'ı açık bir şekilde desteklemiştir.[214] Bu noktadan sonra İran-Irak Savaşı İran ve Suudi Arabistan'ın doğrudan yüzleştiği bir savaş hâline gelmiştir. İran savaş uçakları Suudi hava sahasını işgal etmiş, Suudi petrol tankerlerine saldırmıştır. İki İran jeti Suudi Arabistan tarafından düşürülmüştür.[215] Suudi Arabistan bir kısmı hibe bir kısmı kredili olmak üzere 25 milyar dolar (kimi kaynaklarda bu yardımın 40 milyar doları bulduğu belirtilmektedir.)[216] para yardımında bulunarak Saddam Hüseyin'in en önemli finansal kaynağı ve silah tedarikçisi hâline gelmiştir. Irak petrol ihracatının sekteye uğraması ve İran'ın bundan faydalanmasını engellemek için Irak petrollerinin Suudi

[212] Ramazani, Ruhi K. (1992-1993) 'Who Started Iraq-Iran War? A Commentary' Virginia Journal of İnternational Law 33, Sayı:1, s. 69.

[213] İran-Irak Savaşı'nın görünür ve gerçek nedenleri vardır. Görünür nedenleri; Şattul Arab sorunu, Kuzistan sorunu ve sınır çatışmaları sorunudur. Gerçek nedenleri ise; İran'ın Irak'a devrim ihracı ve Irak'ın Körfez bölgesine hâkim olma arzusudur. Irak'ta büyük çoğunluk Şii olmasına rağmen yönetim sürekli Sünnilerin elinde olmuştur. Devrim sonrası büyük çoğunluğu Irak'ın güneyinde yaşayan Şiiler harekete geçmiştir. Necef, Kerbela ve Bağdat'ta 1979 şubatında ve 1980 yılının başlarında yer yer olaylar çıkmıştır. 20 Eylül 1980 günü Irak Devlet Başkan Yardımıcısı Taha Yasin Ramazan açıklama yapmış "Bu savaş, 1975 Cezayir Anlaşması veya birkaç yüz kilometrelik toprak ve Şatt'ül Arab'ın yarısı için değil, doğrudan doğruya İran İslam Cumhuriyeti'ni devirmek içindir." İfadelerini kullanmıştır. Savaştan 4 ay sonra KİK kurulmuştur. Bu konsey her ne kadar askerî ittifak içermese de İran'ın bölgedeki ülkelere devrim ihracı çabalarının bu ülkelerin monarşik rejimlerini tehdit etmeye başlaması onları böyle bir işbirliğine ve saflarını sıkılaştırmaya yöneltmiştir. Suudi Arabistan İran'ın toprak bütünlüğü bozulmadan yöneticilerinin iktidardan düşürülmesi ve ekonomik yönden bu ülkenin zayıflamasından yanaydı. Körfezdeki güç dengelerinin değişmesine de sıcak bakmıyordu. Bu yüzden başlarda tarafsız kaldı.

[214] Kashef Asl, Nasser (2009), s. 81-82.

[215] Oprea, Iulia-Alexandra, Saudi-Iranian cold war: stirring up sectarian hostilities <https://www.academia.edu/33658284/Saudi-Iranian_cold_war_stirring_up_sectarian_hostilities> s.e.t. 02.01.2020.

[216] Özocak, Özer (2016), Suudi Arabistan'ın İran ile Uyuşmazlığı: Irak, Suriye ve Yemen Örnekleri, Yeni Türkiye Orta Doğu Özel Sayısı IV, Cilt: 4, Sayı: 85, s. 667.

Arabistan topraklarından uluslararası piyasalara ulaşması sağlanmıştır.[217] Savaş dolayısı ile sıcak çatışma ortamında kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı olarak yüzleşen Suudi Arabistan ve İran'ın ilişkilerini olumsuz etkileyen bir diğer önemli gelişme 1987 yılında yaşanmıştır. 1985 yılından beri Humeyni'nin desteği ve teşviki ile İranlı hacılar tarafından düzenlenen İsrail ve ABD karşıtı protestolar 1987 yılında bir faciaya dönüşmüştür. İranlı hacılar ve Suudi güvenlik güçleri arasında bir koordinasyon eksikliği yaşanmış ve hem Suudi halkı hem de güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu Mekke'de yaklaşık 400 hacı adayı hayatını kaybetmiştir. İran Suudi Arabistan ilişkilerinin dibe vurmasına sebep olan bu olay sonucu üç yıl boyunca ilişkiler dondurulmuştur.[218]

3.3.3. 1989-2001 Arası Dönem

Ağustos 1988'de İran-Irak savaşının sonlanması ve Haziran 1989'da İran İslam Cumhuriyeti'nin dinî önderi Ayetullah Humeyni'nin vefatı sonrası yaşanan lider değişikliği, İran Suudi Arabistan İlişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. İran Irak Savaşı'nda Suudi Arabistan'ın açıkça Irak'ın yanında yer aldığını beyan etmesinden sonra tırmanan gerilim savaşın bitmesi ile sonlamıştır. Humeyni döneminde izlenen taviz vermez devrimci ve idealist dış politika Humeyni'nin vefatından sonra yerini Rafsancani'nin işbirlikçi, ılımlı, pragmatik ve statükocu politikalarına bırakmıştır. Soğuk Savaş'ın sonlanması ile dünya siyasetinde oluşan yumuşama ve bölgede yaşanan bu değişimler Suudi Arabistan İran ilişkilerine doğrudan yansımıştır.

Suudi Arabistan-İran ilişkilerine olumlu etki doğuran bir diğer gelişme, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalidir. Bu işgal Suudi Arabistan açısından Irak'ın birincil güvenlik tehdidi hâline gelmesine sebep olmuş, Suudi Arabistan Irak'ın bölgesel nüfuzunu kırabileceğini ve toprak bütünlüğünü tehlikeye sokabileceğini düşünmüştür. Böyle bir ortamda Suudi Arabistan için Irak'ı dengelemek birincil hâle gelmiş ve İran'la yakınlaşmaya başlamıştır. Kuveyt işgali İran'ın da gündemini değiştirmiştir. İşgal üzerine ABD Irak'a müdahale ederek bölgeye 500 bin Amerikan askerini konuşlandırmış ve İran bu durumdan oldukça rahatsız olmuştur.[219] Bu durum İran'ın başta Suudi Arabistan olmak üzere komşu

[217] Kocatepe, Damla (2017), Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması, Bölgesel Araştırmalar Dergisi İran Özel Sayısı, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 68.
[218] Yılmaz, Cem (2011), İran ve Suudi Arabistan'ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti, Orta Doğu Analiz, Cilt: 3, Sayı: 26, s. 56.
[219] Sarı, İsmail, Rafsacani'nin İranı, İran Araştırmaları Merkezi (İRAM) <Https://İramcenter.Org/Rafsancani-Nin-İran-İ/> s.e.t. 29.12.2019.

ülkelerle ilişkilerini geliştirme yönünde adım atmasını sağlamıştır. İki tarafında önceliklerinin değişmesi üzerine taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucunda 1987 Hac olaylarından sonra kesilen diplomatik ilişkiler 1991 yeniden kurulmaya başlanmış ve karşılıklı elçilikler açılmıştır.[220]

Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri ile ilişkilere önem veren ve İran'ın uluslararası sistemle entegrasyonunu hedefleyen Rafsancani döneminde ilişkilerde önemli bir sorun yaşanmamıştır. İran ve Suudi Arabistan arasındaki ilişkiler Rafsacani döneminde yumuşamaya başlasa da somut adımların atılması 1997 yılında Hatemi'nin Cumhurbaşkanlığı görevini devralması ile başlamıştır. 1997 yılında Tahran'da düzenlenen İslam Konferansı Örgütü'nün zirvesine katılmak amacıyla Veliaht Prens Abdullah bin Abzülaziz İran'ı ziyaret etmiştir. Hatemi'nin ılımlı tavrı Körfez İşbirliği Konseyi tarafından da karşılık bulmuş ve örgüt 1997 yılında bir açıklama yaparak *"önceki yıllarda kavramsallaştırılan İran tehdidinin fazla abartıldığı, aslında İran'ın Körfez ülkeleri ile yeni bir sayfa açma isteğinde olduğu… "*[221] belirtilmiştir. İki ülke ilişkilerine yönelik bir diğer önemli adım, 1999 yılında Cumhurbaşkanı Hatemi'nin Suudi Arabistan'a resmî ziyarette bulunmasıdır. Hatemi devrim sonrası Suudi Arabistan'a resmî ziyarette bulunan ilk cumhurbaşkanı olmuştur.[222] İran ve Suudi Arabistan, Nisan 2001'de bir güvenlik anlaşması imzaladı. Bu anlaşma her iki ülke için de bir iç sorun olan uyuşturucu kaçakçılığına, kara para aklama, sınır gözetimi, su ve bölgesel meselelerin yönetimi konularında iş birliğini içeriyordu.[223]

3.3.4. 2001'den Günümüze

11 Eylül saldırıları sonrası Bush yönetiminin Orta Doğu'ya yönelik izlemiş olduğu politikalar Suudi Arabistan ve İran ilişkilerine de yansımıştır. 2001'de Afganistan'ın işgali, 2003'te Irak'ın işgali ve bölgesel bir güç olan Saddam Hüseyin Rejimi'nin düşmesi İran'ın lehine sonuçlar doğurdu. Ancak, yine de iki sınır komşusunun ABD tarafından kuşatılması İran'ı tedirgin etmiştir. Benzer şekilde, 11 Eylül Saldırıları'ndan sonra ABD ile arası bozulan Suudi Arabistan için diğer yandan Orta Doğu'da değişen dengelerin İran lehine sonuçlar

[220] Akdoğan, İsmail (2016), s. 18.
[221] Özev, Muharrem Hilmi (2016) 'İran-Suudi Arabistan İlişkileri, 1932-2014' İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt: 66, Sayı: 1, s. 92.
[222] Kocatepe, Damla (2017), s. 71.
[223] Okruhlik, Gwenn (2003) 'Saudi Arabian-Iranian Relations: External Rapprochement And Internal Consolidation' Middle East Policy, Cilt: 10, Sayı: 2, s. 118.

doğurması ve İran'ın 2005 yılında nükleer programa başlaması tedirgin edici olmuştur. Ancak yine de iki taraf da ikili ilişkilerde temkinli davranmış ve yaşanan yumuşama eğilimi devam ettirebilmiştir. 2007 yılında İran Cumhurbaşkanı Ahmedi Nejad Suudi Arabistan'ı ziyarete gitmiş ve burada Kral Abdullah ile "Kardeş milletlerin" temsilcileri olarak buluşmuşlardır. İran ile Suudi Arabistan arasındaki iyi ilişki kurma çabalarının sonlanması ve bugünkü gerginliğe giden süreç esas olarak 2010 yılında Tunus'ta başlayan Arap Baharı ile cereyan etmiştir.[224]

11 Ekim 2011 tarihinde İran ABD Suudi Arabistan büyükelçisi, bugünkü Suudi Arabistan Dış İşleri Bakanı, Adel al Jubeyr'e suikast girişiminde bulunmuştur. Suikast girişimi ABD tarafından önlenmiş ve ABD Başsavcısı (Adalet Bakanı) Eric H. Holder düzenlediği basın toplantısında İran Hükûmeti'nin fraksiyonları tarafından büyükelçiye yönelik patlayıcılı bir suikast girişimi düzenlendiğini açıklamıştır. [225] İran'ın resmî haber ajansı IRNA, suçlamayla ilgili "ABD'nin İran'a karşı yeni propaganda senaryosu" açıklamasında bulunmuş ve İran tarafından bu suçlamalar yalanlanmıştır.[226] Ancak yine de bu durum taraflar arasında gerilime neden olmuştur. 2012 yılında Suudi Arabistan'da Şii ayaklanmaları başlamış, Katif'te Şii dinî lider Şeyh el-Nimr'in tutuklanması sonucu siyasi tutukluların bırakılması için eylem yapan Şiiler ile Suudi güvenlik güçleri arasında çatışma çıkmış ve iki kişi hayatını kaybetmiştir.[227] Artık iki ülke dostane ilişkileri geride bırakmış ve Orta Doğu'da yaşanan gelişmeleri kendi lehine çevirmek için isyan yaşanan ülkeler üzerinden vekâlet savaşına başlamıştır.

Vekâlet savaşları üzerinden gerilimler devam ederken iki ülkeyi krize sokan bir diğer gelişme Ekim 2015'te yaşanmıştır. Mekke'de hac ibadeti sırasında çıkan izdihamda 800'e yakın kişi hayatını kaybetmiş ve bu kayıpların 464'ünün İranlı hacı adaylarına ait olduğu tespit edilmiştir.[228] En büyük kaybın İran tarafından verilmiş olması İran ve Suudi Arabistan arasında gerilime ve karşılıklı suçlamalara sebep olmuştur. Ocak 2016'ya gelindiğinde,

---

[224] Arıkan, Pınar (2016) 'Ulusal Çıkar Çatışması Ve Mezhepsel Kutuplaşma Arasında İran-Suudi Arabistan Gerginliği' ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, No:38, s. 5.

[225] Bell, Melissa, The Washington Post, Adel al-Jubeir, Saudi ambassador, targeted in Iranian assassination plot < https://www.washingtonpost.com/blogs/blogpost/post/adel-al-jubeir-saudi-ambassador-targeted-in-iranian-assassination-plot/2011/10/11/gIQA3hO4cL_blog.html > s.e.t. 03.01.2020.

[226] Hürriyet, ABD'de Suudi Arabistan'ın büyükelçisine suikast planı çökertildi <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/abdde-suudi-arabistanin-buyukelcisine-suikast-plani-cokertildi-18961035> s.e.t. 03.01.2020.

[227] T24, Suudi Arabistan'da Şii isyanı çıktı <https://t24.com.tr/haber/suudi-arabistanda-sii-isyani-cikti,208054> s..e.t. 03.01.2020.

[228] BBC NEWS, Hajj stampede: Iran death toll rises to 464, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34410484> s.e.t. 03.01.2020.

2011'den beri yönetim karşıtı protestoların merkezinde yer alan Şii din adamı Nimr el Nimr idam edilmiştir. İdam sonrası Tahran'daki Suudi büyükelçiliği saldırıya uğramıştır. Suudi Arabistan bu saldırıdan sonra diplomatik misyonları koruyamadığını beyan ederek İran ile diplomatik ilişkilerini kesme kararı almıştır.[229] Irak'ın işgali ile başlayan, üst üste biriken sorunların taraflar açısından tahammül edilemeyecek boyutlara ulaşması sonucu 2016 yılında Suudi Arabistan ve İran ilişkileri nihai olarak kopmuştur. [230]

[229] Kocatepe, Damla (2017), s. 74.
[230] Özocak, Özer (2016), s. 666.

4. İRAN ve SUUDİ ARABİSTAN REKABETİNİN YANSIMASI OLARAK "YEMEN"

4.1. Yemen

Arap Yarımadası'nın güneybatısında yer alan ve 1906 kilometre sahil şeridi bulunan Yemen; Bab'ül Mendeb Boğazı ile Afrika'dan ayrılmakta olup, Aden Körfezi, Kızıldeniz ve Süveyş Kanalı'nın güneyinde stratejik bir konuma sahiptir.[231] Yemen'de bulunan Babü'l Mendeb Boğazı; dünyada deniz yoluyla taşınan petrolün yüzde 8'inin geçtiği, 40 kilometre genişliğe sahip, Hint Okyanusu ile Güneydoğu Asya'yı Süveyş Kanalı yoluyla Akdeniz'e ve Avrupa'ya bağlayan dünyanın en önemli deniz ticaret yollarından biridir.[232] Bu durum Boğaz'a sahip olacak güce, Aden Körfezi'nden Kızıldeniz'e yapılabilecek tüm geçişleri kontrol etme üstünlüğü sağlayacaktır.[233]

Yemen'i önemli kılan bir diğer stratejik nokta ise Aden Körfezi'dir. Aden Körfezi'nin tarihi çok eskilere dayanmakta, Eyyübiler zamanında bile büyük bir liman olarak anılmaktadır. Körfez; Hindistan, Umman, Habeşistan ve Arap Yarımadası'nın bir kavşağı vazifesi görmektedir.

Ülke'nin sahip olduğu bir diğer stratejik konum; Mokha ve Hudeyde limanlarıdır.[234] Ticari açıdan büyük bir öneme sahip olan bu limanlar, günümüzde önemli bir çatışma sebebi haline gelmiştir. Petrol başta olmak üzere her türlü deniz ticareti için bu denli önemli noktalara sahip olması Yemen'in, Suudi Arabistan ve İran başta olmak üzere diğer ülkeler tarafından ilgi görmesine sebep olmuştur. Suudi Arabistan yanı başındaki bu önemli jeopolitik konuma sahip olan ülke üzerinde kontrol gücüne sahip olmak isterken İran, hem Hürmüz hem de Bab'ül Mendep Boğazı'na sahip olmanın vereceği avantajlardan yararlanmak istemiştir. Ayrıca Yemen üzerinde üstünlüğü sahip olması İran'ın Suudi Arabistan ve İsrail'i çevrelemesini de sağlayacaktır.

[231] Özhazar, İbrahim / Elbinsoy, İsa (2017), Modern Dönem İslam Ülkeleri (Cilt 3): Orta Doğu, Körfez Ülkeleri, Arap Yarımadası ve Ek Ülkeler, 1. Baskı, İstanbul, Tire Basım Yayım, s. 199.
[232] Euronews, "Yemen'in Coğrafi Önemi", <https://tr.euronews.com/2015/03/30/yemen-in-cografi-onemi> s.e.t. 20.02.2019.
[233] Sırma, İhsan Süreyya (1982), 'Yemen'in Jeopolitik Konumu ve Osmanlı Devleti'ne Katılması', İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı: 12, s. 431.
[234] A.g.e., s. 432-433.

Şekil 4.1. Yemen, uluslararası ticaretin Doğu Afrika'dan Avrupa'ya, Basra Körfezi'nden ve Asya'dan Avrupa ve Amerika'ya ulaşmasını sağlamaktadır.

Kuzey Yemen (Yemen Arap Cumhuriyeti) ile Güney Yemen'in (Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti) 1990 yılında birleşmesi sonucu kurulan Yemen Cumhuriyeti, kurulduğu andan itibaren birtakım iç meselelerle uğraşmak zorunda kalmıştır. Birleşmeden sonra giderek artan şiddet ortamına sahip olan Yemen'de, çatışmalarla ismi anılan üç ana unsur vardır. Bunlardan birincisi, birleşmenin üzerinden henüz dört yıl geçmişken ayrılma talebinde bulunan ve hükûmet tarafından ayrımcılığa uğradığını savunan Güney Hareketi (al-Hirak)'dir. İkincisi; Hüseyin Bedreddin El Husi önderliğinde, başlarda Zeydi halka karşı yapılan ayrımcılıkların ortadan kaldırılmasını isteyerek toplanan ve zamanla ülkeye darbe vurabilecek pozisyona gelen Husilerdir (Ensarullah Hareketi). Sonuncusu, 2009 yılında ülkenin içinde bulunduğu kırılgan yapıdan yararlanarak kısa sürede örgütlenebilen ve etkili faaliyetlerde bulunabilen Arap Yarımadası El Kaidesi yani AYEK'tir. Yemen'i yönetecek aktörün kim olacağı jeopolitik rekabet açısından Suudi Arabistan ve İran için oldukça önemliyken, kendi vatandaşlarına ve askerine karşı saldırı düzenleyen AYEK ise ABD için Yemen'deki en önemli tehdittir. Yemen'de yaşanan gelişmeler özellikle Körfez ülkeleri için bölgesel tehditler oluşturmaktadır.

Bu bölümde Yemen'in aslında homojen bir yapıya sahip olan toplumunun tarih içerisinde nasıl parçalandığı ve ortaya çıkan devlet içi aktörlerin tarihsel süreçte nasıl

organize olduğu incelenecektir. 2011 yılına gelindiğinde Arap Baharı'nın Yemen'e sıçraması sonucu yaşananlar ve iktidar boşluğundan yararlanarak ülkenin önemli noktalarında kontrolü ele geçiren Husilerin 2015 yılında hükûmete karşı gerçekleştirdiği darbe, bunun sonucunda Husiler'e karşı Suudi Arabistan öncülüğünde düzenlenen Kararlılık Fırtınası Operasyonu ile iç savaşın uluslararası boyut kazanmasına değinilecektir.

4.1.1. Ülkeyi İç Savaşa Götüren Tarihsel Süreç

Yemen'in günümüzde yaşadığı istikrarsızlığı sağlıklı bir şekilde analiz edebilmek için Yemen tarihinde yaşanan siyasi, ekonomik, teolojik ve sosyal yapının incelenmesi gerekmektedir.

Yemen, 1517 yılından 19. yüzyıla kadar Osmanlı kontrolü altında kalmıştır. 1839 yılında İngilizler bölgeyi işgal ederek Aden şehrini ele geçirmiş, bu durum Osmanlı ve İngilizler arasında anlaşmazlığa yol açmıştır. Bu anlaşmazlık sonucunda Yemen bölünmüş, Kuzey ve Güney Yemen ortaya çıkmıştır.[235] Başkenti Aden olan Güney Yemen, 1967'ye kadar İngiliz kontrolünde; başkenti Saana olan Kuzey Yemen, 1918'e kadar Osmanlı kontrolünde kalmıştır. Bugün Yemen Cumhuriyeti olarak adlandırdığımız devlet, bu iki devletin 1990 yılında bir mutabakata varıp birleşmesi ile oluşmuştur.[236] Yeni kurulan devletin başına 1978'den beri Kuzey Yemen'in devlet başkanlığını yürüten Ali Abdullah Salih gelmiştir.

Halkının çoğunluğu Zeydilerden oluşan Kuzey Yemen olarak adlandırdığımız bölge, 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Zeydi imamlar tarafından yönetilmiş, ancak bu geleneksel yönetim tarzı 1962 yılında yıkılmış ve cumhuriyet ilan edilmiştir. Bu durum neticesinde 1967 yılına kadar sürecek bir iç savaş başlamıştır.[237] Halkın çoğunluğu Şafii Müslümanlardan doluşan ve uzun süre İngiliz kontrolü altında kalan Güney Yemen'de, toplum tabakasında İngiliz varlığına karşı duyulan tepki Marksist ideolojilerin yer bulmasına zemin hazırlamış ve farklı bir siyasi kimlik oluşmuştur.[238] 1967 yılında Aden İngiliz

[235] Vis, Amy Sarah (2016), 'Framing the War in Yemen: Narratives of Aggressive Neighbours, Internal Extremism, and Humanitarian Crisis', (Yüksek Lisans Tezi), Utrecht University, s. 12.
[236] Arı, Tayyar (2015), 'Yemen'de Arap Baharından Husi Darbesine: Bir Demokrasi Denemesinden Başarısız Devlete mi?', SDE Bakış, No:8, s. 1.
[237] Gün, Mehmet Salih (2012), 'Yemen'de Arap Baharı', Yasama Dergisi, Sayı: 22, s. 122-123.
[238] Türkoğlu, Rıdvan (2011) "Yemen; Coğrafi Konum ve Sosyal Yapısı", < https://ridvanturkoglu.wordpress.com/2011/01/03/yemende-siyasi-iktidar-mucadelesi-ve-ic-catismalar/> s.e.t. 20.02.2019.

kontrolünden kurtulmuş ve radikal Marksistler tarafından Yemen Halk Cumhuriyeti kurulmuştur.[239]

Yukarıda bahsedildiği gibi ideolojik olarak birbirinden farklı olmasına rağmen etnik ve dinî olarak homojen olan Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmeleri yönünde adımlar atılması kaçınılmaz olmuştur. Ancak birleşmeyle gelen bu coğrafi bütünlük çok da uzun sürmemiştir. Yeni kurulan devletin başına öncesinde Kuzey Yemen'in devlet başkanlığını yürüten Ali Abdullah Salih gelmiş ve Güneylileri yönetim kademesinden dışlamıştır.[240] Bu durum neticesinde devlet ilk çatlaklarını 1994 yılında vermeye başlamıştır. Güneyliler birleşme ile birlikte hükûmet tarafından politik ve ekonomik olarak ötekileştirildikleri iddiaları ile ayrılma talebinde bulunmuşlardır. Bu talepler devlet tarafından şiddet kullanılarak bastırılmıştır.[241] Ali Abdullah Salih Rejimi sadece güneydeki muhalifler tarafından değil Zeydiler (özellikle de Husiler) tarafından da yeterince desteklenmemiştir. Kuzey Yemen'in çoğunluğunu ülkenin ise yaklaşık %35-40'ını[242] oluşturan Zeydiler arasında ülkenin Zeydi imamlar tarafından yönetilmesine olan özlem devam etmiştir. Bu yüzden, kendisi de bir Zeydi olan Salih Zeydilerin bir kısmı tarafından seyyid ya da şerif olmaması hasebiyle devlet yönetimini elinde bulunduracak meziyete sahip olarak görülmemiştir. Genç İnananlar Hareketi'nin lideri olan Zeydi önder Hüseyin Bedreddin El Husi de Salih'in Suudi Arabistan, İsrail ve ABD ile olan ilişkilerini eleştirmiştir. Bedreddin El Husi 1993 seçimlerinde meclise girmeyi başarmış ve 1993-1997 yılları arasında meclis çatısı altında Şii bölgelere karşı ayrımcılık yapıldığı iddiaları ile mücadele vermeye başlamıştır.[243] Hüseyin Bedreddin El Husi önderliğinde başlayan bu hareket 2003 yılında Husi ayaklanmaları olarak karşımıza çıkmıştır.

[239] Vis, Amy Sarah (2016), s. 12.
[240] Gün, Mehmet Salih (2012), s. 123-124.
[241] Arslan, İbrahim (2015), 'Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel/Küresel Güç Mücadelesi', Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:1 Sayı: 1, s. 22-23.
[242] "Estimated Percentage Range of Shia by Country"
<https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/7/2009/10/Shiarange.pdf > s.e.t. 29.07.2019.
[243] Ayhan, Veysel (2009), 'Yemen'de İç Savaş: Aktörler, Amaçlar ve Bölgesel Etkiler Bağlamında Bir Analiz', Orta Doğu Analiz, Cilt:1 Sayı: 10, s. 43

4.1.2. Yemen Krizi'nde Başlıca İç Aktörler

4.1.2.1. Husiler

Husi Hareketi ismini 1992 yılında kurulan Genç İnananlar Hareketi'nin liderlerinden Hüseyin Bedreddin El Husi'den almaktadır. İlk başta bir kabile hareketi olarak ortaya çıkmıştır. Üyeleri Yemen nüfusunun büyük bir çoğunluğunu oluşturan Zeydilerden oluşmaktadır. Her ne kadar Zeydilerden oluşan bir hareket olarak karşımıza çıksa da bu hareketi Zeydilere mal etmek yanlış olur. Yemen'de Zeydi inanışa sahip 400'den fazla aşiret vardır. Husiler bu aşiretlerin en etkili ve güçlü olanıdır.[244] Zeydi nüfusun çok küçük bir kısmını oluşturmaktadırlar ve diğer Zeydilerden farklı olarak İran Şiiliğinden etkilenmişlerdir.[245]

Husilerin Abdullah Salih karşıtlığı bilinen bir gerçektir. Ancak, bu karşıtlığın eylemsel boyutlar kazanması 2003 yılı ocak ayında Ali Abdullah Salih'in Saada'da bir camiye yaptığı ziyaret esnasında Husilerin Salih'e karşı "*Amerika'ya ölüm! İsrail'e ölüm! Yahudilere lanet!"* sloganları atarak protesto etmesiyle başlamıştır. Bu olay merkezî devlet ile Husiler arasında gerilimli bir dönemin başlangıcı olmuştur.[246] Protestolar yayılarak artmaya başlamış ve gerginlik giderek tırmanmıştır. Genç İnananlar Hareketi adı ile kurulan bu oluşum 2004 Haziran'ında Ensarullah Hareketi adını almış ve silahlı milis gücüne dönüşmüştür.[247] Saada'da merkezî otorite giderek zayıflayınca hükûmet güçleri Hüseyin El Husi'yi yıkıcı faaliyetlerde bulunduğu ve İran istihbaratı ile ilişkisi olduğu gerekçesiyle tutuklamak istemiştir. Bunun üzerine El Husi isyan başlatmış, isyan neticesinde Eylül 2004'te hükûmet güçleri tarafından öldürülmüştür. Yerine kardeşi Abdulmalik El Husi geçmiştir.[248] El Husi'nin öldürülmesi ile iç savaşın bittiği ilan edilse de bu durum çatışmaları daha kritik bir hâle getirmiştir. Örgütü yöneten Husi ailesi 2010 yılında hükûmetle bir ateşkese varana kadar beş ayaklanmayı yönetmişlerdir.[249] 2011 yılında Arap Baharı'nın

[244] Taşken, Cemalettin(2015), 'Husiler ve Zeydilik', Ankara Strateji Enstitüsü, No: 2015-7, s.
[245] Arı, Tayyar (2015), s. 5.
[246] Açıkalın, Serpil / Coşkun, Gamze / Laçiner, Sedat (2010), Yemen Dosyası: Fakirlik ve Terör Kıskacında Bir Ülke, USAK Yayınları, Ankara, s. 82.
[247] Semin, Ali (2015), 'Yemen Krizi, Husiler ve İran- Körfez Güç Mücadelesi', Bilgesam Analiz, Sayı: 1201 s. 2.
[248] Swietek, Hubert (2017), 'The Yemen War: A Proxy War, or a Self-Fulfilling Prophecy', The Polish Quarterly of International Affair, 2017, No: 2. s. 39
[249] TRT Haber, 'Husiler kimdir? Yemen Krizi Neden Çıktı?', <http://www.trthaber.com/haber/gundem/husiler-kimdir-yemen-krizi-neden-cikti-175253.html>s.e.t. 28.08.2019.

Yemen'e sıçraması ile birlikte Husiler Salih'in istifasını istemiştir. Yemen'de meydana gelen bu belirsiz geçiş döneminin yarattığı boşluk, Husilerin destekçi sayısını arttırmıştır.[250]

4.1.2.2. Arap Yarımadası El Kaidesi (AYEK, AQAP)

El Kaide'nin Yemen'deki ilk saldırı 1992 yılında Aden'de ABD askerlerine karşı olmuştur. 2009 yılına kadar ülkede petrol tesisleri, turistler, büyükelçilikler başta olmak üzere yabancılara yönelik saldırılar başta olmak üzere çeşitli saldırılar düzenlemişlerdir.[251] 2009 yılına gelindiğinde Yemen'deki El Kaide ve Suudi Arabistan El Kaidesi birleşerek Arap Yarımadası El Kaidesi kurulmuştur.[252] El Kaide'nin Yemen için tehdit hâline gelmesi bu birleşme ile başlamıştır.

2009 yılında Nijeryalı bir El Kaide militanının Amsterdam-Detroit seferi yapan uçağa karşı saldırı girişiminde bulunması ve Umar Farouk Abdulmuttalib isimli bu gencin Yemen'de eğitim aldığının iddia edilmesi Yemen El Kaidesi'nin uluslararası bir tehdit hâline gelmesine sebep olmuştur.[253] Bu olaydan sonra ABD, AYEK'i kendi iç güvenliğine yönelik en büyük tehditlerden biri olarak görmeye başlamıştır. ABD'nin Yemen'deki El Kaide'ye yönelik önlemleri giderek artmış; kimi dönemler AYEK'e yönelik insansız hava araçlarıyla geniş çaplı saldırılar düzenlemiştir.

Devlet için büyük bir tehdit olarak görülmeyen AYEK, başlarda Salih Rejimi tarafından güneydeki ayrılıkçı unsurlara karşı kullanılmıştır. Abdullah Salih'in halk ayaklanmaları sonucu görevini bırakması ve yerine Mansur Hadi yönetiminin gelmesi sonucu AYEK bölgedeki kontrolünü kaybetmiştir.[254] Buna karşılık Hadi yönetiminin devlet başkanlığını ilan ettiği törende AYEK, bir intihar saldırısı düzenlemiş ve 26 asker yaşamını yitirmiştir.[255] 2015 yılında iç savaşın başlamasından sonra AYEK siyasi boşluğu güneyde kendi sözde-devletini geliştirmek için kullanmaktadır.[256]

---

[250] Arraf, Sari (2017), 'The Word Report 2017. The Armed Conflict in Yemen: A Complicated Mosaic', The Geneva Academy, s. 8.
[251] Açıkalın, Serpil / Coşkun, Gamze / Laçiner, Sedat (2010), s. 105.
[252] Lindo, Samuel / Schoder, Michael / Jones, Tyler (2011), 'Al Qaeda in The Arabian Peninsula', AQAM Futures Project Case Study Series, No: 3, s. 1.
[253] Türkoğlu, Rıdvan (2011), dn. 236.
[254] O'Driscoll, Dylan (2017), 'Violent Extremism and Terrorism in Yemen', University of Manchester, s. 5.
[255] İbrahim Arslan, "Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel/Küresel Güç Mücadelesi"
[256] O'Driscoll, Dylan (2017), s. 5

4.1.2.3. İslam Devleti (IS, ISIS, DAEŞ)

Uzun süreli çatışma ortamının getirdiği boşluktan yararlanmak isteyen DAEŞ 2014 yılında Yemen'de organize olmaya başlamıştır. Örgüt daha önce AYEK'e bağlı olan militanlardan oluşmaktaydı. 20 Mart 2015'te iki Şii camiini hedef alan intihar saldırısı düzenlemişlerdir. Saldırılarda 142 kişi hayatını kaybetmiştir. Yemen tarihinin en kanlı saldırılarından biri olan bu olaydan sonra da Şii toplumu ve Husileri hedef alan terör faaliyelerine devam etmişlerdir.[257] Yemen EL Kaidesi ile de pek çok fikir ayrılığı yaşayan IŞİD zamanla AYEK'le rekabet içerisine girmiştir. Sözlü beyanlarla devam eden bu rekabet 2018 yılında fiilî boyut kazanmış ve IŞİD El Kaide'nin mevzilendiğin bölgelere yönelik saldırılar düzenlemiştir.[258]

4.1.2.4. Güney Hareketi (*al-Hirak* al-Janoubi)

Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesinden sonra iki taraf da etki alanlarını genişletmek, kendi iktidarlarının meşruiyetini arttırmak istemiştir. Yeni kurulan hükûmette cumhurbaşkanı olarak birleşme öncesi Kuzey Yemen devlet başkanlığını yürüten Abdullah Salih, cumhurbaşkanı yardımcısı olarak Güney Yemen Sosyalist Partisi lideri Ali Salim El Beyd ve başbakan olarak da Güney Yemen Cumhurbaşkanı Haydar Ebubekir El Attas seçilmiştir.[259] Bu hükûmet modelinde, Güney Yemen'in nüfusunun Kuzey Yemen'in dörtte biri olmasına rağmen Yemen Sosyalist Partisi'ne ayrıcalıklı bir statü sağlanarak eşit iktidar paylaşımı yapılmaya çalışılmıştır. Nüfus dengesizliğinin farkında olan El Beyd, ilk yapılacak seçimleri kaybedeceğinin farkında olduğu için seçimlerin ertelenmesini istemiştir. Pek tabii bu istek kabul edilmemiş ve 1993 yılında yapılan seçimleri Kuzey Yemenli lider ezici üstünlükle kazanmıştır. El Beyd seçim sonuçlarına itiraz etmiş ve ayrıcalıklı statülerinin devam ettirilmesini istemişlerdir. El Beyd'in bu isteklerinin de reddedilmesinden sonra başlayan gerilim Şubat 1994'te silahlı çatışmalara dönüşmüştür ve Ali Salim Beyd Güney Yemen'in bağımsızlığını ilan etmiştir.[260] Salih Rejimi tarafından bu iddialar tanınmamış ve isyanlar bastırılmıştır. Geçen zaman içerisinde hükûmetin baskılarına maruz kalan güneylilerin fikirleri 2007 yılında siyasi bir şekil almaya başlamıştır.

[257] Swietek, Hubert (2017), s. 48.
[258] Mepanews, 'El Kaide Yemen'de IŞİD'e Karşı Saldırı başlattı.', <https://www.mepanews.com/el-kaide-yemende-iside-karsi-saldiri-baslatti-22955h.html> s.e.t. 30.04.2019.
[259] ORSAM, 'Güney Yemen Bağımsızlık Hareketi', <http://orsam.org.tr/orsam/gencorsam/10841?dil=tr> s.e.t. 13.03.2019.
[260] Türkoğlu, Rıdvan (2011), dn. 236.

1994 yılında yaşanan bu iç savaştan sonra emekliliğe zorlanan subaylar emekli aylıklarının azlığı, iş fırsatları ve güneye yönelik siyasi reformlar için Salih hükûmetine bir dizi mektuplar yazmışlardır. Dilekçeleri reddedilen subaylar barışçıl siyasi gösteriler düzenlemişler ve sonrasında bu hareket El Hiraak olarak tanınmıştır.[261] 14 Ekim 2007 tarihinde Güney Yemenliler, İngiliz sömürgesini bitiren devriminin yıldönümünde Aden'de düzenlenen gösterilerde hükûmet güçleri tarafından dört kişi öldürülmüştür. Bu olaydan sonra el Hiraak Hareketi'nin protestolarının büyüklüğü gittikçe artmıştır.[262] 2011 yılında gerçekleşen halk ayaklanmalarında El Hiraak Hareketi de devrimi desteklediklerini açıklamışlardır.

Hirak Hareketi bugün hâlâ ayrılıkçı taleplerinden vazgeçmiş değillerdir. Öyle ki hareketin kurucu liderlerinden el-Amid Ali es-Said 2015 yılında Anadolu Ajansı'na verdiği röportajda şu sözleri söylemiştir;

> *"Güney Yemen'in kendi tarihi, geçmişi vardır. Asıl ismi de Demokratik Güney Yemen Arap Cumhuriyeti'dir. Artık yeni neslin geleceği için yeniden devletimizi kuracağız…"*[263]

4.1.3. Yemen'de Arap Baharı

Yemen'de 1978'den beri devlet kurumlarının çoğu kendisinin ve ailesinin kontrolünde olan, pek çok çıkar grubu tarafından desteklenmeyen bir Salih Rejimi mevcuttur. Bu durum Yemen'de sık sık iç karışıklıkların çıkmasına neden oluyordu. Dolayısıyla Arap Baharı'nın Yemen'e sıçramaması olanaksızdı. Gösteriler ilk olarak 2011 Ocak ayında Saana Üniversitesi'nde bir grup gencin Salih karşıtı protestoları ile başlamıştır. Öğrenciler Islah partisinin başını çektiği muhalif partilerce de desteklenmiştir. Zamanla bu göstericilere karşı Salih yanlısı gençler tepki göstermeye başlamış ve başlarda sakin geçen bu olaylar Salih karşıtlarına bazı aşiret ve askerlerin de destek vermesiyle silahlı çatışmaya dönüşmüştür. [264]Salih'in önemli müttefiklerinden olan ve siyasi ve ekonomik açıdan önemli bir aktör olan General Muhsin El Ahmar'ın da göstericilere destek vermesi durumun ciddiyetini

[261] Thomas M. Garvey (2014), The Al-Hiraak Movement In Yemen: A Study of the Implications of Federalization on a Secession Movement, United States Army, School of Advanced Military, s. 24-25.
[262] A.g.e.
[263] Anadolu Ajans, 'Güney Yemen Devleti'ni Kuracağız',
<http://aa.com.tr/tr/dunya/guney-yemen-devletini-kuracagiz/80031> s.e.t. 04.04.2019.
[264] Muslu, Ensar (2015), 'Askerî Müdahaleyle Yemen Devletini Yeniden Tesis Çabaları ve Menfi Gelişmeler', Orta Doğu Analiz, Cilt: 7 Sayı: 71, s. 47-48

arttırmıştır. Yemen'de muhalefet farklı çıkarlara sahip olsa da Salih'e karşı birleşmişlerdir.[265] Anlaşmazlık, Kasım 2011'de Salih'in uluslararası baskı altında, Körfez İşbirliği Konseyi'nin girişimleri sonucu imzalanan anlaşma ile geçici olarak çözülmüştür. Bu girişim iç savaşı bir süre önledi. Anlaşmanın gereği olarak Salih iktidarı Hadi'ye devretmiştir. Hadi, Şubat 2012'de yapılan seçimi kazanarak resmî olarak devlet başkanı seçilmiştir.[266] Salih, görevi bıraktığı hâlde orduyla olan bağlantısını kesmemiş ve bu yüzden Hadi'nin ordu ve güvenlik güçleri üzerindeki otoritesi güçlü değildir.[267]

Sorunlar, Hadi döneminde de bitmemiştir. Hadi'nin devlet başkanlığını ilan ettiği törende bile El Kaide tarafından bir saldırı düzenlenmiş ve 26 asker yaşamını yitirmiştir. Hadi Abdullah Salih döneminden kalan büyük ekonomik ve toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Ülkenin karşı karşıya olduğu bu ağır sorunların çözümü için önemli siyasi partilerin katıldığı Ulusal Diyalog Konferansı (UDK) kurulmuştur. Bu konferans Mart 2013'te yeni anayasanın yazılmasını ve devletin yeniden yapılandırılmasını sağlamak amacıyla çalışmalara başlasa da başarılı olamamıştır. Bu çalışmalarda alınan kararlar özellikle Husiler ve Güney Hareketini tatmin etmemiştir. Ocak 2014'e gelindiğinde bu iki taraf UDK'dan çekildiklerini açıklamıştır.[268]

4.1.4. Husi Darbesi

Husiler Ulusal Diyalog Konferansı tarafından düzenlenen ve Hadi'nin kabul ettiği ülkenin altı federal bölgeye bölünmesi planına son derece karşıydılar. Bu durumun kendi bölgelerindeki geri kalmışlığı pekiştireceğini düşünüyorlardı ve itirazda bulundular. Tartışmalı bir diğer husus, devletin reformlarına izin vermek ve yeni bir anayasa taslağı hazırlamak için Hadi'nin görev süresinin bir yıllığına uzatılması olmuştur. Bu anlaşmazlıklar yaşanırken bir yandan da halk petrol fiyatlarının artması ve sık sık elektrik kesintilerinin yaşanması gibi sebeplerle protestolar yapmışlardır. Bu protestoların başını

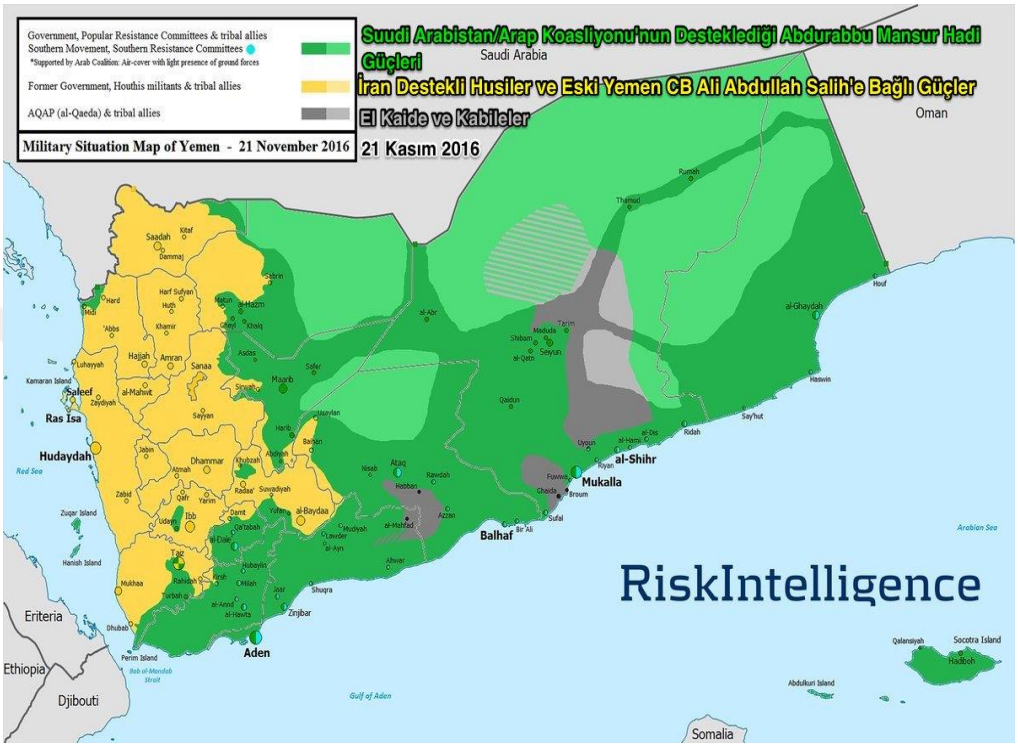
[265] Gün, Mehmet Salih (2012), s. 127
[266] Popp, Roland (2015), 'War in Yemen: Revolution and Saudi Intervention', Center for Security Studies (CSS), 175, (Haziran, 2015), Sayı: 175, s. 1-4.
[267] Cordesman Anthony H. (2017), 'The War in Yemen: Hard Choices in a Hard War', Center For Strategic and International Studies, Review Draft, s. 7.
[268] Kurt, Veysel (2019), 'Arap İsyanları Sonrasında Orta Doğu'da Vekâlet Savaşları: Yemen Örneği', International Journal of Political Science & Urban Studies, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 314.

Husiler çekmiştir. Zamanla protestolar sadece Husilerin katıldığı gösterilere dönüşmüş ve Husiler bu gösterilerle hükûmet üzerinde baskı kurmaya başlamıştır.[269]

Hadi devlet başkanlığına geldiğinde ilk girişimlerinden biri ordunun reformu ve yeniden yapılandırılması olmuştur. Çünkü özellikle ordu ve güvenlik güçleri üzerinde hâlâ Salih'in etkinliği devam etmiştir. Bu durum zamanla Salih'in Hadi'ye karşı harekete geçmesine ve Husiler ile Salih yanlıları arasında bir ittifakın ortaya çıkmasına neden olmuştur.[270] Birleşerek güçlenen ve Hadi'nin otorite boşluğundan faydalanan Husi-Salih güçleri Eylül 2014'te Sana'yı, Ocak 2015'te hükûmeti ele geçirdi ve daha sonra ülkenin çoğunda kontrolü sağlamıştır.(daha sonra bu ittifak bozulacak ve 2017'de Salih Husiler tarafından öldürülecektir.)[271] İşgaller sonucu görevinden istifa eden Hadi, Husiler tarafından ev hapsine mahkûm edilmiştir. 21 Şubat'ta ev hapsinden kurtularak Aden'e kaçan Hadi, burada istifasını geri çektiğini duyurarak Aden'i geçici başkent ilan etmiştir. Aden bölgesinde etkin olmayan Husiler bölgeye ilerleyerek orayı da etki altına alınca Hadi yurt dışına kaçmak zorunda kalmış ve Suudi Arabistan'a sığınarak BM'ye yardım çağrısında bulunmuştur.[272] Hadi'nin çağrısı, Suudi Arabistan tarafından destek bulmuştur. 26 Mart 2015 tarihinde Suudi Arabistan öncülüğünde Husilere karşı askerî operasyonlar başlamıştır. Kararlılık Fırtınası Adı verilen bu operasyonlar Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri (Umman hariç), Fas, Sudan, Mısır, Ürdün ve Pakistan da dâhil olmak üzere Sünni Müslüman tarafından desteklenmiştir.[273] Operasyonun temel amacı Husilerin ülkeye yayılmalarının önlenmesi ve Hadi yönetiminin tekrar tesis edilmesidir.[274] Suudi Arabistan'ın bu operasyona gönüllü olmasının en önemli sebeplerinden biri, İran'ın Husiler vasıtasıyla Yemen'de etkin hâle gelmeye başlamasıdır. 21 Nisan'da operasyonun sona erdiği açıklansa da aynı gün Umudun Yeniden Tesisi adı altında yeni bir operasyon başlatılmıştır. Operasyonlar sırasında Yemen'de milisler ve siviller dâhil binlerce kişi hayatını kaybederken Koalisyon güçler de ciddi zayiatlar vermiştir.

[269] Muslu, Ensar, 'Yemen 2014': İnat, Kemal/ Ataman, Muhittin (Editörler) (2015) Orta Doğu Yıllığı 2014, 1. Baskı, İstanbul, Açılım Yayın, s. 237.
[270] Arraf, Sari (2017), s. 3-4.
[271] Ayrıntılı bilgi için bk. ; https://www.ntv.com.tr/dunya/yemende-devrik-lider-salih-olduruldu,CwbbSGAln0SdTa_IVqeAag
[272] [272] Muslu, Ensar, 'Yemen 2015': İnat, Kemal (Editör)(2016) Orta Doğu Yıllığı 2015, 1. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap, s. 249
[273] Stenslie, Stig (2015) 'Decisive Storm": Saudi Arabia's attack on the Houthis in Yemen', NOREF, <https://www.files.ethz.ch/isn/191021/fdae163be3c9b498ae792fb7bd161c81.pdf> s.e.t. 15.08.2020.
[274] Kurt, Veysel (2019), s. 316

Ülkenin büyük çoğunluğunun Husilerin kontrolünden alınmasına karşın operasyonlar hâlâ Suudi Arabistan ve BAE öncülüğünde devam etmektedir. Kasım 2018'de Hudeyde'yi Husilerden almak için başlatılan operasyonda kısa sürede yüzlerce insanın hayatını kaybetmesi, uluslararası camianın dikkatini çekmiştir. BM dâhil birçok ülke operasyonların sonlandırılmasını ve ateşkes sağlanmasını talep etmiştir.[275]

Şekil 4.2. 2016 yılında Ülke'de durum[276]

4.2. İran'ın Yemen'e Müdahalesi

4.2.1. İran-Yemen İlişkilerine Tarihsel Bir Bakış

İran'ın başta Yemen olmak üzere Arap ülkelerindeki rolü tartışılırken tarihsel arka planı göz ardı etmemek gerekmektedir. Çünkü tarihsel faktörler İran'ın komşu ülkelerine yönelik davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. İran'ın başta Yemen olmak üzere bazı Arap ülkeleriyle olan ilişkilerinde tarihsel Pers imparatorluğunun izlerini görmek mümkündür. Bu konuyla ilgili Hamaney bir konuşmasında Suriye ve Lübnan'daki nüfuzuna

[275] Telci, İsmail Numan (2018) Yemen'de Ateşkes Anlaşması ve Kalıcı Barışın İmkanı, SETA, <https://www.setav.org/yemende-ateskes-anlasmasi-ve-kalici-barisin-imkani/> s.e.t. 14.04.2019

[276] Stratejik Ortak, Yemen'de Son Durum <https://www.stratejikortak.com/2020/04/yemende-son-durum.html> s.e.t. 03.09.2020.

işaret ederek İran'ın sınırlarının Akdeniz'e kadar uzandığını dile getirmiş ve Ahmani (M.Ö. 550) ve Sasani (M.S. 226) imparatorluklarını işaret ederek "bu İran etkisinin Akdeniz kıyılarına üçüncü kez ulaşması" ifadelerini kullanmıştır.[277]

İran ile Yemen arasındaki temas uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Yemen Himyar hanedanlığından beri Pers ve Roma imparatorlukları arasında bir güç mücadelesi merkezi olmuştur.[278] Yemen ile İran ilişkileri, Habeşistan'la Yemen'in Birinci (335) ve İkinci (525) Savaşına dayanmaktadır. İran ile Yemen ilk siyasi ilişkileri bu süreçte başlamıştır. O tarihte Yemen Kralı Seyf bin Ziyezen, o zamandaki İran'ın İmparatorundan Habeşistan'ın işgalini sonlandırmak için yardım istemiştir. İslam'ın kabulünden sonra Yemen-Iran ilişkileri biraz daha güçlenmiştir.[279] Ancak yine de iki ülke arası temaslar sınırlı ölçüde kalmıştır.

Modern anlamda İran-Yemen ilişkileri yine sınırlı ölçüde devam ettirilmiştir. 1950'lerde İngiliz hâkimiyetindeki Aden ve çevresi İran petrollerinin dünyaya sevk edilmesi konusunda önemli bir merkez hâline gelmiştir.[280] İran, 1962-67 Yemen İç Savaşı'nın dışında kalmış ve Mısır'ın desteklediği Cumhuriyetçi güçlere karşı mücadele eden Suudi yanlısı Zeydilere sınırlı ölçüde destek vermiştir. Cumhuriyetçi tarafın savaştaki zaferinden sonra, yeni Yemen Arap Cumhuriyeti monarşik İran ile gergin ve minimal ilişkiler sürdürmüştür.[281]

1986 yılında Güney Yemen'de Devlet Başkanı Ali Nasır Muhammed ile selefi Abdulfettah İsmail arasında çıkan anlaşmazlık iç savaşa dönüşmüştür. İç Savaş sonucunda devlet başkanı ve beraberinde atmış bin Güneyli Kuzey Yemen'e kaçmak zorunda kalmıştır. Ali Nasır yönetimi yerine Marksist bir yönetim kurulmuştur. Bugünkü el-Hirak Lideri Ali Salim el-Beyd, Yemen Sosyalist Partisi Genel Sekreterliği görevine getirilmiştir. [282] Tahran, Güney'de yaşanan bu iç savaşta radikal Marksist fraksiyonu desteklemiştir. Kaybeden taraf içerisinde olan kişilerden biri de bugünkü Yemen devrik lideri Abdurabbu Mansur el-

[277] Mohammed Hassan al-Qadhi (2017) 'The İranian Role in Yemen and Its Implications on the Regional Security' Arabian Gulf Centre for İranian Studies (AGCİS), Study, s. 24.
[278] A.g.e.
[279] Hafryat, اليمن في إيران: كيف وصل البلد "السعيد" لكل هذا الدمار؟ <https://www.hafryat.com/ar/blog/%D8%A5%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%85%D9%86-%D9%83%D9%8A%D9%81-%D9%88%D8%B5%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%84%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B9%D9%8A%D8%AF-%D9%84%D9%83%D9%84-%D9%87%D8%B0%D8%A7-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%85%D8%A7%D8%B1%D8%9F> s.e.t. 29.01.2020.
[280] Özhazar, İbrahim / Elbinsoy, İsa (2017), s. 205.
[281] Juneau, Thomas (2016), s. 655.
[282] Aljazeera, Kronoloji: Yemen'in Dönüm Noktaları <http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-yemenin-donum-noktalari> s.e.t. 29.01.2020

Hadi'dir. Bazı Güneyliler İran'ın karşı tarafı desteklemesinin Hadi'nin İran'a beslediği derin antipatinin sebebini açıkladığını söylemektedir.

1990'da İran Yemen'le görece samimi ilişkiler kurmuştur. Çünkü Ali Abdullah Salih genellikle kendi çıkarlarına hizmet ettiğini düşündüğü herhangi bir devletle ilişkiler kurmaya açık olmuştur.[283] Ayrıca o dönem İran, Körfez bölgesinde hegemonik hırslar iddia etmediği ve Orta Doğu'daki bir Şii bloğun liderliğinden bahsetmediği için Yemen hükûmeti tarafından tehdit olarak görülmemiştir. İran'ın Yemen için tehdit olabileceği iddiaları ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Irak'ta yaşanan Şii-Sünni çatışmasında Şii blokunu desteklemesi ile daha sık dile getirilmeye başlanmıştır. 2006 yılında meydana gelen Lübnan Savaşı öncesinde, sonrasında ve sırasında İran'ın açık bir şekilde Hizbullah'ı desteklemesi ile daha çok dile getirilmeye başlanmıştır.[284]

2010 yılına gelindiğinde Yemen açık bir şekilde İran'ı Husi isyanlarını desteklemekle suçlamış ve Nisan 2010'da dört Yemenliyi İran'a ajanlık yaptığı iddiası ile ölüm cezasına çarptırmıştır. Cumhurbaşkanı Mansur Hadi döneminde İranlı diplomatlar pek çok kez saldırıya uğramışlardır. Temmuz 2013'te bir İranlı diplomat kaçırılmış ve Ocak 2014'te İranlı diplomat Ali Asgar Asadi Yemen'in başkentinde büyükelçinin evinin önünde meydana gelen silahlı saldırı sonucu öldürülmüştür. Aralık 2014'te ayrıca, Başkent Sana'da İran Büyükelçisi Hasan Seyyid Nam'ın rezidansı önünde bombalı araçla bir saldırı düzenlenmiştir.[285]

2004 yılından itibaren hükûmet güçleri ve Husiler ile yaşanan çatışmalarda İran'ın üstü örtülü de olsa Husileri desteklediği iddiaları iki ülke arasındaki ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Nitekim 2015 yılında Husilerin başkenti kontrol altına alması ve yönetimi ele geçirmesi üzerine İran Husilerle diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştır.

---

[283] Salisbury, Peter (2015), 'Yemen and the Saudi-Iranian 'Cold War'' *Chatham House The Royal Institute of International Affairs, Research Paper* s. 4.

[284] Schmitz, Rowman/ Burrowes, Robert D. (2018), Historical Dictionary of Yemen, Rowman & Littlefield, s. 249. <https://books.google.com.tr/books?id=6eeKDwAAQBAJ&pg=PA233&lpg=PA233&dq=Burrowes,+R.+D.+(2010).+Historical+dictionary+of+Yemen+(Vol.+72).+Rowman+%26+Littlefield.&source=bl&ots=uI5heSnHCd&sig=ACfU3U2c6uwm88-uLh6Ot1bPAK0ROjflDA&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjs27Tjta7nAhWiwMQBHZivCMkQ6AEwBHoECAkQAQ#v=onepage&q=Burrowes%2C%20R.%20D.%20(2010).%20Historical%20dictionary%20of%20Yemen%20(Vol.%2072).%20Rowman%20%26%20Littlefield.&f=false> s.e.t. 31.01.2020

[285] Sinkaya, Bayram (2015), 'İran-Yemen İlişkileri Ve Ensarullah Hareketi' Orta Doğu Analiz, Cilt: 7, Sayı: 67, s. 61. ; Aljazeera, 'Yemen'de İran büyükelçisine saldırı' < http://www.aljazeera.com.tr/haber/yemende-iran-buyukelcisine-saldiri> ; BBC News, 'Yemen: Iran diplomat dies in gun attack near embassy' https://www.bbc.com/news/world-middle-east-25794153 s.e.t. 31.01.2020.

4.2.2. El-Hirak ve İran İlişkisi

Güney Yemen'de 1986 yılında çatışmaların meydana gelmesi ve darbe sonrası istikrarının bozulması üzerine bu sorunlara ekonomik durgunluk da eklenince ülke farklı arayışlar içine girmiştir. Bu arayışlar arasında petrol ihracına başlayan Kuzey Yemen ile birleşme fikrinin de olması sonucunda bu fikir hayata geçirilmiş ve 1990 yılında "Kuzey Yemen liderliğinde" bir birleşme konusunda anlaşmaya varılmıştır. Ancak, Güneyliler arasında yaşanan hoşnutsuzluklar sonrası 1994 yılında başta Ali Salim el-Beyd olmak üzere Güneyliler ayrılma talebinde bulunmuş ve iç savaş çıkmıştır. Bu iç savaşın sonucunda ayrılma talebi gerçekleşmemiş ancak günümüzde hâlâ faaliyet göstermekte olan el-Hirak örgütü ortaya çıkmıştır.

Yemenli ve Batılı bazı yetkililer 1994 yılından itibaren Güney Yemen Hareketi'nin (el Hirak) liderliğini üstlenmekte olan Ali Salim el-Beyd'in İran'la yakın bağlarının olduğunu iddia etmiştir. Wall Street Journal'ın Haziran 2013'te yayınladığı haberde İran'ın Yemen'in güneyindeki bir hareketle (el-Beyd önderliğinde faaliyet gösteren el-Hirak Hareketi'ni işaret etmiştir) aynı safta yer alan militanları eğittiğini ve İran'ın Lübnanlı vekili Hizbullah'ın bu militanlara medya eğitimi ve kaynak sağladığını iddia etmiştir. Habere göre Yemenli ve Batılı yetkililer Ali Salim el-Beyd'i İran ile yakın ilişkiler kurmakla suçlamaktadır.[286] Haberde bahsedilen Hizbullah'ın örgüte medya konusunda destek sağladığı fikrini kanıtlayacak bulgular mevcuttur. İç savaştan sonra Umman'a kaçan ve oradan da Beyrut'a yerleşen el-Beyd burada Aden Live TV kanalını yayınlamaya başlamıştır. Aden Live TV istasyonunun Hizbullah'ın TV kanalı al-Manar'ın hemen yanında olduğu söylenmektedir.[287]

Tüm bu iddiaların dışında İran'ın el-Hirak'ı desteklediğini gösterecek kuvvetli deliller bulunmamaktadır. Kaldı ki el-Hirak hareketi tarihsel kökenleri olan ve herhangi bir dış gücün teşviki ile oluşmuş bir hareket olmadığı gibi Husiler kadar etkili bir örgüt olmaması da dışarıdan fazla destek almadığının bir göstergesi sayılabilir. Şüphesiz ki İran'ın Ensarullah/Husi güçleri ile ilişkisi el-Hirak ile olan münasebetten çok daha kapsamlı ve karmaşıktır.

[286] Salisbury, Peter (2015), s. 7-8.
[287] Schmitz, Rowman/ Burrowes, Robert D. (2018), s. 82.

4.2.3. Husiler ve İran İlişkisi

Şia, Hz. Peygamberin vefatından sonra devleti yönetme yetkisinin Hz. Ali'ye geçtiğini düşünen ve Hz. Ali'den sonra yönetimin onun soyundan gelenler tarafından idare edilmesi gerektiğine inanan itikadi düşünceler ile ehlisünnet anlayışından ayrılmıştır. Bu itikadi düşünceler arasından ayrılıklar oluşmasının ve Şia'nın alt mezheplere ayrılmasının en önemli sebeplerinden biri imamettir. Şiiliğin temel esaslarından biri olan imamet anlayışındaki farklılıklar sonucu Şia'nın Zeydiyye, İmamiyye, İsmailiyye başta olmak üzere Batını/İsmaili gelenekten gelen gulat (aşırı) fıkralar da olmak üzere pek çok alt mezheplere bölündüğü görülmektedir.[288] Bu alt mezheplerden olan ve İran anayasasında ülkenin resmî mezhebi olarak kabul edilen İmamiyye/İsnâaşeriyye/Caferilik ile Yemen'in yaklaşık %35-40'ını oluşturan Zeydiyye/Zeydilik arasında büyük itikadi farklılıklar vardır. Bu farklılıklardan en belirginleri şunlardır;

- Zeydiyye imamın vasfen belirlendiğine inanırken İmamiyye imamın açık bir nass ile belirlendiğini düşünmektedir. [289]

- Zeydiyye imamların masumiyeti ve gizli bilgiye sahip olması gerektiği fikrine karşıdırlar ve onlara göre imamlar doğuştan gelmeyen, sonradan da elde edilen bir bilgiye sahiptirler. Ancak İmamiyye, imamların masum olması gerektiğini ve verasetle gelen gizli bir bilgiye sahip olduklarını savunur.[290]

- Zeydiyye imametin devamı hususunda ilk dört imamı kabul etmekle beraber beşinci imamın Zeyd bin Ali olduğuna inanırken İmamiyye beşinci imamın Muhammed el Bakır olduğuna inanır ve imamlığı on iki imamla sınırlar.[291]

- Zeydiyye imamlığın babadan oğula geçmesi gerektiğini düşünmez ve aynı anda birden fazla imam olabileceğini düşünürken İmamiyye bunların aksi düşüncededir.[292]

- Zeydiyye ilk üç halifeye karşı daha ılımlıdır ve Hz. Ali'nin hilafeti konusunda işlemiş oldukları günahın, Peygamberimizi ve İslam'ı korumak gibi nedenlerle elde ettikleri sevapları ortadan kaldıracak büyüklükte olmadığını savunur. İmamiyye, dinde zaruru

[288] Gökalp, Yusuf (2014), 'İmamet Nazariyesi Bağlamında Zeydiyye'nin İmamiyye'ye Yönelik Eleştirileri' *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD),* Cilt: 14, Sayı:1, s. 90.
[289] A.g.e.
[290] A.g.e., s. 99.
[291] Açıkalın, Serpil/ Coşkun, Gamze/ Laçiner, Sedat (2011), s. 73.
[292] A.g.e.

ve açık bir şekilde bilinen bir hususa muhalefet ettiklerinden dolayı küfre düştüklerini savunur.[293]

- Zeydiyye imam olacak kişinin Cafer-i Sadık'ın (İmamiyye/Caferi fıkhının kurucusu) görüşlerinden farklı olarak sessiz ve beklemede kalmaması gerektiğini ve bir direniş hareketi başlatarak zalim idarecilere karşı mücadele edip inananların başına geçmesi gerektiğini savunur.[294]

- İmamiyye imamlığın sadece Hz. Hüseyin soyundan gelenler tarafından iddia edilebileceğini savunurken; Zeydiyye hem Hz. Hüseyin'in hem de Hz. Hasan'ın soyundan gelenler (seyyid ve şerif) tarafından iddia edilebileceğini savunur.[295]

- Zeydiyye takiye fikrine şiddetle karşı çıkarak bunu mâsiyet, yani Allah ve resulüne karşı gelme, günaha dalma olarak nitelendirmektedir. İmamiyye, takiyenin vacip olduğunu ve takiyeyi terk etmek ile namazı terk etmenin aynı şey olduğunu savunur.[296]

Yukarıda bir kısmını belirttiğiniz bu farklılıklara rağmen bugün Caferi fırkasına mensup İran ile Zeydi Husiler arasındaki bağın sebebi nedir? Zeydi kabilelerden biri olan Husiler, Zeydiliğin alt kollarından olan Carudilik koluna bağlıdır ve bu kol diğer Zeydi kolları arasında Caferiliğe en yakın olanıdır. Carudiliğin kurucusu Ebu Carud ilk zamanlarda Cafer-i Sadık'ın takipçiydi ve huruc konusundaki farklar dışında diğer konularda fikir birliğine sahipti. Öyle ki ilk üç halife ile ilgili Zeyd bin Ali'nin fikirlerine muhalefet eder şekilde Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın küfre düştüğünü savunmaktaydı. [297]Dolayısıyla Carudiliğin diğer Zeydi kollarından daha çok Caferiliğe yakın olması bu kolun hâkim olduğu grup ve bölgelerde Caferileşmeyi mümkün kılmıştır.

Carudilik mensubu Husiler ile İran arasındaki yakınlaşmanın dinî boyutu olduğu gibi siyasi boyutu da vardır. Bizi ilgilendiren Şiiliğin ilahiyat çalışmalarını ilgilendiren kısmı değil siyasi yönüne etki eden kısmıdır. 1979 yılında Humeyni önderliğinde kurulan ve ideolojisini Şiilikten alan İran İslam Cumhuriyeti'nin en önemli politikalarından biri devrim ihracıdır. Devrim ihracı politikasının ana hedefi İran toprakları dışında yaşayan Şii

[293] A.g.e., s. 106.
[294] Öztürk, Selim (2019) 'Zeydiliğin Tarihsel Süreçte Oluşumu ve Zeydiliğin İmamiyye ve İran ile İlişkisi' *Liberal Düşünce Dergisi,* Yıl:*24*, Sayı:94, s. 91.
[295] A.g.e.
[296] Gökalp, Yusuf (2014), s. 115.
[297] Öztürk, Selim (2019), s. 99.

nüfustur.[298] Husilerin de bu politikaların etkisinde kalması kaçınılmaz olmuştur. Husiler, Şii Hizbullah'ın ABD ve İsrail'e karşı açık bir şekilde cephe almasından dolayı Hizbullah'ın huruc doktrinini benimsediğini düşünmüşlerdir. Bu durum Hizbullah ve onun arka planındaki güç olan İran'ın Husiler tarafından sempatik karşılanmasını ve ortak bir noktada buluşmalarını sağlamıştır. Bu yüzden Yemen'deki Zeydi imamlar, Kum Merkezli İran Şiiliğini ve Hizbullah'ı ABD ve İsrail ile olan aleni mücadelelerinden ötürü takiyeci olarak görmemiştir.[299]

1978-79 İran İslam Devrimi'nden sonra az sayıda Zeydi Kum'daki Şii İslamı incelemek için İran'a seyahat etmiştir. Bunlar arasında Bedrettin el Husi ve ailesi, Husi hareketinin kurucusu Hüseyin el Husi ve şimdiki lideri olan Abdulmelik el Husi'de vardır. Bazı analizlere göre İran'daki bu geçici ikametleri siyasete bakış açılarını şekillendirmekte bir miktar etkili olmuştur.[300] Bedrettin el Husi Yemen'e döndüğünde vaazlarında Humeyni'ye yönelik övgülerde bulunmuş ve el Husi'nin 1986 yılında gerçekleştirdiği İran ziyaretinden sonra İran'da eğitim alan Husilerin sayısı artmıştır. Husi Hareketi'nin kurucusu Hüseyin el Husi'nin 1994 yılından sonra İran'da uzun süre kalması iki aktörün yakınlaşmasının işaretleri olarak yorumlanmıştır.[301]

1991'de Zeydi siyasi partisi olan Hizbü'l Hakk'ın gençlik kolu içinde yasal izinle kurulan Mümin Gençler Hareketi (eş-Şebabül Mümin) teşkilatının da İran Devrimi'nden etkilendiği düşünülmüştür. Kökeni 1982'lere kadar dayandırılan bu grubun İran Devrimi'nden etkilenmiş olabileceğinin bir göstergesi, Lübnan Hizbullahı'nın 1980'lerin başındaki örgütün çekirdeğini teşkil eden yapıyla aynı ismi taşıyor olmasıydı.[302] Gençler Hareketi daha sonraları Ensarullah Hareketi adını almıştır. Bu hareketin sloganının *"Amerika'ya ölüm, Yahudilere lanet, İslam'a zafer"* olması ve İran İslam Devrimi'nin ve Hizbullah'ın sloganı ile göstermiş olduğu benzerlik Ensarullah'ın bu ideolojiden etkilendiğinin bir diğer kanıtı mahiyetindedir.[303]

[298] Şahin, Mehmet 'Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller' : Şahin, Mehmet/ Yılmaz, Türel (Editörler) (2011), 1. Baskı, Ankara, Barış Kitap Basım, s. 178-179.
[299] A.g.e. s. 101.
[300] Juneau, Thomas (2016), "Iran's policy towards the Houthis in Yemen: a limited return on a modest investment" International Affairs, Volume: *92*, İssue: 3, s. 655.
[301] Kurt, Veysel (2019), s. 317.
[302] Büyükkara, Mehmet A. (2011), "Sosyal, Siyasi ve Dinî Yönleriyle Yemen Husi Hareketi", Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi, Cilt:16, Sayı: 30, s. 128-129.
[303] Öztürk, Selim (2019), s. 104.

Şekil 4.3. Fotoğrafta Husi militanları ellerinde "Allah en büyüktür. Amerika'ya ölüm. İsrail'e ölüm. Yahudilere lanet. İslam'a zafer." Yazılı pankart taşımakta. REUTERS/Naif Rahma[304]

İdeolojik etkilenmelere ek olarak Hizbullah'ın Husilere silah, fon veya savaşçı gönderdiği, Husi liderlerinin Hizbullah liderleri ile pek çok kez bir araya geldiği ve Husi lideri Abdulmelik el-Husi'nin oğlu Jibreel el-Husi ve Ensarullah Devrim Konseyi başkanı Muhammed Ali el-Husi'nin sahte pasaport kullanarak Beyrut'un güneyinde yaşadığı bilinmektedir.[305] Husi Mümin Gençler Hareketi'nin silahlı bir organizasyon olan Ensarullah hareketine dönüşmesi ve İran tarafından askerî ve mali destek alması örgütü Hizbullah gibi İran'ın sert güç politikalarının bir parçası hâline getirmiştir.

4.2.4. İran'ın Yemen'de Husilere Karşı Uyguladığı Yumuşak Güç Politikası

İran, Husileri kazanmak için sadece bu harekete çeşitli kuruluşlar, söylemler ve politikalar vasıtası ile destekte bulunmakla yetinmemiş, yumuşak güç unsurlarını kullanarak bugünkü yakınlaşmanın temelini atmış ve Yemenli Şiileri kazanmaya yönelik bir siyaset izlemiştir.[306] İran'a giderek Humeyni'nin fikirlerinden etkilenen Husi Hareketi'nin kurucuları 1986 yılından itibaren İran inkılabı ve ilkeleri hakkında öğrencilere eğitim

[304] Critical Threats <https://www.criticalthreats.org/analysis/yemens-houthi-movement-can-still-be-split-from-iran> s.e.t. 12.02.2020.
[305] Moubayed, Sami (2018), 'Houthis' visit to Beirut stirs division and controversy' The Arap Weekly < https://thearabweekly.com/houthis-visit-beirut-stirs-division-and-controversy> s.e.t. 12.02.2020.
[306] Ünalmış, Ahmet Nafiz/ Başaran, Doğacan (2019), "İran Dış Politikasında Yumuşak Güç Kullanımı ve Kamu Diplomasisi: Orta Doğu Örneği" Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi, Cilt: 3, Sayı: 1, s. 64.

kursları düzenleyerek İran Devrimi ve Humeyni'nin fikirlerini aşılamışlardır. İran Husilere bağlı birçok öğrenciye eğitim bursu imkânı tanımış, kabile şeyhlerinin çocukları ve lise mezunu Zeydi öğrencilere İmamiyyeyi ve devrim prensiplerini incelemeleri için İran büyükelçiliği tarafından dört yıllık burs sağlanmıştır.[307] İran büyükelçiliği tarafından Sana ve Sa'da'daki ortaokul ve lise öğrencilerine altı aydan iki yıla kadar burs vermek karşılığında İmamiyye enstitülerine kaydettirilmiştir. Bazı kaynaklar bu öğrencilerin İran Devrim Muhafızları Ordusu (İDMO) liderleri tarafından alındığını ve daha sonra Şiraz, Meşhed ve İsfahan'daki İDMO'ya ait kamplara gönderildikleri yazmaktadır.

İran ayrıca, İmamiyye'yi Yemen'de yaymak için bazı dinî enstitülerin kurulmasına katkıda bulunmuştur. Bu ensititülerden bazıları şunlardır: İran finansmanı ile inşa edilen Dar'ül Ulüm; Sa'da eyaletinin Maran Dağı'nın tepesinde bulunan ve Husi hareketinin ana merkezi olan Al Hadi Okulu; İmamiyye derneğinin medya komitesi olan Aden merkezli Caferi Okulu; Zeydi mezhebini öğreten ve büyük bir halk kütüphanesi bulunan Sana merkezli Bedr Alami Merkezi; Sana'da bulunan İslam Araştırmaları Merkezi; bazı Yemen eyaletlerinde merkezi bulunan ve görsel medya aracılığı ile Şii ideolojisini yayan Dar'ül Zehra Kültür Medya Vakfı; Şiiliği yaymayı amaçlayan dinî bir kültür enstitüsü olan Taiz merkezli Dar Ahbab Ahl al Bait; Na'ba Yardım Vakfı ve el Cavf Valiliği'nde bulunan Ali Asghar İbn-i Hüseyin Cemiyetidir.[308] İran bu kuruluşların ve Sana'daki büyükelçiliğin de aracılığıyla Yemen'de daha önce yapılmamış olan Gâdir-î Hum Bayramı, Aşura, bazı imamları anma günleri gibi birçok Şii kutlaması ve etkinliğinin yeniden canlandırmıştır.[309] Yemen'de doğrudan İran tarafından kurulan kurumlardan bazıları; Yemen Şehit Kurumu ve İran Sağlık Merkezidir. Yemen Şehit Kurumu Humeyni'nin talimatı üzerine kurulmuş ve İran Şehit Kurumu'na bağlı olarak hizmet vermektedir. Kurumun amacı Yemen İç Savaşı sırasında hayatını kaybeden Husilerin ailelerine ekonomik yardımlar sağlamaktır. İran Sağlık Merkezi, 2009 yılında İran Kızılayı tarafından kurularak faaliyet gösteren bir hastanedir.[310] İran hükûmeti ayrıca doğrudan Hamaney'in talimatı ile Husileri kendilerine çekmek için Kuzey İran'ın Mazenderan eyaletinde bulunan Zeydi bir imama ait olan Nasır Haqq Türbesi'ni yenilemiş ve daha sonra da onlarca Yemenli Zeydi lideri türbeyi ziyaret etmeleri için İran'a davet etmiştir.[311]

[307] Mohammed Hassan al-Qadhi (2017), s. 39.
[308] A.g.e., s. 40.
[309] A.g.e., s. 41.
[310] Ünalmış, Ahmet Nafiz/ Başaran, Doğacan (2019), s. 64.
[311] Mohammed Hassan al-Qadhi (2017), s. 41.

İran'ın propagandasını yaymak için yayın yaptığı bazı uluslararası uydu kanalları vardır ve bu kanallar vesilesi ile başta Husiler olmak üzere Yemen'deki Şii nüfus üzerinde de etki doğurabilmektedir. Bu kanallar Arapça yayın yapan haber kanalı el-Alem, Arapça dini ve mezhebine ilişkin yayınlar yapan El-Kevser kanalı, Arapça film ve belgesel programları yayını yapan İ TV ve 24 saat İngilizce yayın yapan haber kanalı Press TV kanalıdır.[312] İran, bu kanallarda uydu yayıncılığı için konusunda uzmanlaşmış yazardan yönetmene çeşitli medya rollerinde eğitim almış 1300'den fazla Yemenliyi işe almıştır.[313] İran'ın Husilere medya desteği de sağladığı bilinmektedir. Husilerin merkezi Beyrut'un güneyinde bulunan Al Masirah adlı TV kanalı bulunmaktadır. Kanalın kurucularından ve yöneticilerinden biri bugünkü Hizbullah tarafından finanse edilen kanal Hizbullah karargâhı içindeki Al Manar TV kanalının (Hizbullah'ın TV kanalı) yanında yedek stüdyolardan yayın yapmaktadır. Bir Suudi müttefiki olan Lübnan Bilgi Bakanı Melhem Riachy'nin bu kanalın kanalın lisansını geri alma girişimlerinde bulunduğu ancak başarısız olduğu bilinmektedir.[314]

4.2.5. İran'ın Yemen'deki Faaliyetlerine İlişkin Kronolojik Bulgular

İran'ın Yemen'e müdahalesi Husi Ensarullah Hareketi'ne verdiği destek neticesinde şekillenmiştir. 2004 yılından sonra İran'ın Yemen'deki rolü Husileri Yemen Hükûmeti'ne karşı giriştikleri savaşta desteklemesiyle artmıştır. 2004 yılına kadar İran'ın Yemen sorununa müdahil olduğuna dair net bir kanıt yoktur. 2004 yılında sonra İran'ın Husilere sınırlı bir şekilde askerî, mali ve siyasi destek vermeye başladığı düşünülmektedir.[315] 2007 yılında Yemen, İran'ın dinî kurumları vasıtasıyla ülkenin kuzeyinde hükûmet güçleri ile savaşan Husilere maddi destek sağladığı yönünde iddialarda bulunmuştur.[316] Yemen eski devlet başkanı Ali Abdullah Salih İran'a karşı bu suçlamalarını düzenli olarak tekrarlamıştır. 2009 yılında, silah yüklü bir İran gemisine el koyduklarını[317] açıklayarak iddialarını somutlaştırmaya çalışmıştır. Salih'in 2009 yılında İran'a yönelik ortaya koyduğu bir başka iddia, Husilerin Eritre'de İran tarafından işletilen bir kampta Hizbullah üyeleri tarafından eğitildiğidir. Ancak bu iddiaların hiçbiri bağımsız gözlemciler tarafından

[312] Yeğin, Abdullah (2013), İran Siyasetini Anlama Kılavuzu, 1. Baskı, Ankara, SETA Yayınları, s. 76.
[313] Mohammed Hassan al-Qadhi (2017), s. 42.
[314] Moubayed, Sami (2018), dn. 303.
[315] Awad, Bilal O. (2018),
'Insurgency In Yemen: Houthi And Insurgent Threats To Maritime Operations' Naval Postgraduate School Monterey, Master of Arts in Security Studies (Middle East, South Asia, Sub-Saharan Africa), s. 21.
[316] Açıkalın, Serpil/ Coşkun, Gamze/ Laçiner, Sedat (2011), s. 194.
[317] A.g.e., s. 199.

doğrulanmamıştır.[318] Wikileaks tarafından ortaya çıkarılan belgelerde de Sana'nın Amerikan büyükelçiliğinin başlangıçta bu iddialara şüpheyle yaklaştığı görülmektedir. 2009 yılına ait sızdırılan bir notta İran'ın Husilere silah kaçakçılığı yaptığına dair Yemen hükûmeti tarafından henüz net bir kanıt sunulmadığı savunulmaktadır. Bir başka belgede, Husilerin silahlarını Yemen karaborsasından ve hatta Yemen Cumhuriyeti ordusundan bazı işbirlikçi komutan ve askerler vasıtasıyla satın alarak elde ettiği bildirilmektedir. ABD yetkilileri o dönem Yemen'in silahların İran'dan geldiğini iddia ederek başarısızlığını örtbas etmeye çalıştığını düşünmüştür.[319] Başlangıçta Salih'in iddialarına kuşkuyla yaklaşan ABD'li yetkililer daha sonraları Yemen hükûmeti ile paralel açıklamalarda bulunmuştur. 2012 yılında ABD Yemen Büyükelçisi Gerald Feierstein İran'la ilgili olarak "İran'ın başta Husiler olmak üzere çeşitli radikal gruplara askerî destek ve eğitim sağlandığına inanıyoruz" ifadelerini kullanmıştır.[320] Nitekim, Nisan 2015'te kurulan BMGK İran Yaptırım Komitesi'ne sunulan bir raporda da İran'ın 2009 yılından itibaren Husilere az miktarda silah sevkiyatı sağlamaya başladığı ve daha önce de İran tarafından sınırlı destek sağlanmış olabileceği ihtimaline yer verilmiştir.[321]

Uzmanlar tarafından İran'ın Husilere desteğinin 2011 yılında sonra (Salih yönetiminin darbe ile devrilmesinden sonra) arttığı değerlendirilmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu kaotik durum, siyasi geçişte yaşanan çıkmazlar ve Yemen hükûmetinin siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarla başa çıkamaması ile zayıflayan merkezî otorite ve oluşan boşluktan faydalanan İran ülkede etkinliğini arttırmaya çalıştır.[322] NY Times'ta yer alan 15 Mart 2012 tarihli haberde, Amerikan istihbarat ve askerî yetkililerinin, İran'ın Orta Doğu'daki nüfusunu artırmak için Yemen'deki isyancılara siyasi destek ve askerî yardım sevkiyatını arttırdığını düşündüklerinden bahsedilmiştir. Aynı haberde Yüksek rütbeli bir Yemen güvenlik yetkilisi, 2012 yılının başlarında İran'ın patlayıcı madde yapımında kullanılan bazı malzemeleri Yemen'e göndermeye çalıştığı dile getirmiştir. Habere göre Kudüs Gücü tarafından desteklenen İranlı kaçakçılar, isyancıların kullandığı eski tip silahların yerine AK-47'ler, roket güdümlü el bombaları ve diğer silahları sevk etmek için küçük tekneler kullanmaktadır. İran'a yönelik bu iddialara Husi sözcüsü Yahya el-Husi'den cevap gelmiştir.

[318] Wyss, Michel D. (2016), "Iranian Proxy Warfare in Iraq and Yemen", International Institute for Counter-Terrorism, s. 36
[319] Juneau, Thomas (2016), s. 656.
[320] Wyss, Michel D. (2016), s. 36.
[321] Juneau, Thomas (2016), s. 656. ; Security Council Report, S/2015/401, < http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2015_401.pdf> s.e.t. 03.02.2020.
[322] Mohammed Hassan al-Qadhi (2017), s. 26.

Yahya el-Husi hareketin İran'a ait herhangi bir silah kullanmadığını, eğitim veya para almadığını belirterek bu iddiaların ABD ve Suudi Arabistan tarafından öne sürülen bir suçlama olduğunu söylemiştir.[323]

Ocak 2013'te, Yemenli yetkililer Yemen karasularında büyük miktarda patlayıcı, silah ve para dolu bir gemi ele geçirmişlerdir. Geminin İran'a ait bir gemi olan Jihan-I olduğu belirlenmiştir. Yetkililer yaptığı açıklamada, İran'ın Yemen içindeki isyancılara kaçak yollarla askerî mühimmat göndermeye çalıştığına dair göstergeler olduğunu söylemiştir. Açıklamanın devamında, ele geçirilen silahlar arasında sivil ve askerî uçakların düşürülmesinde kullanılan karadan havaya füzeler, C-4 sınıfı patlayıcılar, 122 milimetrelik mermiler, roket güdümlü el bombaları ve elektronik devreler, uzaktan kumandalar da dâhil olmak üzere bomba yapımı için kullanılan ekipmanların olduğu, uzaktan kumandalı tetikleyiciler ve diğer el patlayıcılarının da yer aldığı bildirilmiştir. Benzer bir yük taşıyan gemi Mart 2013'te durdurulmuştur. [324]

Thomas Juneau'nun ifadelerine göre Eylül 2014'te Sana'nın Husilerin kontrolüne geçmesi ile birlikte başlayan olaylar zinciri görünüşe göre İran'ın Husilere desteğini daha da arttırmıştır. 2014'ten bu yana ABD'li ve Batılı yetkililer İran'ın Husilere artan yardım düzeyi ile ilgili medyaya çok sayıda rapor sunmuştur. Örneğin; ABD'li istihbarat yetkilileri Husilerin İran Devrim Muhafızları Ordusu'ndan gelen birimler tarafından eğitilip donatıldıklarını, Yemen'de düzinelerce hatta yüzlerce DMO danışmanı olabilir demiştir. Bunlara ek olarak, Husi milislerinin eğitim için İran ve Lübnan'a gittikleri ve Hizbullah'ın bu konuda İran'a önemli kolaylıklar sağladığı rapor edilmiştir.[325] İran her seferinde Husilere askerî, maddi ve eğitim yardımında bulunduğu iddialarını reddetmiş ancak Husilerin başkenti işgalinden sonra Husiler ve Yemen'deki rolü hakkında daha açık olmuştur. Her ne kadar askerî, finansal başta olmak üzere pek çok destek iddialarını reddetmesine karşın Husilere siyasi ve moral desteğini daha açık bir şekilde dile getirmeye başlamıştır. Eylül 2014'te İran dinî lideri Ayetullah Ali Hamaney'in dış politika danışmanı olan Ali Akbar Velayati Tahran'ın "Husileri haklı mücadelelerinde desteklediğini" dile getirmiştir. Bölgesel basına göre Hamaney'e yakınlığıyla bilinen İran milletvekili Alireza Zakani'nin Husilerin

[323] Schmitt, Eric / Worth, Robert F. (2012), 'With Arms for Yemen Rebels, Iran Seeks Wider Mideast Role', NY Times < https://www.nytimes.com/2012/03/15/world/middleeast/aiding-yemen-rebels-iran-seeks-wider-mideast-role.html> s.e.t. 02.02.2020.
[324] Shanker, Thom / Worth, Robert F. (2013) 'Yemen Seizes Sailboat Filled With Weapons, and U.S. Points to Iran', New York Times < https://www.nytimes.com/2013/01/29/world/middleeast/29military.html> s.e.t. 01.02.2020 ; Juneau, Thomas (2016), s. 657.
[325] Juneau, Thomas (2016), s. 657.

Sana'yı ele geçirmesinin "Tahran'daki rejim için bir zafer olduğunu" ve İran'ın şu anda Bağdat, Beyrut, Şam ve Sana olmak üzere dört başkenti kontrol ettiğini söylediği iddia edilmiştir.[326] İran Haber ajansı Defa Press'in haberinde Hamaney'in Kudüs Gücü Birliklerindeki Temsilcisi Hüccetü'l İslam Ali Şirazi haber ajansı muhabiri ile yaptığı röportajda "Hizbullah yıllar önce Lübnan'da oluştu, bunu Irak ve Suriye izledi. Bugün Yemen'de Ensarullah'ın oluşumuna tanıklık ediyoruz ve gelecekte tüm bu gruplar İslam'ın ve Müslümanların tüm düşmanlarına karşı çıkacaktır." ifadelerini kullanmıştır.[327] 2014 yılında İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani Husileri'in başkent Sana'yı ele geçirmesini "parlak ve yankılanan bir zafer" olarak nitelendirmiştir.[328] Ancak, bunlar ve benzeri açıklamalarla Tahran, Husilere sempati duyduğunu dile getirmekle sınırlı kalmış ve yukarıda da belirtildiği gibi finansal ve askerî yardım sağladığı iddialarını her seferinde yalanlamıştır. Bu yalanlamalardan biri 31 Mart 2015 tarihinde gelmiştir. İran Haber Ajansı Press TV'de yayınlanan makaleye göre, İran Dış İşleri Bakanlığı Sözcüsü Marziyeh Afkham "İran Cumhuriyeti'nin Yemen'e silah sevkiyatı iddiaları tamamen uydurma ve tamamen yalandır." ifadelerini kullanmış ve bu tür iddiaların Yemen'e yapılan askerî saldırıyı asla haklı çıkarmayacağını dile getirmiştir.[329]

2015 yılında Husi Ensarullah Hareketi'nin yönetimi ele geçirmesi ve Yemen'e Suudi Arabistan öncülüğünde "Kararlılık Fırtınası" operasyonu düzenlenmesi İran'ın Yemen'e olan ilgisini farklı bir boyuta taşımış ve Suudi Arabistan ile üstü örtülü girdiği vekâlet savaşının boyutlarını ciddileştirmiştir. Husilerin yönetimi ele geçirmesinden sonra Şubat 2015'te İran Dış İşleri Bakan yardımcısı Husiler ve Yemen birliği için siyasi destek sözü vermiş, Husileri "iç barış ve siyasi istikrarın yeniden tesis edilmesi için büyük adımlar atmış"

---

[326] Salisbury, Peter (2015), s. 8-9. ; Fakhri Al-Arashi (2015), 'Iran brags that Sana'a is the fourth Arab capital they control' National Yemen < https://nationalyemen.com/2014/09/27/iran-brags-that-sanaa-is-the-fourth-arab-capital-they-control/> s.e.t. 02.02.2020

[327] پرس دفاع با وگوگفت در شیرازی الاسلامحجت:
است لبنان اللهحزب مشابه نسخه یمن انصارالله /باشند ایران شست ضرب منتظر هاصهیونیست
<https://defapress.ir/fa/news/39179/%D8%B5%D9%87%DB%8C%D9%88%D9%86%DB%8C%D8%B3%D8%AA%E2%80%8C%D9%87%D8%A7-%D9%85%D9%86%D8%AA%D8%B8%D8%B1-%D8%B6%D8%B1%D8%A8-%D8%B4%D8%B3%D8%AA-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D8%A8%D8%A7%D8%B4%D9%86%D8%AF-%D8%A7%D9%86%D8%B5%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87-%DB%8C%D9%85%D9%86-%D9%86%D8%B3%D8%AE%D9%87-%D9%85%D8%B4%D8%A7%D8%A8%D9%87-%D8%AD%D8%B2%D8%A8%E2%80%8C%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87-%D9%84%D8%A8%D9%86%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D8%B3%D8%AA> s.e.t. 02.02.2020

[328] Awad, Bilal O., s. 25.

[329]Press TV, 'Iran brushes off claims of arms flow to Yemen' < https://www.presstv.com/Detail/2015/03/31/404064/Iran-rejects-claims-of-arms-flow-to-Yemen> s.e.t. 08.02.2020

bir hareket olarak nitelendirmiştir. Bu açıklamadan kısa bir süre sonra Tahran'dan dönen Husi yetkililerinden oluşan bir heyet İran'ın kendilerine bir dizi ekonomik destek paketi sağlama sözü verdiğini duyurmuştur. Ayrıca, İran ve Husiler Tahran ile Sana arasında günde iki uçuş yapılacağını duyurmuşlardır.[330] Ancak kısa bir süre sonra askerî operasyonların başlaması ile birlikte havaalanı kapatılmıştır. 26 Mart 2015 tarihinde ilan edilen Kararlılık Fırtınası Operasyonu kararından hemen sonra İran Dış İşleri Bakanı Cevat Zarif bir açıklama yaparak operasyonu "askerî saldırganlık" olarak nitelendirmiştir. Saldırının Yemen'in egemenliğine aykırı olduğu ve derhâl durdurulması çağrısında bulunmuştur.

Mart 2015'te Suudi Arabistan ABD büyükelçisi (günümüzde Suudi Arabistan Dış İşleri Bakanı) Adel el-Jubeyr verdiği bir röportajda İran'ın Husilere silah, eğitim ve danışmanlık desteği sağladığına dair ve Hizbullah ajanlarının Yemen'de bulunduklarına dair raporları olduğunu söylemiştir. Aynı röportajda el-Jubeyr "Husiler Sana'yı ele geçirdiklerinde yaptıkları ilk şeylerden biri İran Devrim Muhafızları Ordusu ve Hizbullah'ın yakalanan üyelerini serbest bırakmaktı" diyerek İran ve Husiler arasındaki müttefikliklik ilişkisine dikkat çekmiştir. Jubeyr röportajında "Kararlılık Fırtınası" operasyonunu işaret ederek "Bu gerçekten Yemen'in meşru hükûmetini savunmak ve Yemen halkını İran ve Hizbullah ile uyumlu radikal bir militan grup (Ensarullah) tarafından ele geçirilmekten korumak için yapılan bir savaş." ifadelerini kullanmıştır.[331] Bir Husi yetkilisi Reuters'e verdiği demeçte, grubun İran'dan yardım almadan Suudi liderliğindeki hava saldırılarına karşı koymaya hazır olduğunu söylemiş, başka bir Husi yetkilisi ise Yemen halkı bu saldırıyla herhangi bir yabancı müdahale olmaksızın yüzleşmeye hazırdır diyerek iddiaları reddetmişlerdir.[332]

El-Jubeyr'in bu açıklamasından kısa bir süre sonra Nisan 2015'te Reuters haber ajansı Yemen'de iki İranlı subayın yakalandığına dair bir habere yer verilmiştir. Haberde Güney liman kenti olan Aden'de albay ve yüzbaşı olduğu tespit edilen İranlıların ağır silahlı çatışmalarla sarsılan iki ayrı bölgede ele geçirildiği ve bu bilginin üç farklı kaynak tarafından doğrulandığı yazmaktadır. Kaynaklardan biri Reuters'e verdiği demeçte "İlk

[330] Juneau, Thomas (2016), s. 658.
[331] Arap News, 'Hezbollah 'operating in Yemen' with Houthis' <https://www.arabnews.com/saudi-arabia/news/724391> s.e.t. 02.02.2020
[332] Strobel, Warren/ Hosenball,Mark (2015), 'Elite Iranian guards training Yemen's Houthis: U.S. officials', Reuters <https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-houthis-iran/elite-iranian-guards-training-yemens-houthis-u-s-officials-idUSKBN0MN2MI20150327> s.e.t. 03.02.2020

soruşturma, Kudüs Gücü'nden olduklarını ve Husi milislerinin danışmanı olarak çalıştıklarını ortaya çıkardı." ifadelerini kullanmıştır.[333]

İran'ın Yemen'deki çatışmayı Husilere verdiği destekle körüklediği düşünülürken İran bir hamlede bulunmuş ve Nisan 2015'te İran Dış İşleri Bakanı Cevat Zarif Birleşmiş Milletler'e dört maddelik bir çözüm planı sunmuştur. Bu çözüm planının maddeleri şu şekildedir;

1. Acil ateşkes ve tüm yabancı askerî saldırıların sona ermesi,
2. İnsani yardım,
3. Geniş bir ulusal diyaloğun yeniden başlaması,
4. Kapsayıcı bir ulusal birlik hükûmetinin kurulması.[334]

İran tarafından öne sürülen bu çözüm planı İranlı yetkililer tarafından çeşitli dönemlerde tekrar tekrar dile getirilmiştir. Ancak, Cevat Zarif'in bu planı ne Yemen'e operasyon başlatan güçler tarafından ne de uluslararası kamuoyu tarafından herhangi bir karşılık bulamamıştır.[335]

Jack Freeman'a göre Husiler başkenti işgal ile sonuçlanan bu girişiminde Hizbullah'ın "isyan modelini" kendilerine örnek almıştır. Lübnan Hizbullahı'nın ruhani lideri olarak kabul edilen Ayetullah Muhammed Hüseyin Fadlallah'ın da Husilere bu modeli kitaplar, videokasetler ve hatta dersler yardımı ile sunduğu iddia edilmiştir. Hizbullah Ensarullah'ı askerî olarak desteklediği gibi pek çok zaman da söylemsel olarak desteklemiş ve aralarındaki ilişkiyi İran'ın yaptığının aksine gizleme ihtiyacı duymamışlardır. 2016 yılına gelindiğinde Hizbullah Husiler konusunda çarpıcı bir açıklamada bulunmuştur. Açıklamada Hizbullah komutanı "Suriye ile işimiz bittikten sonra Yemen'le başlayacağız, Hizbullah zaten orada... Suudi Arabistan'a Toçka füzelerini fırlatan kim? Onlar Husiler değil, biziz!"[336] diyerek hem Husilerle aynı safta savaştıklarını doğrulayacak bir açıklama yapmış hem de Suudi Arabistan'a karşı tehditte bulunmuştur. İran'ın Orta Doğu'da vekili olarak görülen Hizbullah'ın bu açıklaması İran'ın da Husilere desteğini dolaylı yoldan

[333] Mukhashaf, Mohammed (2015), 'Yemeni Militiamen say captured two Iranian officers in Aden' < https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-airstrikes-idUSKBN0N207I20150411> s.e.t. 03.02.2020
[334] Charbonneau, Louis (2015) 'Iran submits four-point Yemen peace plan to United Nations' Reuters < https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-iran/iran-submits-four-point-yemen-peace-plan-to-united-nations-idUSKBN0N823820150417> s.e.t. 25.01.2020
[335] Kurt,Veysel (2019), s. 319.
[336] Awad, Bilal O. (2018), s. 25.

kanıtlar bir delil olarak görülmektedir. Nitekim İran'ın 2015-2016 yılları arasında Yemen'e 2000'den fazla küçük silah sevkiyatında bulunduğu ve bu silahların İran tarafından Irak'taki Şii milislere verilen silahlarla birebir aynı olduğu tespit edilmiştir.[337]

BAE, 2017'de Kızıldeniz'in güneyindeki Küçük Mukha limanında üç deniz mayını keşfetmiştir. Kızıldeniz'in güneyinde Thwaq Adası yakınlarında iki benzer mayın daha bulunmuştur. BM paneli 2015'teki İran Silah Fuarı'ndan elde edilen verileri kullanarak, Husilerin Kızıldeniz'de kullandığı mayınların "İran'da üretilen denizaltı mayınlarının büyüklüğü ve şekli açısından uyumlu" olduğu kanaatine varmış[338] ve Husilere bu mayınların İran tarafından sağlandığı düşünülmüştür. İran ise BM'nin bulgularını önyargılı ve Suudi Arabistan tarafından "uydurulan" kanıtlara dayalı olduğunu ve İran'ın Yemen'e silah nakli veya üretimi gibi bir politikası olmadığını öne sürmüştür.[339]

2 Nisan 2017 tarihinde biri keskin nişancı olmak üzere iki Husi militanı Yemen ordusu tarafından yakalanmış ve yapılan sorgulamada Lübnanlı ve İranlı uzmanlar tarafından eğitildiklerini itiraf etmişlerdir.[340] Kasım 2017'de Suudi Arabistan önderliğindeki Koalisyon güçlerine ait savaş uçakları, Husilere yardım taşıdığını düşündükleri İran uçağının uçuşunu engellemek için Sana Uluslararası Havaalanı'nı bombalamışlardır. İran Resmî Haber Ajansı IRNA, uçağın İran Kızılayı'na ait olduğunu belirtmiş ve uçakta tıbbi malzeme ve gıda malzemeleri bulunduğunu öne sürmüştür. 2017 yılında İran'a yönelik Yemen hükûmetinin bir diğer suçlaması, Yemen eski devlet başkanı Ali Abdullah Salih'in avukatı Muhammed el-Maswari tarafından gelmiştir. Maswari, İran füzelerinin kara, deniz ve hava yolu ile parçalar hâlinde Yemen'e sokulduğunu ve bu füzelerin kullanımı konusunda Husileri eğitmek için İran'dan ve Lübnan'dan uzmanlar gönderildiğini dile getirmiştir.[341]

---

[337] ANKASAM, 'İran'ın Yemen'deki Faaliyetleri' <https://ankasam.org/iranin-yemendeki-faaliyetleri/#_edn15> s.e.t. 21.12.2019

[338] A.g.e., s. 23.

[339] A.g.e., s. 24.

[340] Tamer, Cenk (2017), 'İran'ın Yemen'deki Faaliyetleri' ANKASAM, <https://ankasam.org/iranin-yemendeki-faaliyetleri/#_edn15> ; Mohammed al-Arab / Hani al-Sufyan(2017) 'Captured Houthi militias reveal they were trained by Iran', Al Arabiya <https://english.alarabiya.net/en/News/gulf/2017/04/02/Captured-Houthi-militias-reveal-they-were-trained-by-Iran.html> s.e.t. 05.02.2020.

[341] Yeni Yemen, 'Salih'in avukatı: İran füzeleri kara, deniz ve hava yolu ile Yemen'e geçti' < https://www.yeniyemen.com/post/view/2060> s.e.t. 03.02.2020.

15 Ocak 2018 tarihli CNN haberine göre BM'nin gizli bir raporunda, İran'ın savaş nedeniyle parçalanmış Yemen'de Suudi liderliğindeki askerî koalisyona karşı savaşan Husi isyancılarına balistik füze tedarikini ve kullanılmasını engellemediği sonucuna varılmıştır. Rapora göre, silah tedarikçisi hakkında kesin bulgulara erişilememiş ancak, BM uzmanları tarafından incelenen füze enkazının İran kökenli olduğu tespit edilmiştir. Raporda; "Komisyon, İran menşeli füze kalıntıları, ilgili askerî teçhizat ve askerî insansız hava araçlarını tespit etti ve bunların silah ambargosu uygulandıktan sonra Yemen'e getirildiği kanısına varıldı. Sonuç olarak, Kurul, İran İslam Cumhuriyeti'nin 2216 sayılı kararın 14'üncü maddesinin (2015) 14'üncü paragrafına uymadığını ve o zamanki Husi-Salih ittifakına Ababil-T (Qasef-1[342]) insansız hava araçlarının, Borkan-2H kısa menzilli balistik füzelerinin, füzeler için likit bipropellant (çift roket yakıtı) depolanan tankların doğrudan veya dolaylı tedarikini, satışını veya devrini önlemek için gerekli önlemleri almadığını tespit etmiştir." denilmektedir.[343] Husiler bu iddiaları reddetmiştir. Husi Hareketi'nin üst düzey yetkililerinden biri olan Abdulmelik el-Aceri Aralık 2018'de İsveç'te Yemen Savaşı tarafları arasında yapılan müzakereler sırasında yaptığı basın toplantısında kullandıkları füzelerin İran yapımı olduğu iddiasıyla ilgili sorulan bir soruya yanıt olarak "Bu füzeler Yemen füzesidir. Biz bunları kendi saygınlık ve haysiyetimizi korumak için kullanıyoruz." ifadelerini kullanmıştır.[344]

İran, tüm bu bulgular ve iç savaşı kışkırttığı yönündeki çıkarımlardan dolayı kendisine yönelik oluşan kötümser algıları dağıtmak için ılımlı adımlar atmaya başlamıştır. 2018'in başlarında Yemen'de ateşkes konusunda Almanya, Fransa ve İngiltere'den mevkidaşlarıyla bir dizi görüşme gerçekleştirmiştir. Ağustos 2019'da İran heyeti, Yemen Ensarullah Hareketi Sözcüsü Muhammed Abdüsselam ile 4 AB üyesi ülkenin (İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya) Tahran büyükelçilerinin katılımı ile bir toplantı düzenlenmiştir.[345] Nitekim İran bu adımlar ile hedefine ulaşmış ve bu müzakereler Avrupalı katılımcılar tarafından övgüyle karşılanmıştır. İran'ın attığı bir diğer ılımlı adım, Suudi Arabistan'a dönük olmuş ve 16 Ekim 2019'da İran Parlamentosu Başkanı Ali Larijani, İran'ın Suudi

[342] Qasef 1 Husiler tarafından Yemen'de imal edildiği söylenen, ancak araştırmacıların raporlarına göre İran menşeili İnsansız Hava Aracı olan Ababil ile tam uyumluluk gösteren insansız hava aracıdır.

[343] Roth, Richard (2018), 'UN Report Accuses Iran and Saudis over Yemen' CNN, < https://edition.cnn.com/2018/01/15/politics/un-report-iran-saudi-yemen/index.html> s.e.t. 03.02.2020.

[344] İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı (IRNA), 'İran'ın Yemen'de askerî varlığı yok' < https://tr.irna.ir/news/3660517/%C4%B0ran-%C4%B1n-Yemen-de-askeri-varl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-yok> s.e.t. 05.02.2020.

[345] İRNA, 'İran-Ensarullah-AB Büyükelçileri Üçlü Toplantısı düzenlendi' <https://tr.irna.ir/news/83440848/%C4%B0ran-Ensarullah-AB-B%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7ileri-%C3%9C%C3%A7l%C3%BC-Toplant%C4%B1s%C4%B1-d%C3%BCzenlendi > s.e.t. 03.02.2020.

Arabistan'ın siyasi çözümü kabul etmesi hâlinde Yemen'de arabuluculuk yapabileceğini söylemiştir.[346]

2018 yılının bir başka önemli gelişmesi Husiler ile Hizbullah arasında yaşanmıştır. 19 Ağustos 2018'de Husi Sözcüsü Muhammed Abdülselam Nasrallah ile bir araya gelmiş ve twitterda birlikte fotoğraf paylaşmışlardır. (Toplantıya İran'a Husi büyükelçisi olarak atanan ve el-Masirah TV kanalında da yöneticilik yapmış olan İbrahim ed-Duleymi' de katılmıştır.)[347] Eylül ayında bir Husi heyeti ile Hizbullah Beyrut'ta halka açık bir şekilde bir araya gelmişlerdir. Bu, iki grubun bu kadar alenen bir araya geldikleri ilk görüşme mahiyetindedir.[348]

Şekil 4.4. Hizbullah taraftarları Beyrut'ta Hizbullah lideri Seyyid Hasan Nasrallah ve Husi lideri Abdulmelik el Husi'nin fotoğraflarını taşıyor. (Reuters)[349]

2019 yılına gelindiğinde şubat ayında ABD Dış İşleri Bakanı Mike Pompeo Polonya'da yaklaşık 70 ülkeden temsilcilerle düzenlenen Orta Doğu barış ve güvenliği konulu uluslararası bir konferansta İran'ın Husilere yardımlarının devam ettiğini dile

[346] İRAM, Haftalık Basın Özeti 13-19 Ekim 2019 <https://iramcenter.org/haftalik-basin-ozeti-13-19-ekim-2019/> s.e.t. 03.02.2020.
[347] Nevola, Luca, 'The Role of "Coup Forces" Saleh, and the Houthis': Day, Stephen W./ Brehony, Noel (Editörler)(2020) Global, Regional, and Local Dynamics in the Yemen Crisis, 1. Baskı, London, Palgrave Macmillan, s. 246.
[348] Moubayed, Sami (2018), dn. 303.
[349] A.g.e.

getirmiş ve "Yemen'deki insanı krize kimin sebep olduğu bilmek istiyorsanız İran İslam Cumhuriyeti'nden başkasına bakmamalısınız." İfadelerini kullanmıştır.[350]

Mayıs 2019'da bir Fransız haber ajansına açıklama yapan Arap Koalisyonu Sözcüsü Türki el-Maliki İran'ın Husiler'e yönelik ciddi bir silah desteği olduğunu ve Husiler'in petrol tesislerine yönelik İHA'larla yaptığı saldırılarda düşürülen İHA'lar üzerinde Koalisyona bağlı uzmanların yaptıkları incelemeler sonucunda elde edilen verilerin bu desteği kanıtlandığını belirtmiştir.[351] Rus Haber Ajansı Sputnik'te yer alan bir habere göre İran Dış İşleri Bakanı Cevat Zarif, ülkesinin ABD iddialarının aksine Husileri askerî olarak desteklemediği, yalnızca siyasi olarak desteklediğini dile getirmiştir. Zarif, Husilerin Ali Abdullah Salih zamanında kendilerine verilen Suudi Arabistan silahları ile savaştıklarını belirtmiştir.[352] Cevat Zarif'in iddiaları ile paralel şekilde İran Devrim Muhafızları Genel Komutan Yardımcısı Ali Fedevi yaptığı açıklamada "eğer İran Yemen'de olsaydı Husiler şimdiye kadar Riyad'da olurdu" demiştir. Açıklamanın devamında Fedevi, Husilere ellerinden geldiğince yardım etmeye çalıştıklarını ancak Yemen'ın kuşatılmasından dolayı büyük ölçüde destekleyemediklerini ifade etmiştir. Yemenliler ile ilgili "Yemen halkının IQ'su belki de dünyanın en yüksekleri arasında, ayrıca çok da çevikler" diyen Fedevi Husiler için "İslam Devrimi'nin ilkelerine uygun hareket ediyorlar." ifadeleri kullanmıştır.[353]

Ağustos 2019'da İran'ın Yemen politikasını büyük ölçüde ortaya koyan bir gelişme yaşanmıştır. 13 Ağustos'ta Husi heyeti ile Devrim lideri Ali Hamaney bir görüşme yapmış, görüşmeden birkaç gün sonra Husi hareketi tarafından yönetilen TV kanalı olan el-Masirah'da İbrahim Muhammed ed-Duleymi'nin İran İslam Cumhuriyeti'ne Yemen Cumhuriyeti'nin olağanüstü ve tam yetkili Yemen Büyükelçisi olarak atayan bir kararname yayınladığını duyurmuştur.[354] Ağustos ayında Yemen'in İran büyükelçisi olarak atanan ed-

[350] PBS News Hour, 'Iran is responsible for Yemen's humanitarian crisis, says Pompeo' < https://www.pbs.org/newshour/show/iran-is-responsible-for-yemens-humanitarian-crisis-says-pompeo> s.e.t. 05.02.2020.

[351] Yeni Yemen, "İran Husiler'e Suudi Arabistan'ı vurması için destek veriyor" <https://www.yeniyemen.com/post/view/31625> s.e.t. 05.02.2020.

[352] Yeni Yemen, 'İran: Husiler Suudi Arabistan'a ait silahlarla savaşıyor' <https://www.yeniyemen.com/post/view/30274> s.e.t. 05.02.2020.

[353] The Middle East Media Research Intitute, 'IRGC Dep. Cmdr. Fadavi In Interview: If IRGC Had Forces In Yemen, Houthis Would Be In Riyadh; Jews Will Leave Israel For Countries Of Origin - Russia, Europe, Africa, U.S.; Interviewer: 'Jewboys Who Count Every Penny' Find Existence Of Zionist Regime Costs 'Mindblowing' < https://www.memri.org/reports/irgc-dep-cmdr-fadavi-interview-if-irgc-had-forces-yemen-houthis-would-be-riyadh-jews-will> s.e.t. 06.02.2020.

[354] Agence France-Presse, 'Yemen Huthi rebels appoint 'ambassador' in Tehran' <https://www.rappler.com/world/regions/middle-east/238000-yemen-huthi-rebels-appoint-ambassador-tehran> ; Press TV, 'New Yemeni ambassador submits credentials to Iran's foreign minister' <https://www.presstv.com/Detail/2019/09/01/605044/Zarif-Ibrahim-Mohammad-alDailami-Iran-Yemen-

Duleymi kasım ayında Cumhurbaşkanı Ruhani'ye güven mektubunu sunmuş ve resmî olarak göreve başlamıştır.

2019'un bir diğer önemli gelişmesi Eylül ayında yaşanmış ve İran Dış İşleri Bakanlığı Sözcüsü Abbas Musevi Bakanlıkta yaptığı basın açıklamasında gündem hakkında değerlendirmeler yaparken Yemen sorununa değinmiş ve Husiler tarafından düzenlenen askerî operasyonların İran açısından meşru müdafaa olduğunu belirtmiştir. "Yemen saldırı altında. Dolayısıyla buna karşılık cevap vermeleri çok normal. İran bu konuda 'manevi ve siyasi' desteğini vermiştir." ifadelerini kullanarak Suudi Arabistan'ı ateşkese davet etmiş ve ablukaya son verilmesi çağrısında bulunmuştur.[355]

Ekim ayında önemli bir gelişme olmuş ve şimdiye kadar Husi milislerini eğittikleri yönündeki tüm iddiaları reddeden İran, Husilere "danışmanlık ve entelektüel destek" verdiklerini kabul etmiştir. İran Genel Kurmay Başkanı Tümgeneral Mohammed Baghari Çin TV kanalı Phoenix'e verdiği röportajda Yemen'e füze gönderdikleri iddiaları "Oraya füze bile gönderemezken metrelerce uzunluktaki füzeleri nasıl gönderelim?" diyerek reddetmiş, Husilere yaptıkları yardımın danışmanlık ve ideolojik yönlerle sınırlı olduğunu ve bu görevden de "Devrim Muhafizları Ordusu'nun" sorumlu olduğunu kabul etmiştir.[356]

İran'ın Yemen büyükelçisi olarak atadığı İbrahim Muhammed ed-Duleymi, aralık ayında İran İslam Cumhuriyeti Savunma Bakanı General Emir Hatemi ile görüşme yapmış ve Hatemi Yemen ve İran ilişkilerinin İslam öncesi döneme kadar dayandığını ve İslam sonrasında da dinî ortaklıklar temelinde geliştiğini, Yemen meselesinin çözümünün asker yollarla değil, Yemenli gruplar arasındaki müzakere ve istişarelerle çözüleceğini dile getirmiştir.

2020 gündemini önemli bir gelişme ile açmış ve İran'ın Orta Doğu'daki eli olarak nitelendirilen İran Devrim Muhafızları Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani 3 Ocak tarihinde ABD Başkanı Donald Trump'ın talimatı üzerine öldürülmüştür. İsmi açıklanmayan bir ABD yetkilisinin açıklamasına göre Kasım Süleymani'nin öldürüldüğü gün Kudüs

ambassador-credentials> ; Hatem, Mohammed (2019), 'Yemen Shiite Rebels Appoint an Ambassador to Iran for First Time' Bloomberg, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-08-18/yemen-shiite-rebels-appoint-an-ambassador-to-iran-for-first-time> s.e.t. 06.02.2020.

[355] Yeni Yemen, 'İran'dan Husilere Destek' https://www.yeniyemen.com/post/view/33114 s.e.t. 06.02.2020.

[356] Middle East Monitor, 'Iran admits supporting Houthis in Yemen for the first time' <https://www.middleeastmonitor.com/20191003-iran-admits-supporting-houthis-in-yemen-for-the-first-time/> s.e.t. 07.02.2020.

Gücü'nün Yemen'den sorumlu komutanı Abdülrıza Şahlai'ye de suikast girişiminde bulunulmuş ancak operasyon başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[357]

General Kasım Süleymani'nin öldürülmesi Yemen'i de etkilemiş ve Yemen'de binlerce insan sokağa dökülmüş, Süleymani adına gıyabi cenaze namazı töreni düzenlenmiştir. IRNA tarafından yapılan habere göre yüzbinlerce kişinin katıldığı törende Süleymani için saygı duruşunda bulunularak ABD kınanmıştır.[358]

Süleymani'nin ölümünden sonra düzenlenen cenaze töreninde Süleymani'nin kızı Zeynep Süleymani yaptığı konuşmada "Değerli amcalarım babamın intikamını alacak!" diyerek Hasan Nasrallah başta olmak üzere 6 isim saymıştır. Bunlar; Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, Filistin İslami Cihad Hareketi Başkanı Ziyad Nahele, Filistin eski Başbakanı ve Hamas Yöneticisi İsmail Haniyi, Haşdi Şabi Heyeti Başkanı Hadi Amiri ve Ensarullah Hareketi Lideri Abdulmelik Husidir.[359] Zeynep Süleymani'nin İran'ın müttefik güçleri ile birlikte Husi lideri Abdünmelik el Husi'nin de adını anması Husi Hareketi'nin İran'ın bölgesel politikalarındaki yerini gözler önüne sermektedir.

İran'ın Husilere askerî ve maddi yardımda bulunduğuna dair bulgular 2020'nin henüz başlarındayken bile dile getirilmeye başlanmıştır. Bunlardan biri; BM Güvenlik Konseyi'ne 31 Ocak 2020'de sunulan bir rapordur. Raporda BM tarafından görevlendirilen Yemen'e uygulanan silah ambargosunu izlemekle görevli uzmanların 2019 yılına ait araştırmaları yer almıştır. Bu araştırmalarda Husilerin bir kısmı İran'da üretilen silahlara benzer teknik özelliklere sahip ticari amaçlı insansız hava aracı parçaları olmak üzere silahlar, tüfek, bomba, tanksavar füzesi gibi mühimmatları temin ettikleri rapor edilmiştir. Rapora göre bu silahların "Umman" ve "Yemen"in güney kıyılarından, Yemen hükûmeti tarafından kontrol

[357]Schmitt, Eric/ Wong, / Barnes, Julian E., 'U.S. Unsuccessfully Tried Killing a Second Iranian Military Official' NY Times < https://www.nytimes.com/2020/01/10/world/middleeast/trump-iran-yemen.html> s.e.t. 09.02.2020 ; Bag, Mustafa 'ABD, Süleymani'yi öldürdüğü gün, Yemen'de başka bir İranlı komutanı da hedef aldı ancak başaramadı' <https://tr.euronews.com/2020/01/10/abd-suleymani-yi-oldurdugu-gun-yemen-de-baska-bir-iranl-komutan-da-hedef-ald-ancak-basara> s.e.t. 09.02.2020.

[358]İran Cumhuriyeti Haber Ajansı (IRNA) 'Yemenliler Şehit General Süleymani ve Direniş Şehitleri için sokaklara döküldü' <https://tr.irna.ir/news/83624333/Yemenliler-%C5%9Eehit-General-S%C3%BCleymani-ve-Direni%C5%9F-%C5%9Eehitleri-i%C3%A7in> s.e.t. 11.02.2020

[359]BasNews, 'Kasım Süleymani'nin kızı: Babamın intikamını alacak 6 değerli amcam var' < http://www.basnews.com/index.php/tr/news/572219?__cf_chl_jschl_tk__=2aac74b967c79b2b14461f64a0d497d5cc97d78e-1581623178-0-AdFh9DVganYGxKwEb7XFMbWueSApxx-FfeeOGgVUqfzoB8STCW8NWpxzaFWhq-AB-ZJkNVp2Kaiq8A58bCWachnf21pAzODuUyeuU_6VlgTQnaifBAoR48USUKtUfh021ncWfp5d6azzVa4L603XUg9vKgbWYhxiaMEooO1JeHy4HVALD_tKSjaMA3ICsXtFj1i1oc3b6L8riipwYv6HVvHSm87mLBEdx95uHP2EHjFlaDUFMdKr9r0ww5daXq5ev3twsnGkTHuN2vIWpiz8rcnk7Uj8VHgueix-2_wTOs3PPSWIcNyc5w8ORex1ih-OpQ> s.e.t. 13.02.2020.

edilen topraklar üzerinden kara yoluyla Husi kontrolünde olan başkent Sana'ya ulaştığı düşünülmektedir.[360]

Diğer bir bulgu 5 Şubat 2020'de Yemen Enformasyon Bakanı Muammar el-Eryani tarafından ortaya atılmıştır. Muammar el-Eryani, Yemen'in Saba Haber Ajansı'na verdiği röportajda İran ordusu ve Lübnan Hizbullahı'nın üst düzey üyelerinin Husi isyancılarını desteklerken Yemen ordusuyla çıkan çatışmalarda öldürüldüğünü dile getirmiştir.[361]

Yukarıda 2004 yılından bu yana kronojik olarak İran'ın Yemen'e müdahil olduğuna dair iddiaları, İran-Husi ilişkilerini, İran'ın Husilere askerî, maddi ve siyasi destek verdiğine dair bulguları, bu bulgulara karşı İran ve Husilerin açıklamalarını aktarmaya çalıştık. Görüldüğü gibi İran Husilere yardımı ile ilgili iddiaları her seferinde reddetmiş ve sadece söylemsel destek konusunda açık olmayı tercih etmiştir. Peki Irak, Suriye, Lübnan gibi ülkeler üzerindeki politikaları konusunda bu derece açık olan bir ülke neden söz konusu Yemen'e geldiğinde gizlenme ihtiyacı duymaktadır? Bunun birden fazla sebebi mevcuttur. İlk olarak, Yemendeki gelişmeler İran dış politikasının önceliklerinden biri değildir, Yemen İran'ın stratejik ilgi alanının ötesindendir.[362] İkinci olarak, Yemen'de yaşanan yüksek düzeydeki istikrarsızlık, İran'ın olayları marjinal düzeyde bile şekillendirebilmesi için büyük maliyetlere katlanmasını gerektirecektir. Üçüncü olarak, İran'ın Yemen'deki çıkarları sınırlıdır. Yemen; Irak, Suriye ve Lübnan gibi İslam Cumhuriyeti için bir öncelik değildir. Dördüncü olarak, İran'ın Yemen'e güçlü bir şekilde dâhil olması, Irak, Suriye ve Lübnan gibi bölgelerdeki yatırımları göz önüne alındığında, yüksek bir gerilim riski yaratacaktır. Beşinci olarak, İran Yemen'in Suudi Arabistan için önemli bir öncelik olduğunu biliyor ve Yemen'e daha güçlü ve daha açık bir şekilde katılımının Tahran'ın kaçınmak istediği bir sonuç olan Riyad ile gerginliği kontrolsüz bir şekilde arttırma riski taşıdığını bilmektedir.[363] Son olarak, Arap Koalisyonu tarafından Yemen'e uygulanan ambargo İran'ın Husilere yardım ulaştırmasını zorlaştırmaktadır. Özetle İran, Yemen'e daha fazla müdahale etmesi sonucunda uğrayacağı zararın elde edeceği faydadan daha fazla olacağını düşünmektedir.

[360] NY Times, 'UN Experts: Yemen's Rebels Getting Weapons Similar to Iran's' <https://www.nytimes.com/aponline/2020/01/31/world/middleeast/ap-un-united-nations-yemen-experts-report.html> s.e.t. 11.02.2020

[361] Ali H. M.Abo Rezeg (2020),'Yemen: Houthi affiliates from Iran, Hezbollah killed' Anadolu Ajansı < https://www.aa.com.tr/en/middle-east/yemen-houthi-affiliates-from-iran-hezbollah-killed/1724937> s.e.t. 08.02.2020.

[362] Sinkaya, Bayram (2015), s. 61.

[363] Juneau, Thomas (2016), s. 658-659.

İran'ın devlet dışı aktörlerle iş birliği bölgedeki etkisini korumak ve genişletmek için dış politikasının ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak, yukarıda sayılan sebeplerden dolayı Husilere verdiği destek nispeten düşük miktardadır. Husilere genelde Lübnan Hizbullah'ı kanalıyla destek vermiş, mali ve askerî yardımların büyük kısmı Hizbullah vasıtası ile aktarılmış ve Hizbullah danışmanları Husilere eğitim vermiştir.[364]

İranlı yetkililer, Hizbullah ve Ensarullah arasında karşılaştırma yaptığında da Husi hareketinin Hizbullah modeline uymadığını ve Yemen'de Hizbullah'ın Lübnan'da elde ettiği başarının tekrarlanma ihtimalinin düşük olduğunu düşünmektedirler. İDMO, İsrail'in Lübnan'ı işgalinin ardından Hizbullah'ı kurmuş ve Hizbullah Lübnan hükûmeti aleyhine mücadele etmediği gibi hükûmetin askerî eksikliklerini tamamlayarak ve Lübnan'ın 'İsrail'e karşı koruyucusu' olma parlaklığını kazanmıştır. Ancak Husiler, mevcut iç savaşın saldırgan unsuru olarak görülmekte ve yaygın bir meşruiyet kazanmamış durumdadır.[365] Hizbullah ile aralarında olan mezhebi bağlılık Husilerle yoktur. Her ikisi de Şii olmasına karşın "3.2.3. Husiler ve İran İlişkisi" bölümünde detaylı bir şekilde açıklandığı gibi büyük itikadi farklılıkları bulunmaktadır. Husilerin İran sayesinde örgütlendiği, isyana başladığı ve güçlendiğini söylemek de yanlış olacaktır. Husilerin bugünkü direnişinin tarihsel kökenleri bulunmakta, uzun yıllar öncesine dayanmaktadır.

Yukarıda sayılan sebepler İran'ın Yemen sorununa müdahil olmasını ve Husilere destek vermesini kısıtlamaktadır ancak, yine de İran Husilerden vazgeçmemekte ve fayda-zararları gözetip imkânları dâhilinde destek vermektedir. Tüm bunlara rağmen İran'ın Yemen'i gözden çıkarmamasının sebepleri nelerdir?

Çoğu analiste göre bunun sebeplerinden biri İran'ın önemli bir müttefiki ve Akdeniz ve Hizbullah'a açılan kapısı olan ve bir süredir hayatta kalma mücadelesi veren Esad Rejimi'nin devrilmesinden sonra oluşacak sonuçlardan endişelenmesi ve yeni bir bölgesel müttefik arayışına girmesidir. İran, Yemen'in Orta Doğu ve Afrika Boynuzundaki çıkarlarını desteklemek için bir istihbarat karakolu olabileceğini ve Yemen sayesinde Orta Doğu ve Afrika'ya gizli silah dağıtım ağı kurulabileceği düşünmektedir. Yemen'i İsrail düşmanlarına

[364] Transfeld, Mareike, 'Iran's Small Hand in Yemen Carnegie Endowment for International Peace' <https://carnegieendowment.org/sada/67988> s.e.t. 13.02.2020.
[365] Zimmerman, Katherine, 'Pushing Back on Iran: Policy Options in Yemen' < https://www.criticalthreats.org/analysis/pushing-back-on-iran-policy-options-in-yemen> s.e.t. 13.02.2020.

silah sevkiyatı da dâhil olmak üzere İsrail ile gölge savaşlarına girebileceği stratejik bir seçenek olarak görmektedir.[366]

İran, kendisini bölgesel bir hegemonik güç ve Müslüman dünyasının lideri olarak görmektedir. Nüfuzunu genişletmek için de çıkarlarına uyan devletleri ve devlet dışı organizasyonları aktif olarak desteklemektedir. Husileri Iraklı Şii milisler ve Esad Rejimi de dâhil olmak üzere bölgedeki vekiller, ortaklar ve müttefikler ağının bir parçası olarak tanımlamaktadır. İran, ABD'ye ve Suudi Arabistan gibi bölgesel müttefiklerine "direnmek" için bu ağa güvenmektedir. İran, Suudi Arabistan'ı tehdit edebilecek ve baskı altına alabilecek bir ortak sağlamak için Husileri desteklemektedir.

Son olarak İranlı yetkililer, Yemen'deki çatışmayı Suudi Arabistan'ın bölgesel sorunlara müdahil olma yeteneğini engellemenin bir yolu olarak görüyor. Örneğin, İranlı yetkililere göre Suudi Arabistan'ın Suriye'de yeteri kadar aktif olmamasının bir nedenin de Krallığın Yemen'deki başarısız askerî harekâtı olduğunu düşünüyorlar.[367]

4.3. Suudi Arabistan'ın Yemen'e Müdahalesi

4.3.1. Suudi Arabistan Yemen İlişkileri Tarihsel Süreç

Bugünkü Suudi Arabistan ve Yemen arasındaki husumeti 1920'li yıllara dayandırmak mümkündür. İmam Yahya Suudi Arabistan'ın kurucusu Kral Abdülaziz bin Suud'un Hicaz'a doğru ilerlemesinden rahatsız olmuş ve 1923 yılı Hac sezonuna denk gelen bir dönemde Hicaz Valisi Şerif Hüseyin ile görüşerek bin Suud'a karşı savaşmak için asker temin etmek istemiştir. Fakat bu bilgi Abdülaziz bin Suud'a ulaşmış ve Suud Hac vazifesi için Hicaz'da bulunan binlerce silahsız Yemenliyi İmam Yahya'nın askeri olduğunu düşünerek katletmiştir. Bu katliam tarihe "Tanuma" (تنّومة) katliamı olarak geçmiştir.[368]

---

[366] Wyss, Michel D. (2016), s. 34-35.

[367] Bucala, Paul/ Pendleton, Caitlin Shayda/ Harmer, Christopher/ Estelle, Emily/ Donovan, Marie, 'Iranian involvement in missile attacks on the USS Mason' <https://www.criticalthreats.org/analysis/iranian-involvement-in-missile-attacks-on-the-uss-mason> s.e.t. 13.02.2020.

[368] الجند توفيق ,العربي السفير ,قرن خلال السعودية اليمنية العلاقات تحولات <http://assafirarabi.com/ar/5220/2016/07/29/%D8%AA%D8%AD%D9%88%D9%84%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%82%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%85%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B9%D9%88%D8%AF%D9%8A%D8%A9-%D8%AE%D9%84%D8%A7/> s.e.t. 02.03.2020

1932 yılında Suudi Arabistan'ın bir devlet olarak olarak ortaya çıkmasından bir yıl sonra Yemen Krallığı sınır anlaşmazlığı nedeniyle komşusuna savaş ilan etmiştir. O zamanki Yemen Kralı İmam Yahya Kral Abdülaziz ile alay edercesine "Ailemin 900 yıllık iktidarına meydan okuyan bu bedevi kim?" demiştir. Ancak Suudi Krallığı, İmam Yahya'nın küçümsediği kadar zayıf değildir. Nitekim Kral Abdülaziz, kısa sürede Asir, Nejran ve Jizan'ı ele geçirmiştir. Kuzeydeki zorlu dağlık araziyi geçemediği için başkent Sana'ya doğru ilerleyememiştir. Zor durumda kalan İmam Yahya, Suudi Arabistan'ın daha fazla ilerlemesinden çekinerek anlaşma imzalamak zorunda kalmış ve savaş sonucunda 1934 yılında "Taif Anlaşması" imzalanmıştır. Anlaşma ile Asir, Nejran ve Jizan Suudi Arabistan'a bırakılmıştır.[369] Nejran, Jizan ve Asir eyaletleri yaklaşık 460.000 kilometrelik bir alanı kapsamaktadır ve bu alan Lübnan büyüklüğündeki 45 ülkeye denk gelmektedir.[370] Bu yüzden Yemenliler, bu bölgenin işgal edilerek bir anlaşma ile Suudi Arabistan'a verilmesini hiçbir zaman sindirememiş ve çoğu Yemenli siyasi de bu durumu dile getirerek halkın sevgisini kazanmaya çalışmıştır. Bu tarihten itibaren Suudi Arabistan-Yemen ilişkileri genellikle; Suudi Arabistan ile yaşanan sorunların sonucunda Suudi Arabistan'ın baskın gelmesi ve zayıf duruma düşen Yemen'in belli bedeller ödemesi ve anlaşmalar imzalamak zorunda kalması şeklinde ilerlemiştir. Kral Abdülaziz'den sonraki süreçte de Kral'ın "Yemen'i zayıf tutun" vasiyetine riayet eden haleflerinin Yemen politikası bu yönde seyretmiş ve bu durum ülkenin dış politika stratejilerinden biri hâline gelmiştir.

1934 yılında Taif Anlaşması'nın imzalanmasının ardından 1962 yılına kadar İmam Rejimi ile Suudiler arasında sükûnet sağlanmıştır. 1962 yılında son Yemen imamı Muhammed el Bedr'in devrilmesi ile Suudiler ile yeni bir gerilim döneminin başlangıcını işaret eden Yemen Arap Cumhuriyeti (YAC) kurulmuştur.[371] Suudiler İmam Muhammed el Bedr'in devrilmesi ile sonuçlanan iç savaş sürecinde monarşik Zeydi Rejimi'ni (Bedr'i) desteklemiş ve dahi Husi ailesini o dönemki lideri Bedrettin el Husi cumhuriyetçilerden kaçarak Suudi Arabistan'a sığınmıştır.[372] Yeni kurulan Yemen Cumhuriyeti Arap Yarımadası'ndaki siyasi manzarayı derinden değiştirmiş ve Cumhuriyetçi Yemen ile

[369] Orkaby, Asher (2015), 'Saudi Arabia's War with the Houthis: Old Borders, New Lines', The Washington Institute for Near East Policy < https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/saudi-arabias-war-with-the-houthis-old-borders-new-lines> s.e.t. 02.03.2020.
[370] الجند توفيق, dn. 366.
[371] Orkaby, Asher, dn. 367.
[372] Öztürk, Selim (2019), 'Nedenleri Ve Sonuçları Bağlamında Yemen Savaşı' Avrasya Etüdleri, Yıl:25, Sayı: 55, S. 85.

monarşik Suudi Arabistan ilişkileri gergin ve düşmanca olmuştur. Yemenli Devrimciler Suudi Arabistan'ı gerici ve ABD'nin kuklası gibi ithamlarla şiddetle eleştirmeye başlamış, Riyad'ı büyük bir hava saldırısıyla bile tehdit etmiştir.[373] Yeni kurulan hükûmet Taif anlaşmasını geçersiz saydıklarını açıklamışlardır. Ancak Suudi Arabistan'ı asıl endişelendiren bu saldırgan açıklamalar değil Yemen'e gelen ve sayısı 70.000'i aşan Mısır askerlerinin varlığı olmuştur.[374] 1967 yılında Altı Gün Savaşları'ndan sonra Mısır Yemen'den çekilmiş ve Suudi Arabistan ile Mısır, arasında Hartum Anlaşması imzalanmıştır. Suudi Arabistan, Yemen'de yaşanan bu iç savaş sonrasında önemli dersler çıkarmıştır. Yemen'in kendisine düşman bir rejim tarafından kontrol edilmesi durumunda hem kendi güvenliğine hem de Kızıldeniz'in güvenliğine büyük tehdit oluşturabileceğini anlamıştır.[375] İç savaşın bitmesinin ardından taraflar arasında yaşanan uzlaşma sonucunda Suudi Arabistan Yemen Arap Cumhuriyeti'ni (Kuzey Yemen) tanımış ve büyük miktarda finansal destek sunmuştur.[376] Kurulan iyi ilişkilerden faydalanmak isteyen Riyad, 1974 yılında Sana ile Taif Anlaşması'nı yenileme sorununu gündeme getirmiş ve Suudilerle iyi geçinen Başbakan Abdullah el Hajri Suudi Arabistan'ın bu teklifini kabul ederek anlaşmayı yenilemekten çekinmemiştir. El Hajri, Suudi Arabistan ile aralarında olan sınır anlaşmazlığının sona erdiğini, iki ülke arasındaki sınırın kalıcı olduğunu kabul etmiş ve bu durum 17 Mart 1974 tarihinde ortak bir bildiri ile ilan edilmiştir. Ancak Başbakanın kararına karşın YAC Danışma Meclisi yenileme anlaşması ve tebliğini reddetmiştir. Bu beyandan kısa bir süre sonra 1977'de Marksist-Leninist bir sisteme sahip olan ve Suudi Arabistan ve Kuzey Yemen'e karşı düşmanca duygular besleyen Güney Yemen Halk Cumhuriyeti'nin ajanları El Hajri'ye Londra'da suikast düzenlemiş ve öldürmüştür. El Hajri'nin öldürülmesinden sonra bir yıl içerisinde devlet başkanları İbrahim el Hamdi ve Ahmet el Ghashmi suikaste uğramıştır. Ghashmi'nin yerine devlet başkanlığı koltuğuna Ali Abdullah Salih geçmiştir. Yaşanan bu gelişmeler Suudi Arabistan'ın Yemen'e bakış açısını kökten değiştirmiş, Riyad, Yemen'in köklü değişimlere eğilimli ve değişken bir toplum olduğunu görmüş ve daha temkinli davranmaya başlamıştır.[377]

[373] Zabarah, Mohammed A., 'Yemeni-Saudi Relations Gone Awry': Kechichian, Joseph A. (Editör) (2002) Iran, Iraq and the Arab Gulf States, 1. Baskı, Gordonsville, Palgrave MacMillan, s. 266.
[374] أوركابي آشير, الحوثيين مع السعودية الحرب :جديدة خطوط ،قديمة حدود <https://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/view/saudi-arabias-war-with-the-houthis-old-borders-new-lines> s.e.t. 04.03.2020
[375] Zabarah, Mohammed A. (2002), s. 267.
[376] أوركابي آشير, dn. 372.
[377] Zabarah, Mohammed A. (2002), s. 268-269.

1990 yılına gelindiğinde birleşik ve güçlü bir merkezî otoriteye sahip bir Yemen'in kendisine büyük bir tehdit oluşturabileceğini düşünen Suudi Arabistan, Kuzey ve Güney Yemen'in birleşmesinden rahatsız olmuştur. Hem bu durumdan duyduğu rahatsızlık hem de Yeni kurulan hükûmetin Irak'ın Kuveyt'i işgalini desteklenmesi üzerine Suudi Arabistan, yüzbinlerce Yemenli işçiyi sınır dışı etmiştir. Kaybedilen işçi dövizleri ve yüzbinlerce işçinin ülkeye dönmesi ile artan işsizlik Yemen'de büyük bir ekonomik sorun hâline gelmiştir. Yaşanan ekonomik sorunlar ve diğer sosyolojik problemler neticesinde 1994 yılında bir iç savaş yaşanmıştır. Amacına ulaşan ve bu iç savaşı fırsat bilen Suudi Arabistan, merkezî hükûmet ile çatışan güneydeki ayrılıkçı unsurlara çok sayıda mühimmat desteğinde bulunmuştur. Ancak, Suudi Arabistan'ın tüm bu desteğine karşın Güneyliler savaşı kaybetmiştir. Suudi Arabistan, iç savaşın galibi olan Salih Rejimi ile ilişkilerini geliştirmek durumunda kalmış ve kısa süreliğine de olsa ilişkiler düzelmiştir.

1990'larda Suudi Arabistan'ın önce Yemen İç Savaşı'nda taraf tutması ve sonrasında sınır konusunda yaşanan anlaşmazlıklardan biri olan Duwaimah adacıklarının sahipliği konusunda Temmuz 1998'de Suudi Arabistan ve Yemen arasında silahlı çatışmalar yaşanması[378] iki ülke ilişkilerinin iyice gerilmesine sebep olmuştur. Bu anlaşmazlık sonucunda ABD Yakın Doğu İşleri Dış İşleri Bakan Yardımcısı Edward Walker'ın arabuluculuğu ile taraflar arasında anlaşma sağlanmış, 12 Haziran 2000'de Cidde Antlaşması imzalanmış ve sınır sorunu çözülmüştür.[379] Yüzbinlerce Yemenli işçiyi bünyesinde barındıran Suudi Arabistan'ın ülke ekonomisi açısından ne denli önemli olduğunu bilen Salih Walker'ın bu girişimini memnuniyetle karşılamıştır. Antlaşma dört madde ve beş ekten oluşmaktadır. Antlaşmanın ilk maddesinde, 1934 Taif Antlaşması ve onun eklentisi olan ve 1937 yılında belirlenen müşterek komisyon sınırı raporu da dâhil olmak üzere tüm ekleri her iki taraf için de geçerli ve bağlayıcı olduğu belirtilmiştir. Antlaşmada, 1934 sınır çizgisine karşılık gelen başlangıç ve bitiş noktalarını birbirine bağlayan çizgiyi belirlemek için modern teknolojinin kullanılması kararlaştırılmış ve 1934 yılında belirtilmeyen bazı hususların da çözüme ulaştırılmasına yönelik birtakım düzenlemeler yapılmıştır.[380] Bu anlaşma ile kara ve sahil sınırları belirlenmiş ve ortak

[378] Askar Halwan Al-Enazy (2002) 'The International Boundary Treaty" (Treaty of Jeddah) Concluded between the Kingdom of Saudi Arabia and the Yemeni Republic on June 12, 2000' The American Journal of International Law, Vol. 96, No. 1, s. 164.
[379] a.g.e.
[380] A.g.e., s. 165.

sınır güvenliği kurulmuştur.[381] Yemen bu anlaşma ile Suudi Arabistan, kontrolü altındaki toprakların yaklaşık 40.000 km^2'sini yeniden ele geçirmiştir. Ancak bu alan Krallığın toplam ilhakının %10'udur.[382] Ancak, 2003 yılına gelindiğinde Suudi Arabistan'ın hem terörist olarak gördüğü grupların hem de kaçak göçmenlerin ülkeye geçişini engellemek için Yemen ile olan sınırına duvar örme yönünde girişimlerde bulunması sonucunda bu durum Yemen cephesinden tepkiyle karşılanmış ve düzelen ilişkiler tekrar bozulmuştur.[383]

2004 yılında 1934 yılında beri iki ülke arasında devam eden bir sorun olan sınır anlaşmazlığına Husi sorunu da eklenmiştir. Bu yılda yaşanan Husi ayaklanmaları ile başlayan yeni bir iç savaş süreci Yemen hükûmetini olduğu kadar Suudi Arabistan'ı da endişelendirmiştir. 2009 yılına gelindiğinde Suudi Arabistan'ın bu endişeleri somut bir hâl almış ve Suudi Arabistan bölgesel bir tehdit hâline gelen Yemen iç savaşına dâhil olmak durumunda kalmıştır. Kasım 2009'da Husiler, Suudi sınırını geçip bir sınır muhafızını öldürüp 11 tanesini yaralamış, bazı Suudi askerlerini rehin almışlardır. Bunun sonucunda Suudi Arabistan, Yemen hükûmetinin yanında savaşa dâhil olmuş ve sınır ötesi harekâtlar düzenlemişlerdir.[384] Suudiler, hava saldırıları ve karadan havan topu saldırıları da dâhil olmak üzere ezici askerî güçle karşılık vermişler ancak Husilerin gerilla taktikleri, dağlık arazilere hâkim olmaları ve deneyimli olmaları sonucu üç ay içerisinde sınır yakınındaki çatışmalarda en az 133 Suudi askeri öldürülmüştür.[385] Suudilerin bu askerî müdahalesinin nedenlerinden biri; kuzeyinde yer alan, meşruiyeti tartışılan bir antlaşma (Taif) ile kendi topraklarına dâhil ettiği Nejran ve Jizan eyaletleri başta olmak üzere Kuzey eyaletlerinde hâkim olan Şii nüfusa karşı duymuş olduğu güvensizlik ve bu nüfusun Husi ayaklanmalarından etkileneceğini düşünmesidir. Nitekim bundan sonraki süreçte de Suudilerin endişesi ve adımları bu yönde olmuş, İran'ın Husilere yaptığı artan ve görünürleşen yardımları bu endişeleri şiddetlendirmiş ve Husileri en önemli dış politika sorunlarından biri hâline getirmiştir.

[381] T.C. Ticaret Bakanlığı, Yemen Ülke Profili Genel Bilgiler, <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/yemen/ulke-profili/genel-bilgiler> s.e.t. 02.03.2020.
[382] الجند توفيق, Dn. 366.
[383] Açıkalın, Serpil/ Coşkun, Gamze/ Laçiner, Sedat (2011), s. 89.
[384] Worth, Robert F., The New York Times, Yemeni Rebels and Saudis Clash at Border <https://www.nytimes.com/2009/11/07/world/middleeast/07yemen.html> s.e.t. 03.03.2020.
[385] Worth, Robert F., The New York Times, Yemen's Government Agrees to a Cease-Fire With Rebel Forces <https://www.nytimes.com/2010/02/12/world/middleeast/12yemen.html> s.e.t. 03.03.2020.

2011 yılına kadar ateşkes ve çatışmalar ekseninde devam eden Husiler ve Yemen hükûmeti ilişkileri bu tarihte Arap Baharı'nın Yemen'e sıçraması ile ülke geneline yayılmış ve geniş kitleler tarafından temsiliyete sahip olmuştur. Halk ayaklanmalarına daha fazla dayanamayan Salih hükûmeti Suudi Arabistan başta olmak üzere uluslararası baskıya maruz kalması sonucu görevini Mansur Hadi'ye devretmek zorunda kalmıştır. Hadi yönetimi Suudi Arabistan ile daha yakın ilişkiler kurmuş ancak iç politikada başarısız olmuş ve Salih kadar güçlü bir merkezî otorite kuramamıştır. Nitelim 2014 yılında Husiler Hadi'yi "Batı yanlısı Amerikan Piyonu" olmakla suçlamış ve hükûmeti darbe ile devirdiklerini ilan etmişlerdir.[386] Darbe sonucu Hadi'nin sığındığı ilk yer Suudi Arabistan olmuştur. Husilerle baş edemeyen Hadi yönetimi KİK ve Arap Birliği Genel sekreterliğine askerî müdahale de dâhil olmak üzere yardımda bulunmalarını talep etmiştir. Daha sonrasında bu talebini BMGK'ya yazdığı bir mektupla dile getirmiş ve gönüllü ülkelerin Yemen'e askerî müdahalede bulunmasına izin veren bir karar almaları talebinde bulunmuştur.[387]

4.3.2. Sert Güç Olarak Askerî Operasyonlar

Suudi Arabistan Dış Politika tarihi boyunca arabuluculuk, soğuk savaş, parasal güç ya da diplomasi gibi stratejiler izlemiş, askerî çatışmalardan kaçınmıştır. Ancak, 2015 yılına gelindiğinde sert güç unsurlarını kullanmayı tercih etmiştir. Bu geleneksel Suudi Arabistan dış politika anlayışına göre sıra dışı bir durumdur. Öyle ki Suudi Arabistan tarihinde "ilk kez" hava kuvvetlerini sınırlarının dışına çıkararak hava operasyonlarına start vermiştir.[388] Bu hususta öncelikle Suudi Arabistan'ı askerî müdahaleye sürükleyen sebepleri irdelemek gerekmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi 1960'lı yıllarda Cumhuriyetçilere karşı monarşik Zeydileri destekleyen ve dahi bugünkü Husi hareketinin eski lideri Bedrettin el Husi'ye ev sahipliği yapan Suudi Arabistan bugün Zeydi kökenli bir oluşum olan Husilerin birinci düşmanı hâline gelmiştir. Bu kökten politika değişikliği hem ülke ve grupların ideoloji değişiklikleri hem de bölge siyaseti ile yakından ilişkilidir. Bu faktörleri irdeleyecek olursak öncelikle 3.2.'inci bölümde de açıklandığı gibi Suudi Arabistan'ın dış politika öncelikleri arasında en önemli iki unsur; rejim güvenliği ve

[386] Özhazar, İbrahim / Elbinsoy, İsa (2017), s. 207.
[387] Aljazeera Türk, Hadi'den askerî müdahale çağrısı <http://www.aljazeera.com.tr/haber/hadiden-askeri-mudahale-cagrisi> s.e.t. 03.032020.
[388] Acar, Necmettin (2018), 'Arap Baharı Sürecinde Orta Doğu'da Güvenlik Ve Dış Politika: Suudi Arabistan Örneği' Birey ve Toplum, Cilt: 8, Sayı: 16, s. 158.

Vahhabi inancının korunmasıdır. Uluslararası durumun şartlarına göre öncelik dereceleri değişmektedir. 1960'lı yıllarda Orta Doğu'da doğrudan monarşik rejimlere yönelik bir hareketlenme söz konusu olduğu için Suudi Arabistan için rejim güvenliği birinci öncelik hâline gelmiştir. Nitekim Husiler de o dönem mezhep kimliği ile ön plana çıkan bir oluşum olarak karşımıza çıkmamaktadır. Ancak 1979 İran İslam Devrimi'nden sonra Orta Doğu'da yaşanan Şii ayaklanmaları ve Husiler başta olmak üzere Yemen'deki Husilerin de Devrim ihracından etkilenen kesim içerisinde olması ve Hizbullah'ı andıran bir yapı hâline dönüşmesi Suudi Arabistan'ı hem İran tarafından kuşatılmışlık hissi vermiş hem de yanıbaşında İran destekli ve Hizbullahvari bir örgütlenmenin hem ülke güvenliğine tehdit oluşturacağını hem de ülkesinde bulunan Şii azınlığı ayaklandırabileceği endişesi içerisine girmiştir. Suudi Arabistan'ı askerî müdahaleye iten bir diğer sebep, Husilerin doğrudan kendi topraklarını hedef alan saldırılarıdır. Bir başka sebep, Suudi Arabistan'ın bizzat müdahalesi ile cumhurbaşkanlığı koltuğuna yerleştirilen ve kendisi ile yakın ilişkileri olan bir nevi patronaj ilişkisi içerisinde olduğu Hadi Hükûmeti'nin meşruiyetinin tehlikeye girmesi ve Suudi Arabistan'ın dış politikasında adeta bir doktrin hâline gelmiş olan Yemen'i kontrol altında ve zayıf tutma ilkesinin sekteye uğrayabilme ihtimalidir. Ülkenin iç politikası açısından en önemli sebep; Kral Abdullah bin Abdülaziz'in vefatı üzerine yerine kendisinden daha agresif ve saldırgan bir politik anlayışa sahip olan Kral Selman'ın gelmesi ve Selman bin Abdülaziz'in hem veliahtlık hem de Savunma Bakanlığı koltuğuna kendisi gibi agresif ve İran'a karşı derin düşmanlık besleyen Muhammed bin Abdülaziz'i getirmiş olmasıdır. Son değinilecek sebep, Husilerin ülkenin stratejik noktalarında kontrolü ele geçirmeye başlaması ve Kızıldeniz ve Bab'ül Mendep Boğazı'nın tehlikeye girmiş olmasıdır. [389]

Husiler, 2013 yılının ilk altı ayında Suudi Arabistan'ın petrol ve doğalgaz tesislerine çok sayıda saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırılar ekonomisini büyük ölçüde petrol ve doğalgaz ile idame ettiren Suudi Arabistan'ın ciddi gelir kayıpları yaşamasına sebep olmuştur.[390] Husilerin Yemen'de hükûmeti ele geçirdiği ve Mansur Hadi'nin askerî müdahalede bulunulması konusunda talepte bulunduğu bir dönemde yukarıda da belirtildiği gibi Husilerin ülkesine yönelik bu saldırılarından rahatsızlık duyduğunu ve Yemen'e müdahale edilmesi gerektiğini her fırsatta dile getiren Selman bin Abdülaziz Kral Abdullah'ın vefatı üzerine yönetime geçmiştir. Nitekim ilk hamlelerinden biri de

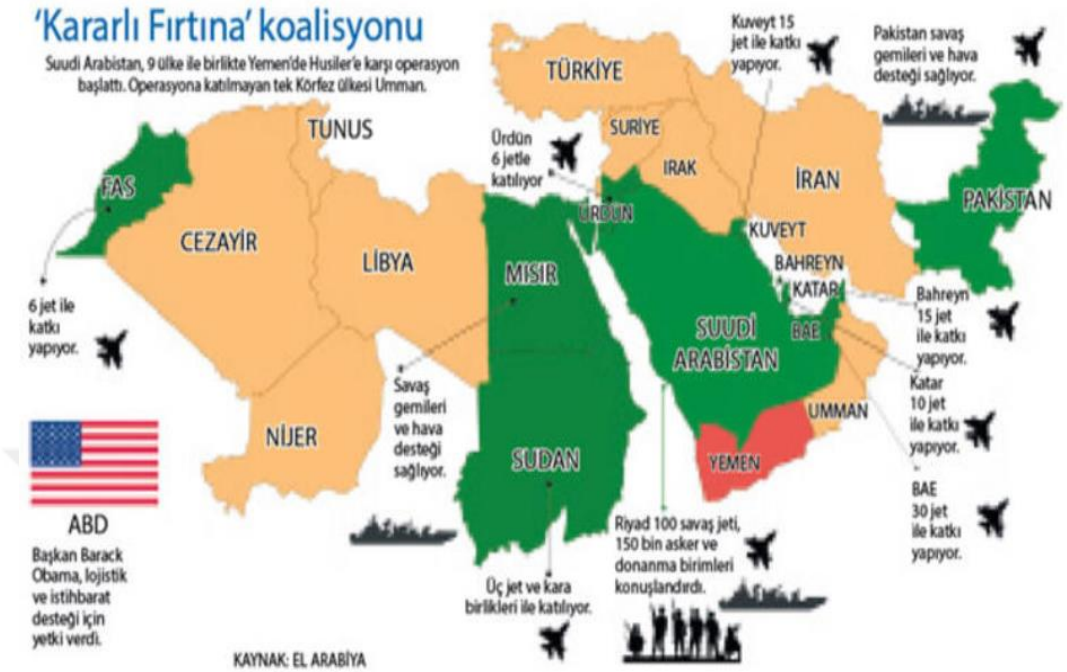
[389] Aydın, Ebru (2015), 'Suudi Arabistan'ınYemen Operasyonu' ANKASAM Analiz, Analiz No: 15-07, s. 9.
[390] Özhazar, İbrahim / Elbinsoy, İsa (2017), s. 211.

Hadi'nin çağrısına yanıt vermek olmuş ve 24 Mart 2015'te Suudi Arabistan 10 Arap ülkesinden oluşan koalisyon güçleri ile birlikte Yemen'e askerî operasyon başlatmıştır. "Kararlılık Fırtınası" adı verilen operasyonlara Suudi Arabistan ile birlikte BAE, Katar, Kuveyt, Bahreyn, Mısır, Ürdün, Sudan, Fas ve Pakistan katılmıştır. Askerî olarak operasyona katılmayan ABD ise lojistik ve istihbarat desteği sağlayacağını açıklamıştır.[391] O dönemde Suudi Arabistan ABD büyükelçisi olan Adel el Jubeyr bir basın açıklaması düzenleyerek Husilerin şiddet yolunu seçtiğini, barış çabalarının sonuçsuz kaldığını ve bu yüzden askerî operasyon düzenlediklerini ve operasyonun temel amacının Yemen'de meşru hükûmetin yeniden tesis edilmesi olduğunu beyan etmiştir.[392] Operasyonlara en ağır tepki Husiler ile işbirliğini arttıran İran'dan gelmiş, çok sayıda üst düzey İranlı yetkili konu ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. İran Genelkurmay Başkanı bir açıklama yaparak *"Suudi Arabistan'ın Yemen halkına zulmettiğini ve bu zulmün Suudi Arabistan'ın yok olmasına neden olacağını"* ifade etmiştir. İran Devrim Muhafızları Komutanı Ali Caferi *"Yemen operasyonunu başlatan Suudi Arabistan'ın çöküşünün yaklaştığını"* dile getirirken, İran İslam Cumhuriyeti Ruhani Lideri Ali Hamaney Suudi Arabistan'ın *"Yemen'de büyük bir hata yaptığına, Yemen'de işlediği cinayetlerin izlerinin Suudi Arabistan'ın yakasına yapışacağını"* ifade etmiştir.[393] İran Cumhurbaşkanı Ruhani operasyonlarla ilgili *"Yemen'e karşı yapılan askerî müdahalelerin durdurulmasını, teröristlerin yeniden faaliyete geçmesinin önlenmesi ve kapsamlı bir milli hükûmetin oluşturulmasını"* önerilerinde bulunurken konuyla ilgili olarak İngiltere Başbakanı Cameron ve Rusya lideri Putin ile telefonda konuşarak, *"İran olarak bağımsız ülkelere karşı yapılan her türlü askerî müdahaleyi kınadıklarını"* belirtmiş ve operasyonlarla ilgili değerlendirmelerini iletmiştir.[394]

Yemen'de iç savaş devam ederken Suudi Arabistan, 150.000 kişi olan asker sayısını 275.000'e çıkartan, hava ve deniz güçleri için yeni savaş uçakları ve gemiler alan ve diğer kolluk kuvvetlerinin sayısını da arttırmak gibi birtakım önlemler alarak harbe hazırlık

[391] Ataman, Muhittin / Akdoğan, İsmail 'Suudi Arabistan 2015' : İnat, Kemal (Editör) (2016), Orta Doğu Yıllığı 2015, 1. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap, s. 153.
[392] A.g.e.: Aljazeera Türk, Körfez'den Yemen'e Hava Operasyonu, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/korfezden-yemene-hava-operasyonu> s.e.t. 03.03.2020.
[393] Ataman, Muhittin / Akdoğan, İsmail (2016), s. 154.
[394] Kurt, Veysel (2015), 'DEVRİM"DEN ASKERİ MÜDAHALEYE YEMEN' SETA Analiz, No: 144, s. 18.

yapmış, müdahalede en büyük askerî ve mühimmat desteğini sağlayan ülke olmuştur.[395] Suudi Arabistan operasyonlara 100 uçak ve 150.000 asker ile katılmıştır. (Şekil 5)[396]

Şekil 4. 5. Kararlılık Fırtınası Operasyonu'na katılan ülkeler ve mühimmatları

Yemen'in dağlık coğrafyasından duyulan endişe nedeniyle ilk önce koalisyon güçleri (özellikle Pakistan ve Mısır) Yemen'e kara birlikleri göndermekten çekinmiş ve hava saldırıları düzenlemiştir.[397] Kararlılık Fırtınası Operasyonu'nun başlamasından henüz beş gün sonra Mısır'ın Şarm el-Şeyh kentinde toplanan Arap zirvesinde alınan bir karar ile toplantıya katılan ülkeler arasında bir "Ortak Arap Gücü" kurulması kararlaştırmıştır.[398] Abdülfettah el Sisi'nin önerisi ile alınan bu karar Yemen'e de bir kara harekâtının düzenlenebileceği şeklinde yorumlanmıştır. Suudi Arabistan önderliğindeki koalisyon, Kararlılık Fırtınası Operasyonu'nu durduğunu açıklamış ve ancak 21 Nisan 2015'te "Umudun Yeniden Tesisi Operasyonu" adını alarak aynı işlev ve amaçla faaliyetlerine devam etmiştir. Ortak Arap Gücü kurulması kararından sonra beklendiği

[395] Deniz, Yıldırım (2018), 'Orta Doğu'da Vehhabi-Şii Mücadelesi' Tesam Akademi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 86.
[396] Hamood,Wahb(2019) 'Suudi Arabistan'ın Yemen'e Yönelik Müdahalesinin Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi' (Yüksek Lisans) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, S. 31.
[397] Karakır, İrem Aşkar (2018), 'Ongoing Conflict in Yemen: a Proxy War' TESAM Akademi Dergisi, Cilt: 5, Sayı:2, s. 132.
[398] Yorulmaz, Semir (2015) 'Orta Doğu'da Yeni Bir Denge Arayışı Olarak "Ortak Arap Askerî Gücü' Orta Doğu Analiz, Cilt: 7, Sayı: 68, S. 48.

gibi Eylül 2015'te Koalisyon tarafından Husilerin elindeki Sana'ya giden ikmal yollarını kesmek, stratejik mevzileri ele geçirmek ve Husiler tarafından öldürülen koalisyon askerlerinin intikamı almak için "Merib'in İntikamı" adını verdikleri bir kara harekâtı düzenlemişlerdir.[399] Saldırılar sonrası Husiler ağır kayıplar vermiştir. Ellerinde bulunan en önemli stratejik noktalardan biri ve gıda, yakıt ve temel ihtiyaç malzemelerinin yüzde 90'ını sağladıkları yer olan Hudeyde Limanı'nı kaybetmemek için bazı tavizler vermek zorunda kalmışlardır. 2016 yılının başlarında bu sebeple Suudi Arabistan ile bir anlaşmaya varmış ve Yemen'de bulunan İranlı danışmanların önemli bir kısmının sınır dışı edilmesi ve sınır hattı boyunca kısmi bir ateşkes sağlanması hususunda karara varılmıştır.[400] Ancak yine de taraflar arasındaki çatışmalar sonlanmamıştır. Suudi Arabistan Dış İşleri Bakanlığı'nın verilerine göre operasyonların başladığı tarihten Ocak 2017'ye kadar Husiler tarafından 40'tan fazla füze saldırısı düzenlenmiş bunlardan dokuz tanesi Suudi Arabistan'ı vurmuştur.[401] Uluslararası kamuoyunda da durum Suudi Arabistan'ın lehine işlemiştir. Husiler, gayrimeşru kabul edilirken Suudi Arabistan öncülüğündeki koalisyon terörle mücadele ettiği düşüncesine dayandırılarak büyük ölçüde destek toplamıştır. Bu desteğin en önemli örneği şüphesiz Mansur Hadi'yi Yemen'in cumhurbaşkanı olarak tanıyan ve Husilerin faaliyetlerini kınayan BM 2216 sayılı karardır.[402]

Yukarıda da belirtildiği gibi Husiler için hayati önem taşıyan Hudeyde limanı Husilerin İran ile bağlantı noktasıdır ve bu limanın Arap koalisyonunun kontrolüne geçmesi durumunda Husilerin İran ile bağlantısı büyük ölçüde keseceği gibi koalisyona askerî olarak da büyük bir kazanç sağlayacağı düşünülmüştür. Bu liman kentinde yaklaşık 600.000 kişi yaşamaktadır. Yemen'in nüfus bakımından en büyük ikinci şehri olan Hudeyde Yemen'in gıda, yakıt ve yardımlarının %70'inin aktığı için hayati bir önem taşımaktadır. Kent 2015 yılında Husi kontrolüne geçmiştir. Hudeyde, Yemen sınırlarının ve hava sahasının Suudi liderliğindeki koalisyon tarafından ablukaya alınması nedeniyle ülkenin en büyük yardım hattı hâline gelmiştir. Yardım ajansları, şehrin limanında meydana gelebilecek herhangi bir hasarın veya yardım dağıtımındaki gecikmelerin ülkeyi

[399] Al Jazeera, Arap Koalisyonu İlk Kez Karada Savaştı <http://www.aljazeera.com.tr/haber/arap-koalisyonu-ilk-kez-karada-savasti> s.e.t. 05.03.2020.
[400] Tamer, Cenk, ANKASAM, Yemen'de Stratejik Denge Arayışları <Https://Ankasam.Org/Yemende-Stratejik-Denge-Arayislari/> S.E.T. 05.03.2020.
[401] Karakır, İrem Aşkar (2018), s. 131.
[402] A.g.e., s. 132.

tam bir kıtlığa dönüştüreceği konusunda sürekli olarak uyarılarda bulunmaktadır.[403] Liman şehrinin tamamen Husi kontrolüne geçmesi demek Suudi Arabistan için Bab'ül Mendep Boğazı'nın kontrolüne geçmesi ve boğazın İran tarafından ele geçirilmiş olması anlamına gelmektedir.[404] Nitekim Haziran 2018'de bu limanın Husilerden alınması için "Altın Zafer Operasyonu" başlatılmıştır. Yemenli yetkililer konu ile ilgili *"Batı sahilinde Altın Zafer Operasyonu başladı. Ordu'ya bağlı güçler Arap Koalisyonu'na ait savaş uçaklarının doğrudan desteği ile şehirde ilk bölgeleri geri almayı başardı"* ifadelerini kullanmıştır.[405] Ancak Ensarullah Hareketi Sözcüsü Muhammed Abdus-Selam yaptığı bir açıklamada *"ABD, Fransa, ve İngiltere'nin geniş çaplı desteğini alan mütecaviz Suudi koalisyonunun ülkenin batı sahillerinde yer alan Hudeyde'ye yönelik düzenlediği operasyonda yenilgiye uğramış olduğunu"* bildirmiştir.[406] Şehir üzerinde bir türlü mutlak zafer, ateşkes ya da antlaşmaya varılamadığı için BM Yemen Özel Temsilcisi Martin Griffiths Şubat 2018'de Husi Hareketi ve Hadi hükûmeti temsilcilerini bir araya getirmiştir. Görüşmeler başlamadan önce Griffiths, taraflar arasında tutuklu değişimi konusunda mutabakata varılmasını sağlamıştır.[407] Esasen bu görüşmeler bir ilk değildir. Aralık 2015'te süresiz ateşkes konusunda anlaşmaya varılmış ancak hem Husilerin hem hükûmet güçlerinin ihlalleri sonucu bu anlaşma bir ay içerisinde çökmüştür. Bir diğer deneme 2016 yılında olmuş, nisan ayında Cenevre'de başlayan görüşmeler ağustos ayında Husilerin yönetimde sandalye istemesi sonucu sonlanmıştır. 2018 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'da gerçekleşen görüşme diğerlerinden daha uzun vadeli etkiler doğurmuştur. Husiler ve Suudi Arabistan liderliğindeki koalisyon ülkeleri arasında yürütülen ateşkes müzakerelerinde ilk olarak Hudeyde Ateşkesi imzalanmış ve taraflar bazı taahhütler altına girmiştir.[408] Hudeyde ateşkesinde BM'nin de Hudeyde limanının yönetiminde söz sahibi olması hedeflenmiştir. Görüşmelerde alınan kararlar arasında

[403] The Guardian, 'Hope for 'turning point' in Yemen after Houthis' Hodeidah withdrawal' <https://www.theguardian.com/world/2019/may/15/yemen-hope-for-turning-point-after-houthi-hodeidah-port-withdrawal> s.e.t. 05.03.2020.

[404] Öztürk, Selim (2019) 'Nedenleri ve Sonuçları Bağlamında Yemen Savaşı' Avrasya Etüdleri, YIL: 25, SAYI: 55, S. 91

[405] Şarku'l Avsat Türkçe, 'Hudeyde'nin kurtarılması için 'Altın Zafer Operasyonu' başladı' <https://turk-archive.aawsat.com/2018/06/article55407063/hudeydenin-kurtarilmasi-icin-altin-zafer-operasyonu-basladi/> s.e.t. 05.03.2020.

[406] ParsToday, Suudi koalisyonun Hudeyde operasyonda yenilmesi, <https://parstoday.com/tr/news/world-i113132-suudi_koalisyonun_hudeyde_operasyonda_yenilmesi> s.e.t. 05.03.2020.

[407] Kurt, Veysel (2018) 'Stockholm Müzakereleri: Yemen'de Stockholm Müzakereleri: Yemen'de Büyük Ümitler için Küçük Adım' Fikriyat, < https://www.fikriyat.com/yazarlar/veysel-kurt/2018/12/08/stockholm-muzakereleri-yemende-buyuk-umitler-icin-kucuk-adim> s.e.t. 05.03.2020.

[408] Telci, İsmail Numan / Yetim, Mustafa / Ereli, Gökhan Yemen (2020) 'İç Savaşı: Bölgesel ve Küresel Aktörler, Yerel Unsurlar ve Çatışmanın Geleceği' Orsam Rapor, No: 9, s. 10.

taraflar arasında esir değişimi, silahlı güçlerin Yemen'den çekilmesi ve Sana Havalimanı'nın yeniden uçuşlara açılması da bulunmaktadır.[409] 2019 Şubat'ında Hudeyde'den karşılıklı çekilme anlaşması yürürlüğe girmiş ve Mayıs 2019'da Husiler BM gözetiminde Salif ve Ras İsa limanlarından çekilmeye başlamıştır.[410] Ancak Yemen hükûmeti yetkilileri, Husilerin geri çekilmesinin uluslararası toplumu kandırmaktan başka bir şey olmadığını ve çekilirken kendisine bağlı milis güçleri bölgede bıraktığını belirterek Stockholm Antlaşmasını ihlal ettiklerini iddia etmiştir.[411] Stockholm görüşmelerine ve atılan tüm adımlara rağmen bugün hâlâ Hudeyde konusundaki sorunlar çözülememektedir. Son olarak 5 Mart'ta Hudeyde'nin batısında hükûmet güçleri ve Husiler arasında çatışmalar çıkmış, 14 Husi militanı öldürülmüş 28 militan yaralanmıştır.[412] Sorunun çözülememesinin ana sebebi ne Husilerin ne de Suudi Arabistan ve Hadi Hükûmeti'nin kentin hâkimiyetini kaybetmek istememeleridir.

2019 yılına gelindiğinde dört yıldır devam eden operasyonlarda mutlak sonuçlar alınmaması ve müdahalenin başarısızlığının ve bu durumun gün geçtikçe insanı bir drama sebep olmasının gözle görülür hâle gelmesi sonucunda Arap Koalisyon Güçleri adeta çıkmaza girmiştir. Özellikle 2019 Eylül'ünde Suudi Arabistan'ın "kendi toprakları içerisinde bulunan" iki ayrı ARAMCO tesisine saldırıda bulunulması Suudi Arabistan'ın itibarını zedelemiş ve askerî başarısızlığını gözle görülür hâle getirmiştir.[413] Yaşanan gelişmeler, sürüncemede kalan durum ve koalisyon güçlerinin amaçlarının birbirinden farklılaşması koalisyon içinde çatlakların yaşanmasına sebep olmuştur. Zaman içerisinde Katar, Fas, Sudan, Senegal, Moritanya gibi ülkeler Koalisyondan ayrılmışlar ve son olarak Koalisyonun öncülerinden olan ve askerî gücün yeteneklerinin büyük bölümünü karşılayan BAE, Yemen'deki askerî varlığını sonlandıracağını açıklamıştır.[414] Suudi Arabistan ve BAE'nin Yemen'deki çıkarları ve çözüm önerilerinin birbirinden farklılaştığı uzun zamandır ortada olan bir durum iken BAE'nin bu kararı şaşırtıcı olmamıştır. BAE, Yemen'in bölünmesinden yana olmuş ve Güney Hareketi'ni

[409] BBC News, '5 soruda İsveç'te başlayan Yemen barış görüşmeleri' <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46489729> s.e.t. 10.03.2020
[410] Deutsche Welle (DW), 'Husiler Hudeyde Limanı'ndan çekilmeye başladı' <https://www.dw.com/tr/husiler-hudeyde-liman%C4%B1ndan-%C3%A7ekilmeye-ba%C5%9Flad%C4%B1/a-48700331> s.e.t. 11.03.2020.
[411]NTV, 'Rusya Dış İşleri Bakanı Lavrov'dan Astana açıklaması' <https://www.ntv.com.tr/dunya/husi-heyeti-ummanda-bm-yemen-temsilcisi-ile-gorustu,sM-ulmlPfkWiUkZnq8lfkw> s.e.t. 11.05.2020.
[412] Yeni Yemen, 'Hudeyde'de 14 Husi öldürüldü' <https://www.yeniyemen.com/post/view/33970> s.e.t. 11.03.2020.
[413] Telci, İsmail Numan / Yetim, Mustafa / Ereli, Gökhan Yemen (2020), s. 17.
[414] A.g.e., s. 7.

destekleyerek kendine yerli milis gücü ve nüfuz alanı oluşturmaya çalışmıştır.[415] BAE'nin aksine Suudi Arabistan, Hadi hükûmetini ve Birleşik Yemen'i savunmuştur. Hadi güçleri ve Güney'deki ayrılıkçılar arasında yaşanan çatışmalar iki ülkeyi karşı karşıya getirmiştir.

Suudi Arabistan'ın fikir ayrılığı yaşadığı bir diğer ülke Mısır'dır. Mısır Arap Koalisyonu'na destek verdiğini açıklamış ancak aktif rol almamıştır. Bunun sebeplerinden biri Koalisyonun Hadi Hükûmeti'ni desteklemesi ve Hadi hükûmetinin en büyük destekçilerinden birinin ise Müslüman Kardeşler'in Yemen'deki siyasi kolu olan Islah Partisi olmasıdır. Islah Partisi Suudi Arabistan ile bölgesel anlamda ortaklıklar geliştirilmekte iken arasının bozuk olduğu BAE ile de yakınlaşma içerisine girmiştir.[416] Esasen İhvan hareketine Suudi Arabistan en az Mısır kadar karşıdır. Hatta Veliaht Prens Selman ihvanla ilgili olarak *"Orta Doğu'daki sorunların ardında İran olmasına rağmen en büyük tehlikenin Müslüman Kardeşler (İhvan) olduğunu"*[417] dile getirmiştir. Mısır'daki darbede de İhvana karşı tavır almıştır. Ancak, mevzubahis Yemen'e geldiğinden İhvan'ın Yemen kolu olan Islah partisi ile reelpolitik gereği olumlu ilişkiler kurmuştur. Çünkü, Islah partisinin Zeydiler tarafından oluşmasına rağmen hem Güneydeki Ayrılıkçı unsurlara ve Husilere karşı olduğundan hem de Hadi hükûmetini desteklemesinden dolayı çıkarları doğrudan Suudi Arabistan ile uyuşmaktadır. Sahada Suudi Arabistan askerleri ile birlikte operasyonlara katılan grup adeta Suudi Arabistan'ın Yemen'deki yerli milis gücü hâline gelmiştir.[418] Bu durum Mısır'ı son derece rahatsız etmektedir.

Görüldüğü gibi koalisyon güçleri arasında farklı hedefler, fikir ayrılıkları, öncelikler bulunmaktadır. Hâlâ sonucu olmayan bu operasyonlar Suudi Arabistan başta olmak üzere Körfez ülkelerinin yeterli güvenlik stratejilerinin ve askerî kapasitelerinin ortaya serilmesine sebep olmuştur.[419] Suudi Arabistan'ın bu operasyonlardaki başarısızlıkları ve

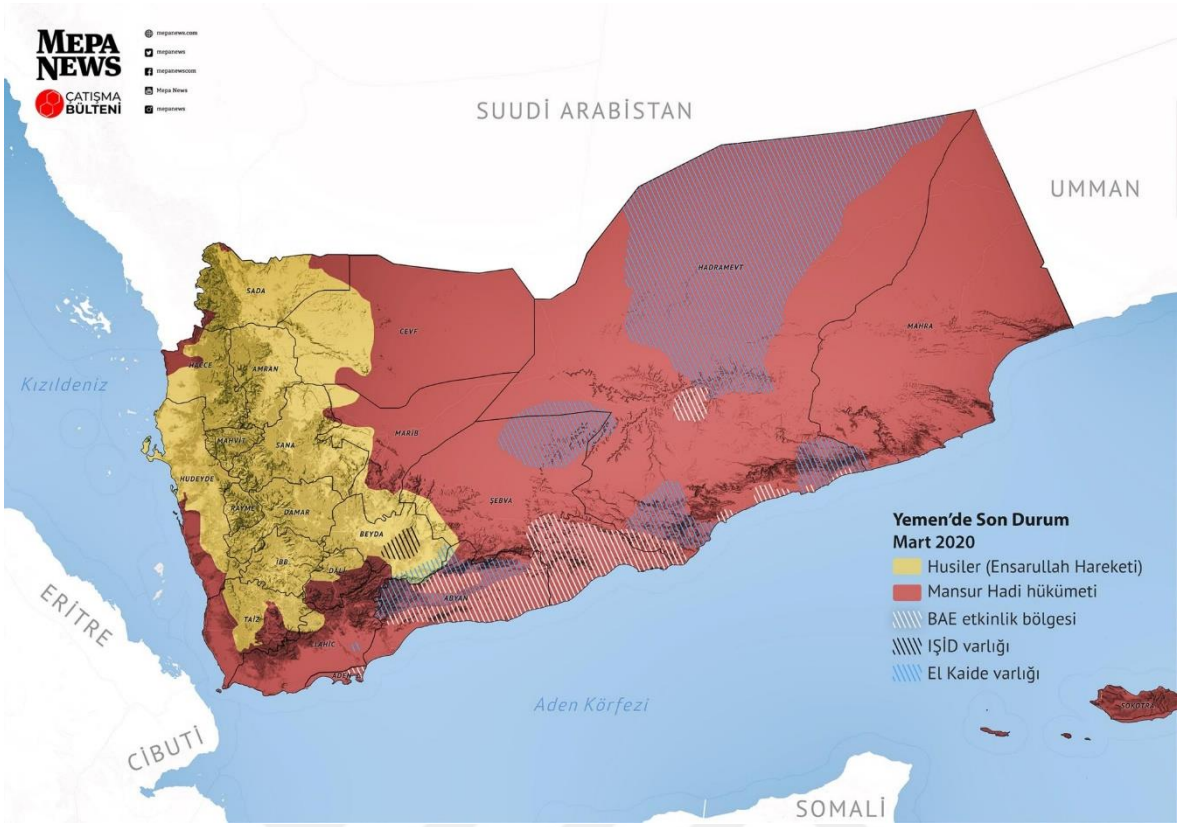
[415] İnat, Kemal (2019), 'Suudi Arabistan Suudi Arabistan İçin Suriye ve Yemen'den çin Suriye ve Yemen'den Dersler' SETAV, <https://www.setav.org/suudi-arabistan-icin-suriye-ve-yemenden-dersler/> s.e.t. 13.03.2020.
[416] Telci, İsmail Numan / Yetim, Mustafa / Ereli, Gökhan Yemen (2020), s. 11. ; Karabacak, Safiye / Başer, Hacer(2018), 'Yemen'deki BAE-Islah Partisi yakınlaşması köklü bir dönüşüm mü?' Anadolu Ajansı <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemendeki-bae-islah-partisi-yakinlasmasi-koklu-bir-donusum-mu/1317584> s.e.t. 11.03.2020.
[417] Şarkul Avsat (2018), "Veliaht Prens: Orta Doğu'daki sorunların ardında İran var ama en büyük tehlike İhvan" <https://turk-archive.aawsat.com/2018/04/article55388228/veliaht-prens-ortadogudaki-sorunlarin-ardinda-iran-var-ama-en-buyuk-tehlike-ihvan/> s.e.t. 15.03.2020.
[418] Telci, İsmail Numan / Yetim, Mustafa / Ereli, Gökhan Yemen (2020), s. 13.
[419] Kurt, Veysel (Editör)(2018), Orta Doğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri, 1. Baskı, İstanbul, SETA Yayınları, s. 29.

yaptığı insan haklarına aykırı muameleler sadece kendisine zarar vermemiş aynı zamanda müttefiki olan Yemen'in tanınan Cumhurbaşkanı Hadi'nin de ülke içindeki meşruiyetine zarar vermiştir. Müdahalenin Hadi'nin çağrısı ile başlamış olması ve sivil halka büyük zararlar vermiş olması halk tabakasında Hadi karşıtlığını arttırmıştır. Husiler bu mücadeleyi kaybetse dahi yeni kurulacak hükûmette Hadi'nin yer bulma olasılığı çok düşük gözükmektedir.

Suudi Arabistan öncülüğünde düzenlenen operasyonların sebep olduğu sivil kayıplar ve yaralanmalarla ilgili istatistik hiç iç açıcı değildir. İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (HRW) verilerine göre (2018 tarihli), Suudi Arabistan öncülüğündeki koalisyonunun evleri, pazarları, okulları, hastaneleri ve camileri hedef aldığı en az 90 yasadışı hava saldırısı belgelenmiştir.[420] Yemen Veri Projesi'nin 2020'de yayınladığı 2019 raporuna göre, 2015 yılından bu yana 17 bin 500'den fazla sivil öldüğü ve yaralandığı ve hava saldırılarında ölen sivillerin dörtte birinin kadın ve çocuk olduğu ifade edilmiştir. Yine aynı raporda Koalisyon tarafından Yemen'e günde ortalama 12 saldırı, bugüne kadar 20.100'den fazla hava saldırısı gerçekleştirdiği aktarılmış ve Koalisyon güçlerinin hastaneleri, okul otobüslerini, pazarları, camileri, çiftlikleri, köprüleri, fabrikaları ve gözaltı merkezlerini bombaladığı belirtilmiştir.[421]

Koalisyon güçleri ile ilgili sivillere yönelik sayısız istatistiki verilerin elde edilmesi başlarda Koalisyona destek veren dünya kamuoyunda da tepkiyle karşılanmış ve çoğu ülke Suudi Arabistan'a verdiği desteği geri çekmiştir. Ekim 2018 tarihli BM Çocuk Hakları Komitesi incelemesinde, Suudi Arabistan'ın binlerce çocuğun ölümüne ve açlığına sebep olduğu belirtilmiştir. Aynı tarihlerde Almanya Suudi Arabistan'a silah satışını durdurduğunu açıklamıştır.[422] İspanya, İngiltere, Kanada gibi pek çok ülke ya Suudi Arabistan'a tepkilerini dile getirmiş ya da askerî malzeme satışını durdurmuştur.

[420]Human Rights Watch, 'Yemen Events of 2018', <https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/yemen> s.e.t. 04.04.2020.
[421] a.g.e.
[422]Telci, İsmail Numan (2018), 'Uluslararası Toplum Körfez'in Yemen Müdahalesini Sorguluyor', SETA <https://www.setav.org/uluslararasi-toplum-korfezin-yemen-mudahalesini-sorguluyor/> s.e.t. 20.03.2020.

Şekil 4.6. 2016 yılındaki haritadaki (Şekil 4.2.) Husilerin etkin olduğu bölge ile şu anki durum arasında çok fark olmadığı görülmektedir.[423]

4.3.3. Suudi Arabistan'ın Yemen Üzerinde Kullandığı Yumuşak Güç Unsurları

Suudi Arabistan'ın dış politikasında kullandığı en önemli yumuşak güç unsuru elbette ekonomisidir. Yemen üzerinde de ekonomik birtakım önlemler alarak bunu yumuşak güç unsuru olarak kullanmayı hedeflemektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Suudi Arabistan öncülüğündeki hava saldırıları Yemen'de pazar, çiftlik, köprü, gıda depoları gibi bölgelere saldırılar düzenlemiştir. Çoğu kaynak bu saldırıların sebebini, Yemen'in altyapısına bilerek zarar verip sonrasında Yemen'i bu altyapıların yenilenmesi hususunda Suudi Arabistan'a bağımlı kılmak niyetiyle yapıldığını öne sürmektedir. 2015 yılından önce Yemen'in gıda, ilaç ve yakıt gibi ithalatlarının sadece %9,7'si Suudi Arabistan tarafından karşılanmaktaydı. Öne sürülen iddialar Riyad'ın, Yemen ile olan ithalatını arttırmak ve Yemen'i kendi desteğine bağımlı kılmak için altyapısının çöküşünden yararlandığını iddia etmektedir. Bu hususta Suud Arabistan tarafından kurulan Yemen'deki Suudi Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Programı (Saudi Reconstruction and Devolopment Program in Yemen: SRDPY)

[423] Stratejik Ortak, dn. 274.

adı altında bir oluşumun kurulması dikkat çekicidir. Suudi Arabistan Yemen Büyükelçiliği tarafından koordine edilen bu programın amacını Yemen Büyükelçisi Muhammed el Jaber; "Yemen'deki en son teknoloji ile oluşturulmuş sivil, endüstriyel, eğitim ve sağlık tesislerinin inşasını ve genişletilmesini içeriyor" şeklinde tanımlamıştır. Bu programın projeleri arasında sağlık tesislerinin genişletilmesi, su arıtma tesislerinin inşaatı, havaalanlarının yenilenmesi, hastane inşaatları, asfalt yapımı, elektrik santrali inşaatı gibi çalışmalar bulunuyor. Ancak analistler, bu yardımların Suudi Arabistan'ın himaye ağını genişletmek için sağlandığını iddia etmektedir.[424] Analistlerin bu iddialarını destekler bazı unsurlar ve birbiri ile çelişkili durumlar bulunmaktadır. Örneğin, 2018 yılında Sadaa'da koalisyon tarafından düzenlenen hava saldırısı sonucu bir okul servisi vurulmuş ve onlarca çocuk can vermiştir.[425] Ancak bugün Suudi Arabistan, bu projeler kapsamında Mahra ve Gayda'da eğitim sistemini geliştirmeyi amaçladıklarını dile getirerek binlerce ders kitabı, "okul servisi", sırt çantası ve masa gibi eğitim malzemeleri sağladıklarını dile getirmektedir. Ayrıca Mahra'da Kral Selman Eğitim ve Tıp Şehir Üniversitesi Hastanesi kurulmuştur. Suudi Arabistan'ın Mahra ve merkezi Gayda'ya yaptığı yatırımlardan en önemlisi petrol boru hattı inşa etmiş olmasıdır. Bu boru hattı diğer yardımların gerekçesi olarak karşımıza çıktığı gibi Suudi Arabistan tarafından olası bir İran ablukasına karşı Hürmüz Boğazı'nın alternatifi olarak düşünülmektedir.[426] Suudi Arabistan kontrolü altındaki bu bölgelere yaptığı yatırımlarla buraları uzun vadede ekonomik rolü kuvvetli şehirler ve limanlar hâline getirip Husi kontrolü bölgesindeki yerlerin önemini azaltmayı hedeflemektedir. Bu stratejik yatırımın bir geri dönüşü olarak ise yumuşak güç bağlamında bu bölgelerdeki halk üzerinde itibar kazanmayı amaçlamaktadır.

Suudi Arabistan'ın Yemen üzerindeki ekonomik güç unsurlarından bir diğeri, Yemenli işçi meselesidir. Yemen'deki büyük bir nüfus Suudi Arabistan'a gidip orada çalışarak gelir elde etmektedir. Bu gelir Yemen ekonomisine de katkı sağlamakta, işsizliği azalttığı gibi ülkeye döviz girişini de arttırmaktadır. Suudi Arabistan, bu durumu Yemen ile yaşadığı çoğu sorunda bir sert güç unsuru olarak tehdit amaçlı kullandığı gibi, Yemen'deki fakir nüfus için bir iş imkânı cazibe merkezi hâline geldiği için yumuşak güç olarak da kullanmıştır.

[424]Fenton-Harvey (2019), Jonathan, Saudi Arabia's Soft Power Strategy in Yemen, Carnegie Edowment For International Peace, <https://carnegieendowment.org/sada/78749> s.e.t. 20.03.2020.
[425]BBC News, 'Yemen'de Suudi hava saldırısında çocuklarla dolu otobüs vuruldu: En az 29 ölü', <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45138840> 20.03.2020.
[426] Fenton-Harvey, Jonathan (2019), dn. 422.

Suudi Arabistan'ın Yemen üzerinde kullandığı bir diğer yumuşak güç unsuru Vahhabizmdir. Suudiler Yemen toplumunun dinî kimliğini tüm araçlarını kullanarak değiştirme yönünde çalışmalar yürütmüştür. Selefi ideolojisini başta sınır komşusu Yemen olmak üzere tüm dünyaya ihraç etmeyi amaçlayan Suudi Arabistan, bu ideoloji kapsamında 1300 eğitim akademisi kurdular ve sadece 2002 yılında bu akademilere 400 bin öğrenci kaydettirmişlerdir. Bu öğrencilerin eğitim masrafları Suudi Krallığı tarafından karşılanmaktaydı ve öğrenciler sadece hafta sonları ve tatil günlerinde evlerine gidebilmekteydiler.[427]

Yemen'de Selefi hareketinin yeniden canlanmasını sağlayan kişi Mukbil bin Hadi Vadi'dir. Önemli bir hadis alimi olan Mukbil bin Hadi Vadi Yemen'in Demmac vilayetinde Zeydi bir ailede dünyaya gelmiştir. Zeydi bir çocuk iken aldığı dinî eğitimler sonucu Selefi olmuş ve ülkeyi terk ederek önce Necd'e gidip orada eğitim almıştır. Necd'deki eğitiminden sonra önce Riyad'a oradan da Mekke'ye yerleşmiştir. Üniversite tahsilini Medine'de tamamlamıştır.[428] Eğitimini tamamladıktan sonra hem Suudi bakış açısından etkilenen hem de Selefiliği tamamen benimseyen el-Vadi 1970'li yıllarda tekrar Yemen'e dönmüştür. Burada vilayet vilayet gezmiş ve Selefî düşüncesini yayıp, Vahhabizm akımını güçlendirmek istemiştir. Suudi Arabistan'dan aldığı finansal desteklerle Sana'da dinî bir enstitü kurmuştur.[429] Dar'ül Hadis olarak isimlendirilen bu enstitülerde binlerce kişiyi eğitmiş ve Yemen'deki Selefizmin bir çatı altında toplanmasını ve sistematikleşmesini sağlamıştır. Mukbil bin Hadi Vadi 2001 yılında tedavi gördüğü Riyad'da hayatını kaybetmiştir. Ölümünden sonra Mukbeli olarak adlandırılan halifleri çalışmalarını devam ettirmiştir.

[427] Abdulmalik Mohammad Abdullah Eissa, 'Islamist political movements in Yemen' : Khair EI-Din Haseeb (Editör) (2015), State and Religion in the Arab World, 1. Baskı, New York, Routledge, s. 66.
[428] Hatiboğlu, İbrahim (2008), 'Ebû Abdurrahmân Mukbil b. Hâdi el-Vâdi'î' Hadis Tetkikleri Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, s. 239-241.
[429] Ferhavi, Fuad (2015), Stratejik Etkileşimler Arap Dünyası, Türkiye ve Afrika, 1. Baskı, Ankara, USAK Yayınları, s. 121.

Selefizm Yemen'de 3 ana akımdan oluşmaktadır:

1. Geleneksel Selefi hareketinin Yemen'deki kurucusu olan ve Suudi alimlerden etkilenen Mukbil bin Hadi Vadi'nin fikirleri ile oluşan akım,
2. Suriyeli din adamı Muhammed Sururi'den etkilenilerek kurulan Al-Ahsan Derneği ve Mısırlı din adamı Abdurrahman Abdulhalid ve Kuveyt'teki Al Turath'dan etkilenerek kurulan Al- Hikma,[430]
3. El Kaide ve onun gibi diğer gruplar tarafından temsil edilen Selefîliğin şiddetçi, cihatçı kollarıdır.[431]

Yemen'deki Suudi düşünce ve Selefizm etkisinin öncüsü olan Mukbil bin Hadi Vadi, el Kaide gibi aşırı İslami örgütlere karşı bir tavır sergilemiştir. El Kaide'yi her zaman eleştirmiştir. Bu durum El Kaide'nin Yemen'de yayılmasını engellemiştir. Ancak, 2001 yılında Vadi'nin ölümü El Kaide'nin küresel yükselişine denk gelmiştir. Örgüt Yemen'de güç kazanmaya başlamış ve Güney'de saldırılar düzenlemiş, üçüncü en büyük limanı ele geçirmiştir.[432]

Yemen'de baş gösteren iç savaşta ortaya çıkan buhrandan ve merkezî otorite yokluğundan en çok faydalanan unsurlardan biri şüphesiz El Kaide olmuştur. Suudi Arabistan her ne kadar Yemen'deki El Kaide unsurlarının kendisi için büyük bir tehlike olduğunu ve bu örgüte destek vermediklerini dile getirse de bunu yalanlayacak argümanlar mevcuttur. Suudi Arabistan'ın Husiler ile savaşması için El Kaide'yi silahlandırdığı ile ilgili haberler ortaya çıkmış ve bu durum ABD tarafından da teyit edilmiştir.[433] Bu durum Suudi Arabistan'ın Selefîliği Yemen'de sadece yumuşak güç unsuru olarak değil aynı zamanda da sert güç unsuru olarak da kullanabildiğinin göstergesidir. Suudi Arabistan'ın genel olarak Yemen'de yumuşak güçten ziyade sert güç unsurlarını tercih ettiği görülmektedir.

[430] Abdulmalik Mohammad Abdullah Eissa (2015), s. 46.
[431] Baidhani, Saleh (2016), 'The secret history of Yemeni Salafism', The Arap Weekly < https://thearabweekly.com/secret-history-yemeni-salafism> s.e.t. 19.03.2020.
[432] A.g.e.
[433] CNN tarafından paylaşılan görüntü ve iddialar için bk. < https://edition.cnn.com/interactive/2019/02/middleeast/yemen-lost-us-arms/> s.e.t. 20.03.2020.

5. SONUÇ

İran ve Suudi Arabistan'ın Yemen'deki varlık mücadelesinin kökenini güç kavramına dayandırmak mümkündür. Güç kavramının kapsamının geniş olması, zamanla değişebilen nitelik ve nicelikte olması tanımlamasını daima zor bir hale getirmiştir. Fakat, genel bir çerçeve çizmek istersek güç; bir şeyi yapabilme, yaptırabilme ve başkalarını etkileyebilme kapasitesidir. Uluslararası ilişkilerin bağımsız bir disiplin olarak ortaya çıkmasında katkısı büyüktür ve kökenini milattan önceki devirlere kadar dayandırmak mümkündür. Zamanla uluslararası ilişkilerin merkezine oturmuş, teoriler tarafından farklı açılardan değerlendirmiş ve bu durum kavramın kapsamı, çeşitleri, soyut ve somut araçları hakkında görüş farklılıklarına sebep olmuştur. Örneğin, realistler gücün daha çok askerî ve sert güç unsurlarına önem verirken; liberaller ekonomik, konstrüktivistler fikirsel unsurlarına önem vermiştir. Bu farklılıklar gücün çeşitlendirilmesine de yansımıştır. Farklı güç çeşitleri ortaya atılmış olsa da bugün en çok kullanılan sınıflandırma; Joseph Nye tarafından ortaya atılan yumuşak, sert ve akıllı güçten oluşan üçlü sınıflandırmadır. Sert güç daha çok askeri ve baskıcı öğeleri içinde barındırırken yumuşak güç ikna ve cazibe gibi unsurlar etrafında şekillenmiştir. Akıllı güç ise bu iki güç çeşidinin birlikte kullanılmasıdır.

Güç konusunda en önemli hususlardan biri güç dengesi teoremidir. Güç dengesi kavramı denildiğinde akıllara ilk Avrupa ve klasik güç dengesi sistemi gelmektedir. Bu sistem 1648 Westphalia Barışı ile başlamış 1945 yılında ikinci dünya savaşının sonlanmasına kadar devam etmiştir. Bu sistemi baz alarak değerledirme yapan Morton Kaplan, güç dengesi sisteminin en az 5 aktörden oluşması gerektiğini, bunların her birinin kapasitelerini arttırmaya yönelik hareket ettiklerini ancak savaş yerine müzakereyi tercih ettiklerini savunmaktadır. Sistemin içinde bir aktörün etkin konuma geçmesi tehlikeli olarak karşılandığı gibi bir aktörün sistem dışına itilmesi de endişe verici sayılmaktadır. Ortadoğu özelinde değerlendirmek gerekirse güç dengesi, çok daha karmaşık ve kompleks bir yapıya sahip olmuştur. Bir yandan bölge dışı uluslararası güçlerin dengeleme çabalarına maruz kalırken diğer yandan bölgesel aktörler tarafından güç mücadelesine ev sahipliği yapmıştır. Suriye, Irak, İran, Türkiye, Mısır, Libya ve Suudi Arabistan gibi bölgesel güçler arasında devam eden varlık ve hegemon güç olma mücadelesi zamanla aktörlerin güçlerinin zayıflaması ya da artması ile değişim ve dönüşümler geçirmiştir. Irak'ın işgali ve Arap Baharı'ndan sonra önemli ülkeler yaşadıkları sorunlardan dolayı sistem dışına itilmek

zorunda kalmıştır. Bugün en belirgin güç dengesi ve güç mücadelesi Suudi Arabistan ve İran arasında görülmektedir.

İran'ın Müslüman ülkeler arasında en yüksek Şii popülasyonuna sahip olması, Kudüs Gücü vasıtası ve "Şii Hilali" ideolojisi ile Orta Doğu'daki Şiilerin liderliğine soyunan ve deneyimli bir askerî güce sahip olan İran ile, İslam'ın doğduğu topraklar üzerinde yer alması ve iki kutsal şehre (Mekke ve Medine) ev sahipliği yapmasından ötürü kendini İslam Ülkelerinin lideri olarak konumlandıran ve büyük bir ekonomik güce sahip olan Suudi Arabistan arasında yaşanan rekabet sadece bu ülkeleri yıpratmakla kalmayıp Yemen örneğinde olduğu gibi Orta Doğu'daki pek çok halk üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurmaktadır.

İki ülke arasındaki rekabetin pek çok boyutu ve sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerden en önemlilerinden biri mezhep unsurudur. İran 1979 Devrimi'nden sonra mezhepsel söylemlerini arttırmıştır. Suudi Arabistan, kendisinden olmayanları tekfir etme eğilimde olan ve ilk günden itibaren Şiilere karşıtlığı ile bilinen bir mezhebe sahiptir. Devrimle birlikte İran'ın Şiiliği ön plana çıkarması ve Suudi Arabistan'ın karşı hamleleri özellikle Hac ve Umre ziyaretlerinde kendisini göstermiştir. Mezhepten sonra karşımıza çıkan bir diğer sebep, etnik farklılıktır. İran Fars milliyetçiliği ile karşımıza çıkarken Suudiler Arap milliyetçiliğine bağlı kalmışlardır.

Rekabetin bir diğer boyutu bölgesel politikalar konusunda yaşadıkları farklılıklardır. İran, devrimle birlikte statükocu ve Batı yanlısı politikaları bırakıp revizyonist politikalara geçmiştir. Bu durum kurulduğu tarihten itibaren bölgesel statükonun korunması yönünde politikalar seyreden Suudi Arabistan ile arasındaki ilişkilere de yansımıştır. Suudi Arabistan uzun yıllardır başta Arap ve Müslüman nüfus olmak üzere liderlik pozisyonuna önem vermekte ve kendisine rakip çıkan güçlere yönelik karşı hamle yapmaktan çekinmemektedir.

Bu rekabetin en somut örneği hiç şüphesiz ki Yemen'dir. İran ve Suudi Arabistan'ın Yemen'deki İç Savaşa dâhil olması savaşın daha da karmaşık ve içinden çıkılmaz bir hâl almasına sebep olmuştur. İran her ne kadar kabul etmese de çalışmamızda da belirttiğimiz gibi Husilere yönelik askerî teçhizat, eğitim gibi konularda destekte bulunduğuna dair deliller mevcuttur. Bu durum küçük bir hareket olarak ortaya çıkan Husilerin bugün bu kadar güçlenip ülkenin yönetimi ele geçirebilecek konuma gelmesinde oldukça etkilidir.

Elbette savaşın bütün sorumluluğunu bu iki devlete yüklemek yanlış olacaktır. Yemen, uzun yıllardır bölünmüşlükler ile uğraşmaktadır. Bu bölünmüşlüğün bir sebebi,

uzun yıllar iki ayrı devlet olarak varlıklarını sürdürmeleri ve bu iki devletin ideolojik farklılıklarının bulunması aslında homojen iki toplum olan Güney ve Kuzeyli Yemenlileri birbirinden farklılaştırmıştır. Her ne kadar 1990 yılında birleşme kararı alınmış olsa da zemini sağlam olmayan bu inşaları kısa sürede bir iç savaş ile yıkılmıştır. Bir diğer bölünmüşlük sebebi olarak; geçmişte mezhepsel olarak birbiri ile sorun yaşamayan Zeydi ve Şafii halk İmam yönetiminin yıkılmasından sonra Zeydilerin yönetimde hak talep etmeleri ile ayrışmaya başlamıştır. Bu ayrışma yeni kurulan devlette daha derin bir hâl almış ve dış etkenlerin de dâhil olmasıyla radikalleşmiştir.

İran'ın Yemen üzerinde egemenlik kurma güdüsü geçmişteki Fars imparatorluklarının Yemen'de kurmuş oldukları nüfuza kadar dayanmaktadır. Ancak, yüzyıllardır Yemen, İran'ın dış politika öncelikleri arasında yer almamıştır. 1979 Devrim İhracı'ndan sonraki süreçte bu durum değişmiş ve İran yavaş yavaş başta yumuşak güç unsurlarını kullanarak Zeydiler özelinde ülkeye ilgi duymaya başlamıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu ilgisi Yemen İç Savaşı'nın adeta bir tarafı hâline gelmesine ve savaşın uzamasına sebep olmaya kadar ilerlemiştir.

Suudi Arabistan için Yemen tarih boyunca "arka bahçesi" olarak değerlendirilmiş, Yemen'in güçlü olması ya da kendisi çıkarlarına hizmet etmeyen bir hükûmet tarafından yönetilmesi engellenmeye çalışılmıştır. Bugün Suudi Arabistan, hem stratejik açıdan kendisi için çok önemli olan Yemen'in kendisine düşman bir hükûmet ile yönetilmesi tehlikesi ile karşı karşıya kalmakta hem de bölgesel güç mücadelesindeki en büyük düşmanlarından biri olan İran'ın bu ülkeyi kontrol altına almaya çalıştığını düşünmektedir. Suudi Arabistan'ın bu konudaki endişeleri Kararlılık Fırtınası operasyonları ile başlayan Yemen'e hava ve kara saldırıları düzenlemesine sebep olacak kadar derindir.

Yemen savaşında, bir yanda İran'ın desteklediği Husiler, diğer yanda Arap koalisyonu saldırıları ve onlar tarafından desteklenen Hadi yönetimi başta olmak üzere pek çok faktör varken ve ülke bölünme aşamasına gelmişken bir de bu durumun görünmeyen başka bir boyutu vardır; Yemen'deki insani durum. 2015'ten bu yana saldırılarda hayatını kaybeden pek çok sivil olduğu gibi hayatta kalanlar ise; göç, açlık ve yoksulluk, salgın hastalıklar, yetersiz sağlık ve gıda hizmetleri gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Öyle ki, tarih henüz 31 Mart 2015'i gösterirken WHO (World Health Organization) tarafından yayınlanan rapora göre 361 sivil ölmüş, 1345 sivil yaralanmış

ve çok sayıda kişi göç etmek zorunda kalmıştır. Haziran 2015 tarihinde yayınlanan bir raporda, 20 milyon insanın insani yardıma ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. 2016 yılına gelindiğinde, en önemli problemlerden biri salgın hastalıklar ve kolera haline gelmiştir. 2017 yılında kolera salgınında artış gözlemlendiği gibi limanlar ve hava alanlarından sivillere yardım ulaştırılması konusunda pek çok sorun yaşanmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin (OHCHR) raporuna göre, 2018 yılı Kasım ayına kadar çoğunluğu Suudi Arabistan liderliğindeki koalisyon hava saldırıları nedeniyle 6.872 sivil öldürülmüş ve 10.768 kişi yaralanmıştır. OCHA 2020 verilerine göre, sadece 2020'nin ilk çeyreğinde 500'den fazla sivilin hayatını kaybettiği ve 5 milyondan fazla çocuğun kolera salgını tehdidi ile karşı karşıya kaldığı rapor edilmiştir. Devam etmekte olan iç savaş, hiç şüphesiz ki en çok sivilleri yaralamakta ve yukarıda da belirtildiği gibi halk; açlık, salgın hastalıklar, işsizlik, bombardımanlar, saldırılar gibi pek çok krizle yüzleşmek zorunda kalmaktadır. Yemen'deki bu krizin sonlanması için, başta BM olmak üzere dünya kamuoyu tarafından daha ciddi şekilde ele alınıp çözüm yolu için çabaların arttırılması gerekmektedir. Taraflar arası karşılıklı müzakere yolu ile Yemen'deki iç aktörler arasında çözüm ve barışın sağlanması ve İran ile Suudi Arabistan arasında uzlaşının sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abdullah Bin Hacis Eş-Şemri (2016). 'Kıbrıs Sorunun Kral Halid Bin Abdülaziz Döneminde Türk-Suud İlişkilerine Yansıması (1975-1982), *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 10(2): 61-80.

Abdulmalik Mohammad Abdullah Eissa. *'Islamist political movements in Yemen'*: Khair EI-Din Haseeb (Editör) (2015). State and Religion in the Arab World. 1. Baskı. New York. Routledge.

Acar N. (2018). 'Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu'da Güvenlik ve Dış Politika: Suudi Arabistan Örneği' *Birey ve Toplum.* 8(16): 139-171.

Açıkalın S, Coşkun G, Laçiner S. (2010). *Yemen Dosyası: Fakirlik ve Terör Kıskacında Bir Ülke.* USAK Yayınları. Ankara.

Agence France-Presse, 'Yemen Huthi rebels appoint 'ambassador' in Tehran'. https://www.rappler.com/world/regions/middle-east/238000-yemen-huthi-rebels-appoint-ambassador-tehran. 06 Şubat 2020.

Akdoğan İ. (2016). 'İran Devrimden Arap Baharına Suudi Arabistan- İran İlişkileri' *Ortadoğu Analiz Dergisi.* 8(73): 16-19.

Akdoğan, İ, Ataman M., 'Suudi Arabistan 2012'*:* İnat, Kemal/ Ataman, Muhittin (Editörler) (2014) *Ortadoğu Yıllığı 2012.* 1. Baskı. İstanbul. Açılım Kitap.

Akdoğan İ, Ataman M., 'Suudi Arabistan 2013': İnat, Kemal/ Ataman, Muhittin (Editörler) (2014) *Ortadoğu Yıllığı 2013*, 1. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap.

Akdoğan İ, Kalaycı R. (2014) 'Suudi Arabistan'da İhyacı Hareketler Olarak Sahve ve Vehhabilik' *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1(1): 155-184.

Al-Arashi F. (2015). 'Iran brags that Sana'a is the fourth Arab capital they control' National Yemen. https://nationalyemen.com/2014/09/27/iran-brags-that-sanaa-is-the-fourth-arab-capital-they-control/. 02 Şubat 2020.

Al Jazeera, Arap Koalisyonu İlk Kez Karada Savaştı. http://www.aljazeera.com.tr/haber/arap-koalisyonu-ilk-kez-karada-savasti 05 Mart 2020.

Alıcı B. (2016) 'Muhsin Mahmelbaf Ekseninde Devrim Sonrası İran Sineması' *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 1(33): 125-160.

Armitage RL, Nye, JS. (2007). Smart Power and the U.S. Strategy for Security in a Post-9/11 World, Testimony before the Subcommittee on National Security and Foreign Affairs, House Committee on Oversight and Government Reform. https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/Nye_Armitage_Nov_7_2007_testimony.pdf. 27 Nisan 2020.

Rezeg A. H. M. (2020),'Yemen: Houthi affiliates from Iran, Hezbollah killed' Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/en/middle-east/yemen-houthi-affiliates-from-iran-hezbollah-killed/1724937. 08 Şubat 2020.

Aljazeera Türk, Hadi'den Askeri Müdahale Çağrısı. http://www.aljazeera.com.tr/haber/hadiden-askeri-mudahale-cagrisi. 03 Mart 2020.

Aljazeera Türk, Körfez'den Yemen'e Hava Operasyonu. http://www.aljazeera.com.tr/haber/korfezden-yemene-hava-operasyonu. 03 Mart 2020.

Aljazeera, 'Yemen'de İran büyükelçisine saldırı. http://www.aljazeera.com.tr/haber/yemende-iran-buyukelcisine-saldiri 31 Ocak 2020.

Aljazeera, Kronoloji: Yemen'in Dönüm Noktaları. http://www.aljazeera.com.tr/kronoloji/kronoloji-yemenin-donum-noktalari. 29 Ocak 2020.

Haji-Yousefi A. M. (2010) 'Iran's Foreign Policy during Ahmadinejad: From Confrontation to Accommodation' *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 9(2): 1-23.

Anadolu Ajans, 'Güney Yemen Devleti'ni Kuracağız. http://aa.com.tr/tr/dunya/guney-yemen-devletini-kuracagiz/80031. 04 Nisan 2019.

Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi. Ekber Haşimi Rafsancani'nin Ölümü ve İran Siyaseti İçin Önemi. https://ankasam.org/page/194/?lang=en. 06 Eylül 2019.

ANKASAM, 'İran'ın Yemen'deki Faaliyetleri'. <https://ankasam.org/iranin-yemendeki-faaliyetleri/#_edn15. 21 Aralık 2019.

Arap News, 'Hezbollah 'operating in Yemen' with Houthis'. https://www.arabnews.com/saudi-arabia/news/724391. 02 Şubat 2020.

Arı T. (1990). 'Morton Kaplan ve Uluslararası Politikada Sistem Yaklaşımı', *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1-2): 103-118.

Arı T. (1996). *Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi (1978 -1996),* 2. Baskı, İstanbul, Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Arı T. (1999). *2000'li Yıllarda Basra Körfezi'nde Güç Mücadelesi,* 4. Baskı, İstanbul, Alfa Basım Yayım.

Arı T. (2008). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, 4. Baskı, Bursa, Marmara Kitap Merkezi.

Arı T. (2015). 'Yemen'de Arap Baharından Husi Darbesine: Bir Demokrasi Denemesinden Başarısız Devlete mi?', *SDE Bakış*, 8: 1-10.

Arıkan P. (2016). 'Ulusal Çıkar Çatışması ve Mezhepsel Kutuplaşma Arasında İran-Suudi Arabistan Gerginliği' *ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi,* 38: 1-13.

Armaoğlu F. (2012). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995, 18. Baskı, İstanbul, Alkım.

Arraf S. (2017). 'The Word Report 2017. The Armed Conflict in Yemen: A Complicated Mosaic', *The Geneva Academy*. https://www.geneva-academy.ch/joomlatools-files/docman-files/The%20Armed%20Conflict%20in%20Yemen.pdf. 28 Ağustos 2019.

Arslan İ. (2015). 'Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel/Küresel Güç Mücadelesi', *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1): 17-48.

Askar Halwan Al-Enazy (2002) 'The International Boundary Treaty" (Treaty of Jeddah) Concluded between the Kingdom of Saudi Arabia and the Yemeni Republic on June 12, 2000' *The American Journal of International Law*, 96(1): 161-173.

Ataman M, Akdoğan, İ. ‘Suudi Arabistan 2015’: İnat, Kemal (Editör) (2016), *Ortadoğu Yıllığı 2015*, 1. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap.

Ataman M., ‘Suudi Arabistan 2005’: İnat, Kemal/ Balcı, Ali (Editörler) (2006) *Ortadoğu Yıllığı 2005*, 1. Baskı, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık.

Awad, B. O. (2018). ‘Insurgency In Yemen: Houthi And Insurgent Threats To Maritime Operations’, Master of Arts in Security Studies (Middle East, South Asia, Sub-Saharan Africa), Thesis, California: Naval Postgraduate School Monterey.

Aydın A. / Bakıncak E. (2016). ‘Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki’, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1): 95-112.

Aydın E. (2015). ‘Suudi Arabistan’ınYemen Operasyonu’ *ANKASAM Analiz*, 2015-7.

Ayhan V. (2009). ‘Yemen’de İç Savaş: Aktörler, Amaçlar ve Bölgesel Etkiler Bağlamında Bir Analiz’, *Ortadoğu Analiz*, 1(10): 63-95.

Bag M., ‘ABD, Süleymani'yi öldürdüğü gün, Yemen'de başka bir İranlı komutanı da hedef aldı ancak başaramadı’. https://tr.euronews.com/2020/01/10/abd-suleymani-yi-oldurdugu-gun-yemen-de-baska-bir-iranl-komutan-da-hedef-ald-ancak-basara. 09 Şubat 2020.

Baidhani S. (2016). ‘The secret history of Yemeni Salafism’, The Arap Weekly. https://thearabweekly.com/secret-history-yemeni-salafism. 19 Mart 2020.

Bakir A. H., Aljazeera, Kral Selman'ın dış politikası: Değişimin boyutu ve fırsatlar. http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kral-selmanin-dis-politikasi-degisimin-boyutu-ve-firsatlar. 10 Kasım 2019.

Balçıner O. (2019), ‘Bir Yumuşak Güç Aracı Olarak Ulus Markalama: Almanya Ve Türkiye Ulus Markalarının Değerlendirilmesi’, *ARHUSS*, 2(2): 65-87.

BasNews, ‘Kasım Süleymani'nin kızı: Babamın intikamını alacak 6 değerli amcam var’. http://www.basnews.com/index.php/tr/news/572219?__cf_chl_jschl_tk__=2aac74b967c79b2b14461f64a0d497d5cc97d78e-1581623178-0-AdFh9DVganYGxKwEb7XFMbWueSApxx-FfeeOGgVUqfzoB8STCW8NWpxzaFWhq-AB-ZJkNVp2Kaiq8A58bCWachnf21pAzODuUyeuU_6VlgTQnaifBAoR48USUKtUfh021ncWfp5d6azzVa4L603XUg9vKgbWYhxiaMEooO1JeHy4HVALD_tKSjaMA3ICsXtFj1i1oc3b6L8riipwYv6HVvHSm87mLBEdx95uHP2EHjFlaDUFMdKr9r0ww5daXq5ev3twsnGkTHuN2vIWpiz8rcnk7Uj8VHgueix-2_wTOs3PPSWIcNyc5w8ORex1ih-OpQ. 13 Şubat 2020.

BBC News, ‘5 soruda İsveç'te başlayan Yemen barış görüşmeleri’. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46489729. 10 Mart 2020.

BBC News, ‘Yemen: Iran diplomat dies in gun attack near embassy’. https://www.bbc.com/news/world-middle-east-25794153. 31 Ocak 2020.

BBC News, ‘Yemen'de Suudi hava saldırısında çocuklarla dolu otobüs vuruldu: En az 29 ölü’, https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45138840. 20 Mart 2020.

BBC NEWS, Hajj stampede: Iran death toll rises to 464. https://www.bbc.com/news/world-middle-east-34410484. 03 Ocak 2020.

Bell M., The Washington Post, Adel al-Jubeir, Saudi ambassador, targeted in Iranian assassination plot. https://www.washingtonpost.com/blogs/blogpost/post/adel-al-jubeir-saudi-ambassador-targeted-in-iranian-assassination-plot/2011/10/11/gIQA3hO4cL_blog.html. 03 Ocak 2020.

Bucala P, Pendleton, CS, Harmer C, Estelle E, Donovan,M., 'Iranian involvement in missile attacks on the USS Mason'. https://www.criticalthreats.org/analysis/iranian-involvement-in-missile-attacks-on-the-uss-mason. 13 Şubat 2020.

Büyükkara M. A. (2011)."Sosyal, Siyasi ve Dini Yönleriyle Yemen Husi Hareketi", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 16(30): 115-152.

Cavadbeyli R. (2016). 'İran 5+1 Anlaşması Ülkeyi İç Savaşa Götürür' *Yeni Türkiye Ortadoğu Özel Sayısı IV*, 4(85): 133-136.

Central Intelligence Agency(CIA), The World Factbook Archive. https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/fields/401.html. 01 Ocak 2020.

Chouliaraki L. (Ed.) (2007). *The Soft Power of War,* Londra, John Benjamins Yayınları.

Charbonneau L. (2015). 'Iran submits four-point Yemen peace plan to United Nations' Reuters. https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-iran/iran-submits-four-point-yemen-peace-plan-to-united-nations-idUSKBN0N823820150417. 25 Ocak 2020.

Cordesman A. H. (2017). 'The War in Yemen: Hard Choices in a Hard War', *Center For Strategic and International Studies, Review Draft.* https://www.csis.org/analysis/war-yemen-hard-choices-hard-war. 05 Nisan 2019.

Çamır M. (2009). Yumuşak Güç Kavramı ve Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Harp Akademileri Komutanlığı.

Çeçen H. (2019). *İran İslam Cumhuriyeti Anayasası*, 1. Baskı, İstanbul, Legal Yayıncılık.

Çelik AH, Yılmaz MM. (2017) 'İran Dış Politikasında Kurumsal ve Kuramsal Bir Aktör: Velayet-İ Fakih', *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 116(229): 145-158.

Çevik H. (2005). *Kadim Toprakların Trajedisi Uluslararası Politikada Ortadoğu*, 1. Baskı, İstanbul, Nüve Kültür Merkezi.

Demir GN, Ataman M. (2012). 'Suudi Arabistan 2011' : Muhittin Yıldırım, Bilal/ Aydın, Fuat (Editörler) (2012) *Ortadoğu Yıllığı 2011*, 1. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap.

Deniz Y. (2018) 'Orta Doğu'da Vehhabi - Şii Mücadelesi' *Tesam Akademi Dergisi*, 5(1): 63-95.

Deutsche Welle (DW), 'Husiler Hudeyde Limanı'ndan çekilmeye başladı'. https://www.dw.com/tr/husiler-hudeyde-liman%C4%B1ndan-%C3%A7ekilmeye-ba%C5%9Flad%C4%B1/a-48700331. 11 Mart 2020.

Doster B. (2012). 'Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası' *Ortadoğu Analiz*, 4(44): 44-51.

Dumankaya, EM. (2019) Uluslararası İlişkiler ve "Güç" Kavramı. https://thinktech.stm.com.tr/detay.aspx?id=193. 25 Ağustos 2019.

Dursun A. (2019), Anadolu Ajansı, İran ve Suudi Arabistan'ın Bölgesel Güç Mücadelesi. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-ve-suudi-arabistanin-bolgesel-guc-mucadelesi/1590533. 02 Ocak 2020.

Efegil E. (2013). 'Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler' *Ortadoğu Analiz,* 5(53): 104-113.

Ekşi M. (2017), 'Regional Hegemony Quests in the Middle East from the Balance of Power System to the Balance of Proxy Wars: Turkey as Balancing Power for the Iran - Saudi Rivalry', *Gazi Akademik Bakış,* 11(21): 133-156.

Wilson EJ. (2008). 'Hard Power, Soft Power, Smart Power', *The Annals of the American Academy of Political and Social Science,* 616(1): 110-124.

Fenton-Harvey J (2019). Saudi Arabia's Soft Power Strategy in Yemen, *Carnegie Edowment For International Peace.* https://carnegieendowment.org/sada/78749. 20 Mart 2020.

Ferhavi F. (2015). *Stratejik Etkileşimler Arap Dünyası, Türkiye ve Afrika,* 1. Baskı, Ankara, USAK Yayınları.

Gökalp Y. (2014). 'İmamet Nazariyesi Bağlamında Zeydiyye'nin İmamiyye'ye Yönelik Eleştirileri' *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD),* 14(1)

Gün, MS. (2012). 'Yemen'de Arap Baharı', *Yasama Dergisi*, 22: 119-140.

Gündoğan Ü. (2016). *İran ve Ortadoğu*, 2. Baskı, Ankara, Liberte.

Hacis eş-Şemri, A. (2016). Kıbrıs Sorunun Kral Halid Bin Abdülaziz Döneminde Türk-Suud İlişkilerine Yansıması (1975-1982). *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi,* 10 (2): 61-80.

Hafeziniya, MR. (2017). *İran Jeopolitiği ve Siyasi Coğrafyası*, 1. Baskı, Ankara, İraniyat Yayınları,

Hafryat, اليمن في إيران: كيف وصل البلد "السعيد" هذا لكل الدمار؟ https://www.hafryat.com/ar/blog/%D8%A5%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D9%81%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%85%D9%86-%D9%83%D9%8A%D9%81-%D9%88%D8%B5%D9%84-%D8%A7%D9%84%D8%A8%D9%84%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B9%D9%8A%D8%AF-%D9%84%D9%83%D9%84-%D9%87%D8%B0%D8%A7-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%85%D8%A7%D8%B1%D8%9F. 29 Ocak 2020.

Hamood W. (2019). Suudi Arabistan'ın Yemen'e Yönelik Müdahalesinin Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi.

Morgenthau, HJ. (1970). *Uluslarası Politika,* çev: B.Oran-U.Oskay, Ankara, Seving Matbaası.

Hatem, M. (2019) 'Yemen Shiite Rebels Appoint an Ambassador to Iran for First Time'. https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-08-18/yemen-shiite-rebels-appoint-an-ambassador-to-iran-for-first-time. 06 Şubat 2020.

Hatiboğlu İ. (2008) 'Ebû Abdurrahmân Mukbil b. Hâdi el-Vâdi'î' *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 6(1)

Human Rights Watch, ‘Yemen Events of 2018’. https://www.hrw.org/world-report/2019/country-chapters/yemen. 04 Nisan 2020.

Hürriyet, ABD'de Suudi Arabistan'ın büyükelçisine suikast planı çökertildi. http://www.hurriyet.com.tr/gundem/abdde-suudi-arabistanin-buyukelcisine-suikast-plani-cokertildi-18961035. 03 Ocak 2020.

İbrahimli, HC. (2016). ‘İran, Belgelerde ve Gerçeklerde’ *Yeni Türkiye Ortadoğu Özel Sayısı IV*, 4(85): 61-72.

Humeyni MM. (1992). *Mustaz’af Mustekbir* , 1. Baskı, İstanbul, Objektif Yayınları,

İnat K. (2019). ‘Suudi Arabistan Suudi Arabistan İçin Suriye ve Yemen’den çin Suriye ve Yemen’den Dersler’ SETAV. https://www.setav.org/suudi-arabistan-icin-suriye-ve-yemenden-dersler/. 13 Mart 2020.

İRAM, Haftalık Basın Özeti 13-19 Ekim 2019. https://iramcenter.org/haftalik-basin-ozeti-13-19-ekim-2019/. 03 Şubat 2020.

İran Cumhuriyeti Haber Ajansı (IRNA) ‘Yemenliler Şehit General Süleymani ve Direniş Şehitleri için sokaklara döküldü’. https://tr.irna.ir/news/83624333/Yemenliler-%C5%9Eehit-General-S%C3%BCleymani-ve-Direni%C5%9F-%C5%9Eehitleri-i%C3%A7in 11 Şubat 2020.

IRNA, ‘İran-Ensarullah-AB Büyükelçileri Üçlü Toplantısı düzenlendi’. https://tr.irna.ir/news/83440848/%C4%B0ran-Ensarullah-AB-B%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7ileri-%C3%9C%C3%A7l%C3%BC-Toplant%C4%B1s%C4%B1-d%C3%BCzenlendi. 03 Şubat 2020.

IRNA, ‘İran’ın Yemen’de askeri varlığı yok’. https://tr.irna.ir/news/3660517/%C4%B0ran-%C4%B1n-Yemen-de-askeri-varl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-yok. 05 Şubat 2020.

Juneau T. (2016). “Iran's policy towards the Houthis in Yemen: a limited return on a modest investment” *International Affairs,* 92(3) :647-663.

Kalaycı R. (2017). ‘Sistem Modelleri Bağlamında Devletlerin Dış Politika Karar Verme Süreçlerinin Karşılaştırmalı Analizi: İran, Suudi Arabistan, Mısır ve Türkiye, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Kalkan-Küçüksolak Ö. (2012). 'Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm Ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması', *Turan-Sam,* 4(14): 202-208.

Kantarcı Ş. (2012), ‘Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı “Koalisyonlar Dönemi mi?”’, *Güvenlik Stratejileri,* 8(6): 1-24.

Karabacak S, Başer H. (2018). ‘Yemen'deki BAE-Islah Partisi yakınlaşması köklü bir dönüşüm mü?’ Anadolu Ajansı. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yemendeki-bae-islah-partisi-yakinlasmasi-koklu-bir-donusum-mu/1317584. 11 Mart 2020.

Karakır İ (2018). ‘Ongoing Conflict in Yemen: a Proxy War’ *TESAM Akademi Dergisi,* 5(2): 121-149.

Kashef Asl N. (2009). 1979 Sonrası İran'ın Orta Doğu Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Keçeci Aİ. (2018). 'Kralın Oğlu ile Hariciyede 40 Yıl: Suud bin Faysal' Uluslararası Politika Akademisi. http://politikaakademisi.org/2018/10/23/kralin-oglu-ile-hariciyede-40-yil-suud-bin-faysal/. 09 Aralık 2019

Keskin A. (2016). 'İran Nasıl Yönetiliyor?' *Yeni Türkiye Ortadoğu Özel Sayısı IV*, 4(85):42-47.

Keyik M., Erol MS. (2019). Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları, *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi,* 3(1): 12-49.

Khatab S. (2011). *Understanding Islamic Fundamentalism, The Theological And Ideological Basis Of Al-Qa'Ida's Political Tactics, Cairo Egypt,*First Published, Newyork, The American Univercity in Cairo Press.

Kılınç A. (2008). 'İran Anayasa Hukukunun Genel Esasları' *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,* 12(1-2): 907-948.

Kılınç R. (2001). 'İran Dış Politikasının Evrimi: Körfezde İran-Arap İlişkileri Örneği' *Liberal Düşünce,* 6(23): 164-174.

Kingdom of Saudi Arabia Ministry of Foreign Affair, Brief History. https://www.mofa.gov.sa/sites/mofaen/aboutMinistry/Pages/aboutMinistry10.aspx. 10 Kasım 2019.

Kocaoğlu C. (2017). 'Selefiliğe Tarihsel Bir Bakış ve Suudi Arabistan'ın Selefilik Üzerine Geliştirdiği Politikayı Yayma Stratejisi' *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2): 253-333.

Kocatepe D. (2017). 'Suudi Arabistan- İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması' *Bölgesel Araştırmalar Dergisi İran Özel Sayısı*, 1(2): 67-101.

Kontos M. (2016). 'Hegemony and Balance of Power in The Middle East', Eastern Mediterranean Geopolitical Reviev, 2(2016): 11-28.

Kurt V. (2018). 'Stockholm Müzakereleri: Yemen'de Stockholm Müzakereleri: Yemen'de Büyük Ümitler için Küçük Adım' *Fikriyat.* https://www.fikriyat.com/yazarlar/veysel-kurt/2018/12/08/stockholm-muzakereleri-yemende-buyuk-umitler-icin-kucuk-adim. 05 Mart 2020.

Kurt V. (2019). 'Arap İsyanları Sonrasında Ortadoğu'da Vekalet Savaşları: Yemen Örneği', *International Journal of Political Science & Urban Studies*, 7(1): 307-326.

Kurt V. (Editör)(2018), *Ortadoğu'da Ulusal Güvenlik Stratejileri*, 1. Baskı, İstanbul, SETA Yayınları

Kurt V. (2015). 'Devrim'den Askeri Müdahaleye Yemen' *SETA Analiz,* No: 144.

Lederer, Edıth M. (2020), 'UN Experts: Yemen's Rebels Getting Weapons Similar to Iran's'. https://apnews.com/39d6a94b2baf1dbb753f5e1b85ac7d88. 11 Şubat 2020.

Lindo, Samuel / Schoder, Michael / Jones, Tyler (2011), 'Al Qaeda in The Arabian Peninsula', *AQAM Futures Project Case Study Series,* 3, ISBN 978-0-89206-667-4.

Mammadov A. (2018). Suudi Arabistan`da Siyasetin Oluşumu: Siyaset Dışı Kurumların Karar Alma Mekanizmalarına Katkısı, Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü, Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Mammadov H. (2017). ‘Abd’nin Suudi Arabistan-İran İşbirliğine Dayalı Körfez’de Güvenlik Politikası: “Çifte Sütun” Politikası’ *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi,* 4(2) DOI: 10.26513/tocd.309830.

Mepanews, ‘El Kaide Yemen’de IŞİD’e Karşı Saldırı başlattı.’. https://www.mepanews.com/el-kaide-yemende-iside-karsi-saldiri-baslatti-22955h.html. 30 Nisan 2019.

Metkin K. (2016). ‘İran Devrimi ve ABD Dış Politikasına Etkileri: Humeyni Dönemi’ *Yeni Türkiye Ortadoğu Özel Sayısı IV*, 4(85): 93-107.

Middle East Monitor, ‘Iran admits supporting Houthis in Yemen for the first time’. https://www.middleeastmonitor.com/20191003-iran-admits-supporting-houthis-in-yemen-for-the-first-time/. 07 Şubat 2020.

Milani MM. (2004). ‘Humeyni’den Hamaney’e, Velayet-i Fakih kurumunun Değişimi’, (Çeviren: Topaloğlu, Fatih), *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 19: 189-210.

Mohammed al-Arab, Hani al-Sufyan (2017). ‘Captured Houthi militias reveal they were trained by Iran’, *Al Arabiya*. https://english.alarabiya.net/en/News/gulf/2017/04/02/Captured-Houthi-militias-reveal-they-were-trained-by-Iran.html. 05 Şubat 2020.

al-Qadhi, MM. (2017). ‘ The İranian Role in Yemen and Its Implications on the Regional Security’ *Arabian Gulf Centre for İranian Studies (AGCİS).*

Morris P. ‘From Power: A Philosophical Analysis’ : Haugaard, Mark (Editör) (2002), *Power: A Reader*, 1. Baskı , Newyork, Manchester University Press.

Moubayed S. (2018). ‘Houthis’ visit to Beirut stirs division and controversy’ The Arap Weekly. https://thearabweekly.com/houthis-visit-beirut-stirs-division-and-controversy. 12 Şubat 2020.

el-Ayed M. (2019), Şarku’l Avsat, Suudi diplomasisinin yeni yüzü: Prens Faysal bin Ferhan. https://aawsat.com/turkish/home/article/1960916/suudi-diplomasisinin-yeni-y%C3%BCz%C3%BC-prens-faysal-bin-ferhan. 21 Kasım 2019.

Mukhashaf M. (2015). ‘Yemeni Militiamen say captured two Iranian officers in Aden’. https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-airstrikes-idUSKBN0N207I20150411. 03 Şubat 2020.

Muslu E. (2015). ‘Askeri Müdahaleyle Yemen Devletini Yeniden Tesis Çabaları ve Menfi Gelişmeler’, *Ortadoğu Analiz,* 7(71): 47-49.

Muslu E., ‘Yemen 2014’: İnat K, Ataman M. (Editörler) (2015) *Ortadoğu Yıllığı 2014*, 1. Baskı, İstanbul, Açılım Yayın.

Muslu E., ‘Yemen 2015’: İnat K., (Editör)(2016) *Ortadoğu Yıllığı 2015,* 1. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap.

Nevola L., ‘The Role of “Coup Forces,” Saleh, and the Houthis’: Day, SW, Brehony, N. (Editörler)(2020) *Global, Regional, and Local Dynamics in the Yemen Crisis,* 1. Baskı, London, Palgrave Macmillan.

Nogayeva, A. (2011), Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin: Stratejik Denge Arayışları, 2. Baskı Ankara USAK Yayınları.

Nonneman, G. “Determinants and Patterns of Saudi Foreign Policy: “Omni-balancing” and “Relative Autonomy” in MultipleEnvironments”: Saudi Arabia in the Balance: Political Economy, Society, ForeignAffairs, Aartsand, Paul /Nonneman, Gerd (Editörler)(2006), London, Hurst&Company.

NTV, ‘Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov'dan Astana açıklaması’. https://www.ntv.com.tr/dunya/husi-heyeti-ummanda-bm-yemen-temsilcisi-ile-gorustu,sM-ulmlPfkWiUkZnq8lfkw. 11 Mayıs 2020.

Nye JS. (1990). ‘The Changing Nature of World Power’, *Political Science Quarterly,* 105(2): 177-192.

Nye JS (2009). ‘Get Smart: Combining Hard and Soft Power’, *Foreign Affairs,* 88(4): 160-163.

Nye JS (2011). *Thu Future of Power*, 1.Baskı, Newyork, Public Affairs Perseus Group.

Nye JS. (2011). Power: Hard, Soft, and Smart. In The Encyclopedia of Peace Psychology, D.J. Christie (Ed.). doi:10.1002/9780470672532.wbepp2161

Nye JS. (2017). *Yumuşak Güç,* 2. Baskı, Ankara, BB101 Yayınları.

Nye JS. ‘Power: Hard, Soft, and Smart’ : Christie, Daniel J. (Editör) (2012) *The Encyclopedia of Peace Psychology,* 1. Baskı, West Sussex, Blackwell Publishing.

O’Driscoll D. (2017). ‘Violent Extremism and Terrorism in Yemen’, *University of Manchester.* https://assets.publishing.service.gov.uk/media/59ad50b540f0b6616a1cbd68/154-156-Violent-Extremism-and-Terrorism-in-Yemen.pdf. 28 Ağustos 2019.

Okruhlik G. (2003). ‘Saudi Arabian-Iranian Relations: External Rapprochement And Internal Consolidation’ *Middle East Policy,* 10(2): 113-125.

Omar MA. (2018) ‘Suudi Arabistan-İran İlişkileri Bağlamında Ortadoğu’nun Güncel Sorunları’ *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi,* 2(1): 203-243.

Oprea IA (2015). Saudi-Iranian cold war: stirring up sectarian hostilities. https://www.academia.edu/33658284/Saudi-Iranian_cold_war_stirring_up_sectarian_hostilities. 02 Ocak 2020.

Orkaby A. (2015) ‘Saudi Arabia's War with the Houthis: Old Borders, New Lines’, The Washington Institute for Near East Policy. https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/saudi-arabias-war-with-the-houthis-old-borders-new-lines. 02 Mart 2020.

ORSAM, ‘Güney Yemen Bağımsızlık Hareketi’. http://orsam.org.tr/orsam/gencorsam/10841?dil=tr. 13 Mart 2019.

Öksüz H. (2013). ‘Algı Yönetimi ve Sosyal Medya’ *İdarecinin Sesi,* 156: 12-15.

Örki A., Erdem T. (2019) ‘Uluslararası İlişkilerde Klasik Askeri Güç Anlayışının Evrimi: Dış Uzay Sahası’, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* 2(1): 12-28.

Örmeci O. (2018). ‘İsrail-Suudi Arabistan Yakınlaşması Gerçeğe Dönüşebilir Mi? Yapısalcı Realist Bir Analiz’ *International Journal of Economics, Administrative and Social Sciences (IJEASS),* 1(1): 60-100.

Özdemir H. (2008). ‘Uluslararası İlişkilerde Güç: Çok Boyutlu Bir Değerlendirme’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 63(3): 113-144.

Özel C. (2018). 'Yumuşak Güce Bütünsel Bakış', *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1): 1-27.

Özev MH. (2016). 'İran-Suudi Arabistan İlışkileri, 1932-2014' *İktisat Fakültesi Mecmuası,* 66(1): 83-104.

Özhazar İ., Elbinsoy İ. (2017). *Modern Dönem İslam Ülkeleri (Cilt 3): Ortadoğu, Körfez Ülkeleri, Arap Yarımadası ve Ek Ülkeler,* 1. Baskı, İstanbul, Tire Basım Yayım.

Özkan F., 'Tarihsel Perspektiften 21. Yüzyıl Orta Doğu'sunu Anlamak' : İzol R., Öztürk T. (2016) (Editörler), *21. Yüzyıl Ortadoğu Bölgesel Politikalar/ Uluslararası Sorunlar / Küresel Aktörler,* 1. Baskı, Ankara, Seçkin.

Özocak Ö. (2016). 'Suudi Arabistan'ın İran İle Uyuşmazlığı: Irak, Suriye Ve Yemen Örnekleri' Yeni Türkiye *Ortadoğu Özel Sayısı IV*, 4(85): 663-674.

Öztop M. (2019). 'Suudi Arabistan Dış Politikasında Muhammed bin Selman'ın "Bumerang" Etkisi' *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi,* 6(1): 203-230.

Öztürk S. (2019). 'Nedenleri ve Sonuçları Bağlamında Yemen Savaşı' *Avrasya Etüdleri,* 25(55): 83-98.

Öztürk S. (2019). 'Zeydiliğin Tarihsel Süreçte Oluşumu ve Zeydiliğin İmamiyye ve İran ile İlişkisi' *Liberal Düşünce Dergisi*, 24(94): 89-106.

ParsToday, Suudi koalisyonun Hudeyde operasyonda yenilmesi. https://parstoday.com/tr/news/world-i113132-suudi_koalisyonun_hudeyde_operasyonda_yenilmesi. 05 Mart 2020.

Paul D. (2018). Political Science and International Relations, First Published, Essex, Ed Tech Press.

PBS News Hour, 'Iran is responsible for Yemen's humanitarian crisis, says Pompeo'. https://www.pbs.org/newshour/show/iran-is-responsible-for-yemens-humanitarian-crisis-says-pompeo. 05 Şubat 2020.

Pew Forum on Religion & Public Life / Mapping the Global Muslim Population, "Estimated Percentage Range of Shia by Country". https://www.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/7/2009/10/Shiarange.pdf 29 Temmuz 2019.

Popp R. (2015). 'War in Yemen: Revolution and Saudi Intervention', *Center for Security Studies (CSS),* 175: 1-4.

Press TV, 'Iran brushes off claims of arms flow to Yemen'. https://www.presstv.com/Detail/2015/03/31/404064/Iran-rejects-claims-of-arms-flow-to-Yemen. 08 Şubat 2020.

Press TV, 'New Yemeni ambassador submits credentials to Iran's foreign minister'. https://www.presstv.com/Detail/2019/09/01/605044/Zarif-Ibrahim-Mohammad-alDailami-Iran-Yemen-ambassador-credentials 06 Şubat 2020.

Przeczek S. (2013). 'Iran's Foreign Policy under President Rouhani: Pledges versus Reality' *Ortadoğu Analiz,* 5(57): 67-71.

Raimzhanova A. (2015). 'Power In Ir: Hard, Soft, And Smart', *Institute for Cultural Diplomacy and the University of Bucharest* http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/pdf/participant-papers/2015-12_annual/Power-In-Ir-By-Raimzhanova,-A.pdf. 03 Mart 2020.

Ramadani RK. (2004). 'İdeology and Pragmatism in İran's Foreign Policy' *The Middle East Journal*, 58(4): 549-559.

Ramazani RK. (1992-1993). ‘Who Started Iraq-Iran War? A Commentary’ *Virginia Journal of İnternational Law* 33(1)

Rawash A. (2017). ‘Suudi Arabistan'ın veliaht prensi Muhammed bin Salman kimdir?’ BBC NEWS. https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40357188. 13 Aralık 2019.

Armitage RL, Nye, JS. (2007). Smart Power and the U.S. Strategy for Security in a Post-9/11 World, Testimony before the Subcommittee on National Security and Foreign Affairs, House Committee on Oversight and Government Reform. https://www.belfercenter.org/sites/default/files/files/publication/Nye_Armitage_Nov_7_2007_testimony.pdf. 27 Nisan 2020.

Roth, Richard (2018), ‘UN Report Accuses Iran and Saudis over Yemen’ CNN. https://edition.cnn.com/2018/01/15/politics/un-report-iran-saudi-yemen/index.html. 03 Şubat 2020.

Sağlam K. (1999). *Körfez Savaşı ile Değişen Güç Dengeleri,* 1. Baskı, İstanbul, Elit Kitaplar.

Salisbury P. (2015). ‘Yemen and the Saudi–Iranian ‘Cold War’’ *Chatham House The Royal Institute of International Affairs, Research Paper.* https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20150218YemenIranSaudi.pdf. 29 Ocak 2020.

Sancak K. (2016). *Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç,* 1. Baskı, Ankara, Nobel Yayın.

Sandler O. (1996). *Siyasi Tarih, 1998-1994,* 5. Baskı, Ankara, İmge Kitapevi.

Sarı İ., ‘Devrimden Günümüze İran’ın Güvenlik Stratejisi’: Kurt V. (Editör) (2018) *Ortadoğu’da Güvenlik Stratejileri,* 1. Baskı, SETA Yayınları.

Sarı İ. (2017). Rafsacani’nin İranı, İran Araştırmaları Merkezi (İRAM) https://İramcenter.Org/Rafsancani-Nin-İran-İ/. 29 Aralık 2019.

Satır ME. (2018). ‘Siyasal Meşruiyetin Sağlanmasında Medyanın Rolü Üzerine Bir Değerlendirme’, *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi,* DOI: 10.17829/turcom.457154.

Schmitt E, Worth RF. (2012). ‘With Arms for Yemen Rebels, Iran Seeks Wider Mideast Role’, NY Times. https://www.nytimes.com/2012/03/15/world/middleeast/aiding-yemen-rebels-iran-seeks-wider-mideast-role.html. 02 Şubat 2020.

Schmitt E, Barnes JE. (2020). ‘U.S. Unsuccessfully Tried Killing a Second Iranian Military Official’ NY Times. https://www.nytimes.com/2020/01/10/world/middleeast/trump-iran-yemen.html. 09 Şubat 2020.

Schmitz R, Burrowes RD. (2018). Historical Dictionary of Yemen , Rowman & Littlefield. https://books.google.com.tr/books?id=6eeKDwAAQBAJ&pg=PA233&lpg=PA233&dq=Burrowes,+R.+D.+(2010).+Historical+dictionary+of+Yemen+(Vol.+72).+Rowman+%26+Littlefield.&source=bl&ots=uI5heSnHCd&sig=ACfU3U2c6uwm88-uLh6Ot1bPAK0ROjflDA&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwjs27Tjta7nAhWiwMQBHZivCMkQ6AEwBHoECAkQAQ#v=onepage&q=Burrowes%2C%20R.%20D.%20(2010).%20Historical%20dictionary%20of%20Yemen%20(Vol.%2072).%20Rowman%20%26%20Littlefield.&f=false. 31 Ocak 2020.

Security Council Report, S/2015/401. http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2015_401.pdf. 03 Şubat 2020.

Semin A. (2015). 'Yemen Krizi, Husiler ve İran- Körfez Güç Mücadelesi', *Bilgesam Analiz,* Sayı: 1201

Shanker T. Worth RF. (2013). 'Yemen Seizes Sailboat Filled With Weapons, and U.S. Points to Iran', New York Times < https://www.nytimes.com/2013/01/29/world/middleeast/29military.html> s.e.t. 01.02.2020

Sheehan M. (1996). *The Balance of Power History and Theory*, 1. Baskı, London, Routledge,

Sırma, İhsan Süreyya (1982), 'Yemen'in Jeopolitik Konumu ve Osmanlı Devleti'ne Katılması', *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi,* 12, s. 427 – 444.

Sinkaya B. (2015). 'İran-Yemen İlişkileri Ve Ensarullah Hareketi' *Ortadoğu Analiz,* 7(67) : 60-62.

Sönmezoğlu F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi,* 4. Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi.

Stenslie S. (2015). 'Decisive Storm": Saudi Arabia's attack on the Houthis in Yemen', *NOREF*. https://www.files.ethz.ch/isn/191021/fdae163be3c9b498ae792fb7bd161c81.pdf. 15 Ağustos 2020.

Strobel W, Hosenball M. (2015). 'Elite Iranian guards training Yemen's Houthis: U.S. officials', *Reuters.* https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-houthis-iran/elite-iranian-guards-training-yemens-houthis-u-s-officials-idUSKBN0MN2MI20150327. 03 Şubat 2020.

Swietek H. (2017). 'The Yemen War: A Proxy War, or a Self-Fulfilling Prophecy', *The Polish Quarterly of International Affair,* 2017, 2

Şahin M. (2007). 'İran Dış Politikası'nın Dini Retoriği' *Akademik Orta Doğu: Altı Aylık Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 2*(4) : 10-19.

Şahin M., *'Şii Jeopolitiği: İran İçin Fırsatlar ve Engeller': Şahin* M, Yılmaz T. (Editörler) (2011), 1. Baskı, Ankara, Barış Kitap Basım.

Şahin M, Doğan H. (2016). 'G-20'nin Arap Ülkesi: Suudi Arabistan' *Akademik Orta Doğu,* 11(1) : 29-57.

Şarku'l Avsat (2018), 'Veliaht Prens: Ortadoğu'daki sorunların ardında İran var ama en büyük tehlike İhvan'. https://turk-archive.aawsat.com/2018/04/article55388228/veliaht-prens-ortadogudaki-sorunlarin-ardinda-iran-var-ama-en-buyuk-tehlike-ihvan/. 15 Mart 2020.

Şarku'l Avsat Türkçe, 'Hudeyde'nin kurtarılması için 'Altın Zafer Operasyonu' başladı'. https://turk-archive.aawsat.com/2018/06/article55407063/hudeydenin-kurtarilmasi-icin-altin-zafer-operasyonu-basladi/. 05 Mart 2020.

T.C. Ticaret Bakanlığı, Yemen Ülke Profili Genel Bilgiler. https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-dogu-ve-korfez/yemen/ulke-profili/genel-bilgiler. 02 Mart 2020.

T24, Suudi Arabistan'da şii isyanı çıktı. https://t24.com.tr/haber/suudi-arabistanda-sii-isyani-cikti,208054. 03 Ocak 2020.

Taflıoğlu S. (2013). 'İran İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı 'Velayet-i Fakih' *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 68(3) : 95-112.

Tamer C. (2017). 'İran'ın Kara Hâkimiyeti Teorisi Bağlamında Yemen Politikası Hedef, Yöntem, Söylem ve Araçlar' *ANKASAM,* 15(5)

Tamer C. (2017). 'İran'ın Yemen'deki Faaliyetleri' *ANKASAM,* https://ankasam.org/iranin-yemendeki-faaliyetleri/#_edn15. 03 Şubat 2020.

Tamer, C. (2018), Yemen'de Stratejik Denge Arayışları, *ANKASAM.* https://Ankasam.Org/Yemende-Stratejik-Denge-Arayislari/. 05 Mart 2020.

Taşken C. (2015). 'Husiler ve Zeydilik', *Ankara Strateji Enstitüsü,* 2015-7

Telci İN, Rakipoğlu M. (2018). 'Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016' *Akademik İncelemeler Dergisi,* 13(1) : 137-168.

Telci İN. (2018). 'Yemen'de Ateşkes Anlaşması ve Kalıcı Barışın İmkanı', SETA. https://www.setav.org/yemende-ateskes-anlasmasi-ve-kalici-barisin-imkani/. 14 Nisan 2019.

Telci İN. (2018). 'Uluslararası Toplum Körfez'in Yemen Müdahalesini Sorguluyor', SETA. https://www.setav.org/uluslararasi-toplum-korfezin-yemen-mudahalesini-sorguluyor/. 20 Mart 2020.

Telci İN, Yetim M, Ereli G. (2020) 'Yemen (2020) 'İç Savaşı: Bölgesel ve Küresel Aktörler, Yerel Unsurlar ve Çatışmanın Geleceği' *Orsam Rapor,* 9

The Guardian, 'Hope for 'turning point' in Yemen after Houthis' Hodeidah withdrawal'. https://www.theguardian.com/world/2019/may/15/yemen-hope-for-turning-point-after-houthi-hodeidah-port-withdrawal. 05 Mart 2020.

The Middle East Media Research Intitute, 'IRGC Dep. Cmdr. Fadavi In Interview: If IRGC Had Forces In Yemen, Houthis Would Be In Riyadh; Jews Will Leave Israel For Countries Of Origin – Russia, Europe, Africa, U.S.; Interviewer: 'Jewboys Who Count Every Penny' Find Existence Of Zionist Regime Costs 'Mindblowing'. https://www.memri.org/reports/irgc-dep-cmdr-fadavi-interview-if-irgc-had-forces-yemen-houthis-would-be-riyadh-jews-will. 06 Şubat 2020.

The Organization of the Petroleum Exporting Countries (OPEC), Brief History. https://www.opec.org/opec_web/en/about_us/24.htm. 11 Kasım 2019.

Garvey TM. (2014). The Al-Hiraak Movement In Yemen: A Study of the Implications of Federalization on a Secession Movement, United States Army, School of Advanced Military,

Transfeld M. (2017). 'Iran's Small Hand in Yemen Carnegie Endowment for International Peace'. https://carnegieendowment.org/sada/67988. 13 Şubat 2020.

TRT Haber, 'Husiler kimdir? Yemen Krizi Neden Çıktı?'. http://www.trthaber.com/haber/gundem/husiler-kimdir-yemen-krizi-neden-cikti-175253.html. 28 Ağustos 2019.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. Suudİ Arabistan'ın Siyasi Görünümü. http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa. 12 Aralık 2019.

Türkman S. (2007). *ABD, Ortadoğu ve Türkiye,* 1. Baskı, Ankara, Nobel.

Türkoğlu R. (2011). "Yemen; Coğrafi Konum ve Sosyal Yapısı". https://ridvanturkoglu.wordpress.com/2011/01/03/yemende-siyasi-iktidar-mucadelesi-ve-ic-catismalar/. 20 Şubat 2019.

Tüysüzoğlu G. (2017). İran'ın Artan Bölgesel Etkinliği ve Yaşanan Krizler Özelindeki Uygulamaları, *ANKASAM,* 17(3)

Uçgan N, Ataman M. 'Suudi Arabistan 2010': İnat K, Ataman M. (Editörler) (2011) *Ortadoğu Yıllığı 2012*, 1. Baskı, İstanbul, Açılım Kitap.

Uyar M. (2016). 'Şii Politik Düşüncesi Bağlamında İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda Otoritenin Kaynağı' *Yeni Türkiye Ortadoğu Özel Sayısı IV*, 4(85) : 21-41.

Ünalmış AN, Başaran D. (2019) "İran Dış Politikasında Yumuşak Güç Kullanımı ve Kamu Diplomasisi: Ortadoğu Örneği" *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 3(1) : 50-79.

Vis AS. (2016). 'Framing the War in Yemen: Narratives of Aggressive Neighbours, Internal Extremism, and Humanitarian Crisis' , (Yüksek Lisans Tezi), Utrecht University,

Waltz K. (2015). *Uluslararası Politika Teorisi*, 1. Baskı, Ankara, Phoenix Yayınları,

Wolin SS. (1983). Hannah Arendt: Democracy and The Political, Salmagundi, 60.

Worth, RF. (2010). The New York Times, Yemen's Government Agrees to a Cease-Fire With Rebel Forces. https://www.nytimes.com/2010/02/12/world/middleeast/12yemen.html. 03 Mart 2020.

Worth RF. (2009). The New York Times, Yemeni Rebels and Saudis Clash at Border. https://www.nytimes.com/2009/11/07/world/middleeast/07yemen.html. 03 Mart 2020.

Wyss MD. (2016). "Iranian Proxy Warfare in Iraq and Yemen", International Institute for Counter-Terrorism.

Yalçınkaya A, Konukcu Y. (2017). 'İran Siyasetinde Dini Lider ve Cumhurbaşkanı İlişkileri: Hasan Ruhani'nin Birinci Dönemi Örneği' *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2(2) : 407-416.

Yatağan AG. (2018). 'Sert Güç Unsurlarının Yumuşak Güç Aracı Olarak Etkileri', *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi,* 28(2) : 69-94.

Yeğin A. (2013). *İran Siyasetini Anlama Kılavuzu,* 1. Baskı, Ankara, SETA Yayınları,

Yeğin A. (2014). 'Devrimin 35. Yılında İran Dış Politikası' *SETA Perspektif,* 32

Yeni Yemen, "İran Husiler'e Suudi Arabistan'ı vurması için destek veriyor". https://www.yeniyemen.com/post/view/31625. 05 Şubat 2020.

Yeni Yemen, 'Hudeyde'de 14 Husi öldürüldü'. https://www.yeniyemen.com/post/view/33970 11 Mart 2020.

Yeni Yemen, 'İran: Husiler Suudi Arabistan'a ait silahlarla savaşıyor'. https://www.yeniyemen.com/post/view/30274. 05 Şubat 2020.

Yeni Yemen, ‘İran’dan Husilere Destek’. https://www.yeniyemen.com/post/view/33114. 06 Şubat 2020.

Yeni Yemen, ‘Salih’in avukatı: İran füzeleri kara, deniz ve hava yolu ile Yemen’e geçti’. https://www.yeniyemen.com/post/view/2060. 03 Şubat 2020.

Yılmaz-Şahin T. (2011). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, 3. Baskı, Ankara, Barış Kitap

Yılmaz C. (2011). ‘İran ve Suudi Arabistan’ın Bitmeyen Bölgesel Rekabeti’ *Ortadoğu Analiz,* 3(26) : 53-62.

Yorulmaz S. (2015). ‘Ortadoğu’da Yeni Bir Denge Arayışı Olarak “Ortak Arap Askeri Gücü’ *Ortadoğu Analiz,* 7(68) : 46-49.

Zabarah MA., ’Yemeni-Saudi Relations Gone Awry’: Kechichian JA. (Editör) (2002). *Iran, Iraq and the Arab Gulf States,* 1. Baskı, Gordonsville, Palgrave MacMillan

Zimmerman K. (2017), ‘Pushing Back on Iran: Policy Options in Yemen’. https://www.criticalthreats.org/analysis/pushing-back-on-iran-policy-options-in-yemen. 13

Şubat 2020.

آشير أوركابي, الحرب مع السعودية الحوثيين: حدود قديمة، خطوط جديدة https://www.washingtoninstitute.org/ar/policy-analysis/view/saudi-arabias-war-with-the-houthis-old-borders-new-lines. 04 Mart 2020.

الجند توفيق, العربي السفير, قرن خلال السعودية اليمنية العلاقات تحولات http://assafirarabi.com/ar/5220/2016/07/29/%D8%AA%D8%AD%D9%88%D9%84%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%82%D8%A7%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D9%8A%D9%85%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B3%D8%B9%D9%88%D8%AF%D9%8A%D8%A9-%D8%AE%D9%84%D8%A7/. 02 Mart 2020

نسخه یمن انصارالله /باشند ایران شست ضرب منتظر هاصهیونیست:پرس دفاع با وگوگفت در شیرازی الاسلامحجت است لبنان اللهحزب مشابه https://defapress.ir/fa/news/39179/%D8%B5%D9%87%DB%8C%D9%88%D9%86%DB%8C%D8%B3%D8%AA%E2%80%8C%D9%87%D8%A7-%D9%85%D9%86%D8%AA%D8%B8%D8%B1-%D8%B6%D8%B1%D8%A8-%D8%B4%D8%B3%D8%AA-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D8%A8%D8%A7%D8%B4%D9%86%D8%AF-%D8%A7%D9%86%D8%B5%D8%A7%D8%B1%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87-%DB%8C%D9%85%D9%86-%D9%86%D8%B3%D8%AE%D9%87-%D9%85%D8%B4%D8%A7%D8%A8%D9%87-%D8%AD%D8%B2%D8%A8%E2%80%8C%D8%A7%D9%84%D9%84%D9%87-%D9%84%D8%A8%D9%86%D8%A7%D9%86-%D8%A7%D8%B3%D8%AA. 02 Şubat 2020.